

zarez

dvotjednik za kulturna i društvena zbivanja • zagreb, 23. rujna 2., 4., godište VI, broj 138
cijena 12,00 kn; za BiH 2,5 km; za Sloveniju 320 sit

ISSN 1331-7970

Don Mullan - Istina o britanskom teroru

Festival svjetskog kazališta - Konji i mravi protiv generala

Novi pravilnik HZSU - Vitalna estrada i mrtva umjetnost

Genesis P-Orridge - Industrijska psihodelija tijela i duha

Trauma i grupne terapije

ZAGREBFILMFESTIVAL

12-16/10/2004

hrvatski english

Gdje je što?

Info i najave 2-3

Priredio Milan Pavlinović

U žarištu Sanja(m) ideologiju do zuba *Iva Žurić 4*Razgovor s Michaelom Joyceom *Katarina Peović Vuković 5*Vitalna estrada i mrtva umjetnost *Andrea Dragojević 7*

Razgovor s Andreom Feldman i Slobodanom Markovićem

*Omer Karabeg 8-9*Zemljovid i svjetine *Marina Gržinić 18*Razgovor s Billom Brownom *18-19***Satira**Vrhunske puške i reklame *The Onion 6***Tema: Krava nedjelja**Razgovor s Donom Mullanom *Radmila Đurica 10-11*Nedjelja, prokleta nedjelja *Radmila Đurica 11***Tema: Genesis P-Orridge**Razgovor s Genesisom P-Orridgeom *Richard Metzger 12-15*Televizijska magija *Temple of the Psychic TV 16***Kritika**Estetika afekata *Steven Shaviro 32*Parada parodijskih stilova *Katarina Luketić 33*Polutama velegrada *Grozdana Cvitan 33*Skeniranje privatnog i globalnog *Siniša Nikolić 34-35***Vizualna kultura**Botaničar asfalta *Jasna Jakšić 20*Tinejdžer na Sveučilištu *Filip Mesić 20***Glazba**Svetkovina gitarske glazbe *Davor Merkaš 29*Prolomi uzbuđenja *Zvonimir Bajević 30*Lijepa naša Armenijo! *Trpimir Matasović 30***Kazalište**Konji i mravi protiv generala *Nataša Govedić 31***Riječi i stvari**Zarezi ludog smetlara *Ivica Juretić 36*Vlastita pompejska soba *Neven Jovanović 42-43*Male lastavice nam se smiju *Željko Jerman 45***Poezija**Mrtvac u Armanijevom odijelu *Mario Brkljačić 37***Proza**Žrtve *Travis Jeppesen 38-39*Pariz nema jutra *Yves-Alexandre Tripković 40-41***@nimal portal**Nijedna od nas nije meso *Snežana Klopotač 46*Vegetarijanstvo i zdravlje *Goran Majetić i Snežana Klopotač 46***Svjetski zarezi 47***Gioia-Ana Ulrich***TEMA BROJA:****Trauma i grupna terapija – Između fair-playa i izolacije**Priredila *Grozdana Cvitan*

Mediterranci između sličnosti i razlika: raskrižja vremena

*Grozdana Cvitan 22*Razgovor Mahmudom Sehwalom *Grozdana Cvitan 23-24*Razgovor s Khaderom Rusrusom *Grozdana Cvitan 24-25*Razgovor s Nikosom Stathopoulosom *Grozdana Cvitan 26*Strukturiranje i opuštanje *Grozdana Cvitan 27*Naglasci na konfliktima i edukaciji *Vesna Šendula-Jengić 27*Razgovor s Aspasiom Dandoulaki *Grozdana Cvitan 28*naslovnica: prizor iz dokumentarnog filma *Born into brothels*

info/najave

Svetac u sivom odijelu

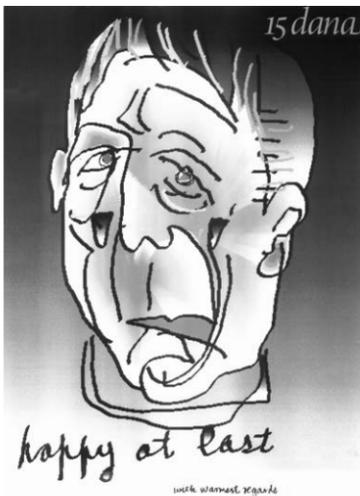
Boris Beck

15 dana, Ilustrirani časopis za umjetnost i kulturu, br. 3, 2004., urednici Tomislav Brlek i Bruno Kragić

Morao sam pročitati novi broj *15 dana* posvećen Leonardu Cohenu da vidim kako sam tog čovjeka volio iz pogrešnih razloga – ili barem da sam ga volio iz samo svojih razloga. Sve ono što sam trebao znati o Cohenu, a nisam nikoga pitao jer nisam znao da to trebam znati, ovdje je iscrpno pobrojano: njegove autorske i životne krize, klinička depresija i kronična melankolija, drogiranje i život u samostanu, te opsesivna potreba da se zabilježi svaka skica i svaka etapa u pripremanju albuma, zbirki pjesama i romana kako bi *ostavio trag*. Dok je za mene Cohen zanimljiv prvenstveno kao netko tko stalno čačka po onostranom, o čemu je u *15 dana* djelomice pisao samo Stephen Scobie, ali samo kako bi uz pomoć Derride pokazao da je moliteljev glas upućen Drugom, za to je vrijeme Robert de Young više pozornosti posvetio njegovim neuspjelim ljubavnim vezama, a Tomislav Šakić mračnim raspoloženjima.

Budući da je znanstveno dokazano da transcendentno ne postoji, autori su jednostavno izignorirali zašto Cohen za sebe kaže da je *mali Židov koji je napisao Bibliju* ili da je *proveo život u Babilonu*. Stoga ima mnogo o melankoliji i terapiji, ironiji i humoru, suprotnosti između visoke kvalitete i niskih prodaja, ali pjesme poput *Here It Is* sa zadnjeg albuma, u kojoj se čovjek u bolničkom krevetu bori sa smrću s vrlo malim izgledima da će dočekati jutro i na kraju dobiva svoje brdo, svoj križ i svoje čavle, pomalo ispavaju iz koncepcije.

Mimo malo gundanja, časopis *15 dana* zadivljuje svojim preporodom, a Šakićev temat – popraćen i njegovim autoriziranim siteom www.leonardcohenroatia – melem je za dušu svih gubitnika, divnih i manje divnih. Kupite ga makar samo zbog fotografije sobe Leonarda Cohena na zadnjoj strani korica, sobe sveca za kojeg bi se otimala svaka religija, sveca zbog kojeg su siva odijela seksi. ▣

izlaziti 1999., kada je za predsjednika Crnogorskog društva nezavisnih književnika izabran Milorad Popović. U novoj redakciji iz starog uređivačkog tima su ostali Mladen Lompar i Milorad Popović te suradnici iz osamdesetih Ljubomir Đurković i Božo Koprivica. Ali glavni pokretači nove serije čine mladi pisci koji su se na književnoj sceni pojavili tijekom devedesetih – Pavle Goranović, Balša Brković, Aleksandar Bečanović i Andrej Nikolaidis. Izdavači *Arsa* su Crnogorsko društvo nezavisnih književnika i Otvoreni kulturni forum s Cetinja. Nova serija *Arsa* je proširila tematski i žanrovski krug. Osim domaće i strane književnosti, likovne umjetnosti, teatra i društvenih pitanja, u značajnoj mjeri je zastupljen rock i film. No *Ars* je književni časopis i uredništvo želi, uz predstavljanje suvremene crnogorske književnosti i prevođenja strane literature, uspostaviti ponovnu suradnju pisaca, publikacija i izdavača iz bivše države. Tako su u posljednjih nekoliko godina u *Arsu* objavljeni temati iz suvremene slovenske, hrvatske, bosanske i makedonske književnosti, a broj 5/6 iz 2001. uredili su članovi bivšeg jugoslavenskog PEN centra iz Amsterdama. U ovom broju od hrvatskih autora poezijom su zastupljeni pjesnici Sonja Manojlović i Silvestar Vrljić.

U svom redovitom prilogu u kojem se objavljuje izbor iz stranih književnosti predstavljeno je petero autora iz suvremene nordijske književnosti. Odabir pisaca mlade generacije zanimljiva je i raznolika slika poezije i proze zemalja poput Islanda, Norveške, Švedske, Danske i Finske, o kojoj je domaća recepcija slaba i neredovita. Časopis otvaraju izbor iz poezije i proze crnogorskih autora, a odlično iznanađenje je prijevod dvojice mađarskih autora. Tamaš Domokoš – o kojemu, nažalost, nije objavljena nikakva biografska natuknica, u pet *Etida za klavir mašinu i motornu testeru* – duhovit je i bizaran u svojim kratkim pričama na tragu Borgesa. Oto Fenjevi, rođen u Bačkoj 1954., a od 1991. živi u mađarskom gradu Vespremu, predstavljen je izborom iz poezije koja će se svidjeti svima koji vole stihove *bože kako su lepi asistenti/tamo gde se širi miris vanilije/nema problema sa potencijom/nema nevolja i nema fajronta/samo groznica u subotu uveče i disko-onanija/zemlja vri u agoniji/bunca*. ▣

zarez

PRETPLATNI LISTIĆ - izrezati i poslati na adresu:

dvojtjednik za kulturna i društvena zbivanja

10000 Zagreb, Vodnikova 17

Želim se pretplatiti na zarez: 6 mjeseci 120.00 kn s
popustom 100.00 kn, 12 mjeseci 240.00 kn s popustom
200.00 kn

Kulturne, znanstvene i obrazovne ustanove te studenti
i učenici mogu koristiti popust: 6 mjeseci 85.00 kn, 12
mjeseci 170.00 kn

Za Europu godišnja pretplata 50,00 EUR,

za ostale kontinente 100,00 USD.

PODACI O NARUČITELJU

ime i prezime: _____

adresa: _____

telefon/fax: _____

e-mail: _____

vlastoručni potpis: _____

Uplate na žiro-račun kod Zagrebačke banke:

2360000 – 1101462454. Kopiju uplatnice priložiti listiću i obavezno poslati na adresu redakcije.

impressum

dvojtjednik za kulturna i društvena zbivanja

adresa uredništva: Vodnikova 17, Zagreb

telefon: 4855-449, 4855-451, fax: 4813-572

e-mail: zarez@zg.tel.hr, web: www.zarez.hr

uredništvo prima: radnim danom od 12 do 15 sati

nakladnik: Druga strana d.o.o.

za nakladnika: Boris Maruna

glavni urednik: Zoran Roško

zamjenice glavnog urednika: Nataša Govedić i Katarina Luketić

izvršna urednica: Lovorka Kozole

poslovna tajnica: Dijana Cepić

uredništvo: Grozdana Cvitan, Agata Juniku, Silva Kalčić, Trpimir

Matasović, Milan Pavlinović, Nataša Petrinjak,

Gioia-Ana Ulrich, Andrea Zlatac

grafički urednik: Željko Zorica

lektura: Unimedia

priprema: Davor Milašinčić

tisak: Novi list, Rijeka, Zvonimirova 20a

Tiskanje ovog broja omogućili su:

Ministarstvo kulture Republike Hrvatske

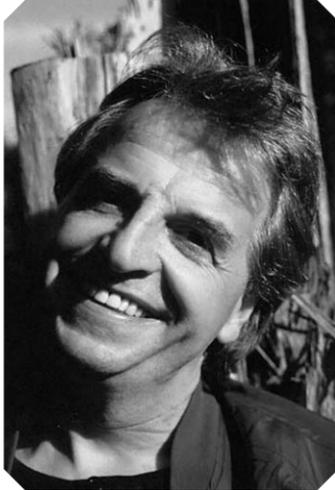
Ured za kulturu Grada Zagreba

info/najave

Umjetnik s karizmom

Rudolf Bartsch

Clemens Kuby, filmski redatelj, autor dokumentarne serije *Tibetanska trilogija* i više knjiga, održat će seminar pod naslovom *Kulturni menadžment i umrežavanje* u Zagrebu u prostorijama Goethe Instituta od 1. do 3. listopada 2004.

Kad sam nakon dugo vremena u Münchenu

ponovo susreo Clemensa Kubyja i rekao mu da živim u Zagrebu, ispričao mi je zanimljivu obiteljsku priču iz Hrvatske. Njegov otac, čuveni Erich Kuby, zaljubio se u vrijeme nacional-socijalizma u ženu koja je zbog svoje židovske vjere ubrzo morala pobjeći iz Njemačke. Uspio je otkriti da se nalazi u Hrvatskoj i odlučio je poći za njom. To, međutim, nimalo nije bilo lako jer nije imao nikakvih sredstava za put. U svojoj očajnoj zaljubljenosti sjeo je na bicikl i njime prešao stotine kilometara preko Alpa do Hrvatske. Nakon višemjesečne potrage napokon ju je našao u Dubrovniku. Malo iza toga ona je morala nastaviti svoj bijeg pred nacistima i ukrcala se na brod za Ameriku. Erich Kuby biciklom se vratio u München. U tjednima svoga mukotrpnog puta kroz Hrvatsku naučio je jezik i stekao poseban afinitet prema zemlji, što je dovelo do toga da je nakon rata kao prvi novinar iz Zapadne Njemačke, još u vrijeme najžešćega hladnog rata, početkom pedesetih u zapadnonjemačkim medijima (npr. u magazinu *Stern*) objavljivao opširne izvještaje o tadašnjoj Jugoslaviji. Uskoro se Erich Kuby sprijateljio s Titom i kao jedan od prvih Nijemaca stekao je pedesetih zemljište na jednom dalmatinskom otoku. Veze s Hrvatskom bivale su sve jače i Clemens Kuby je kao dijete među ostalim posjećivao i jednu hrvatsku obitelj u Zagrebu s kojom su obitelj sprijateljila. Ta neobična priča karakteristična je za uzbudljivi život Clemensa Kubyja i njegove obitelji, kojoj pripadaju tako čuveni ljudi kao što su njegov otac – autor mnogobrojnih knjiga i redatelj filma *Djevojka Rosemarie*, koji obrađuje jedan veliki skandal pedesetih u Saveznoj Republici Njemačkoj – i njegovi ujaci: fizičar i nobelovac Werner Heisenberg te engleski ekolog E. F. Schumacher, autor bestselera *Small is Beautiful*.

Dokumentarci o Tibetu i plemenima u Indiji

Clemens je ovaj niz čudesnih priča i uspjeha nastavio u svom životu. Od mnogih primjera navest ćemo samo neke. U povijesti filma još nikome nije pošlo za rukom u žanru dokumentarnog filma privući stotine tisuća gledatelja – njegova *Tibetanska trilogija*, filmska serija o budizmu, nastala na temelju prijateljstva s Dalaj-lamom, posebno dokumentacija o ponovnom rođenju Karmape, privukla je više publike nego mnogi komercijalni igrani filmovi. Snimanje filmova u Kini i sjevernoj Indiji bilo je napeta i opasna pustolovina jer je morao snimati bez dopuštenja kineske vlade, koja se bojala kritičkog prikaza njezine politike prema Tibetancima. Samo s mnogo sreće i intuicije uspio je svoj filmski tim i filmski materijal izvesti iz zemlje. Priča o snimanju objavljena je u knjizi koja je doživjela velik uspjeh.

Clemensa Kubyja upoznao sam na snimanju u džungli gorja Nilgiri na jugu indijske savezne države Karnatake. Tamo je snimao dokumentaciju o plemenu Toda, prastanovnika Indije, koji daleko

Važan aspekt menadžmenta je stvaranje mreža ili *networking*. Da bi se to postiglo, mora se razvijati interdisciplinarna svijest, svijest koja prelazi okvire jedne struke. To traži da se oslobodimo uvriježene predodžbe da se kompetentno može raditi samo u onom području koje smo učili i kojim se upravo bavimo

od civilizacije žive u potpunom skladu sa sobom i prirodom. I ovaj dokumentarni film postigao je senzacionalan uspjeh, kao i njegova glazba s arhaičkim napjevima toga primitivnog naroda.

Umrežavanje i interdisciplinarnost

Najnoviji Clemensov uspjeh je knjiga *Na putu u sljedeću dimenziju*, knjiga o vračevima i čudotvornim iscjeliteljima na svim kontinentima Zemlje, koja je nastala na temelju njegovih dugogodišnjih filmskih reportaža od Južne Amerike do Rusije. Tu knjigu vidio sam u izlozima minhenskih knjižara i zainteresirao sam se za nju jer sam i sam ranije bio marginalno uključen u projekt. Pitaao sam ga kako je našao nakladnika za tu knjigu, što se za jednoga profesionalnog umjetnika kakav je Clemens Kuby pokazalo naivnim pitanjem. On ne započinje pisati knjigu bez narudžbe nekoga poznatog nakladnika. A i inače, spomenuta knjiga je samo dio široko zamišljenog projekta, koji obuhvaća spomenuti film, predavanja na turnejama po Europi i internetski portal, za koji se brine poseban tim. Takav uspjeh učinio me znatiželjnim i želio sam doznati, postoji li recept za uspjeh umjetnika i kulturnih djelatnika. Naravno da ne postoji, jer se uspjeh uvijek temelji na talentu i sreći. Ovom drugom može se spretnim menadžmentom pripomoći. Važan aspekt toga menadžmenta je stvaranje mreža, ili ono što se u angloameričkom govornom području naziva *networking*. Da bi se to postiglo – tako sam naučio od Clemensa – mora se razvijati interdisciplinarna svijest, svijest koja prelazi okvire jedne struke. To opet traži da se oslobodimo uvriježene predodžbe da se kompetentno može raditi samo u onom području koje smo učili i kojim se upravo bavimo – temeljna misao, koju on kao docent na uglednoj Filmskoj akademiji u Münchenu svojim studentima često naglašava, upravo je o nužnosti ispreplitanja struka. Kao primjer naveo mi je da ga u zadnje vrijeme kao predavača često pozivaju na međunarodne kongrese medicinara.

Film i književnost jedva da imaju stručne veze s medicinom, ali zbog teme čudotvornih iscjelitelja, koju on obrađuje, postao je traženim predavačem među liječnicima.

Univerzalan koncept

Tako neki projekt, poput kamena bačena u vodu, može razviti širok krug djelovanja, koji se preklapa s drugim krugovima i stvara dragocjene sinergije. Fasciniran, slušao sam njegovo izlaganje, pri čemu mi je na um pala misao da ga pozovem u Hrvatsku – ne samo zbog njegova inovativnog i zanimljivog prikaza kulturnog menadžmenta nego i zbog njegove karizmatičke osobnosti, kao i visoke osvištenosti, koja se u tome ogleda. Ne otkrivajući mu svoju zamisao, upitao sam ga najprije je li njegov koncept zamišljen i napravljen za kulturnu scenu u Njemačkoj i time neprovediv/neprevodiv u drugim zemljama. Uvjerljivo mi je odgovorio da stvaranje mreža i interdisciplinarna polazišta ne poznaju nacionalne granice. Brzo smo se dogovorili o terminu njegova posjeta. Clemens Kuby doći će u listopadu u Zagreb i razmijeniti stručna iskustva s kulturnim djelatnicima iz Hrvatske. ▣

Anketa

Ubijanje vremena

Vladimir Cvetković Sever, prevoditelj

Navedite nekoliko knjiga koje trenutno čitate ili namjeravate čitati.

– Upravo sam pročitao zbornik *Tolkien Studies* u izdanju West Virginia University Pressa; završavam rad na prijevodu Tolkienovih *Nedovršениh pripovijesti*, pa mi prija održavati korak s dosezi-ma tolkienologije. Svidjelo mi se kako Gergely Nagy opisuje da Tolkien u određenim pasusima *Silmarilliona* poseže za poetskim stilom u prozi – jer sam, sasvim nevezano, nedavno otkrio da mi se upravo u povišenim mjestima sage o Túrinu nameće aliteracija, kao anglosaski poetski obrazac, uz izvjesne elemente slavenske epske forme. Bit će zanimljivo opravdavati ta moja rješenja lektorima, ali sad im bar mogu tutnuti Nagyja pod nos.

Inače, iščitavam prvi i četvrti svezak maestralnih *Masks of God* Josepha Campbella, čija je spektakularna upućenost u pitanja komparativne mitologije neočekivano primjenjiva praktički na sve što mi padne šaka – čak i na *White Jazz* Jamesa Ellroya, koji se spremam prevesti, ili na *Comu* Alexa Garlanda, koju upravo prevodim. Disparatno, jašta... Pri ruci mi je i izvrstan Hollanderov prijevod *Poetske Edde*, kao i povijesna studija Zoë Oldenbourg *Massacre at Montsegur*, koju sam počeo čitati prije recentne *isprike* Katoličke crkve na zlo-djelima *contra paganos*, i koja se u svjetlu te vijesti doima jezovito primjerenom. Nakon što je doslovce zatrla sva drukčija teološka učenja na *svojomu* teritoriju u protekla dva milenija, Crkva se zbilja može ispričavati sjenama žrtava do mile volje... Mislio sam da je Oldenbourg dosegla vrhunac grafičkog prikaza genocida u svom opisu pada Jeruzalema u *Prvoj križarskoj vojni*, ali ni to nije bilo ravno pohodu na Katare iz Languedoca u trinaestom stoljeću. Jasno, katarska su učenja onamo doprla iz Bosne – ali i iz Hrvatske, kako otkrivam, što u školi nismo učili...

Navedite nekoliko internetskih stranica koje osobno volite ili smatrate vrijednim pažnje.

– en.wikipedia.org – zato što je najbolja enciklopedija na netu;
– www.salon.com – zato što je najbolji magazin na netu;
– www.neilgaiman.com/journal/journal.asp – jer mi je Neil prijatelj, a na vrhu je;
– www.cleolinda.com – jer mi je Cleo prijateljica, a ide prema vrhu;
– www.film.hr – jer su dobri, iako bi mogli imati bolju tražilicu.

Čime se u posljednje vrijeme osobno bavite, što privlači vašu intelektualnu pozornost ili koje vam se teme u kulturi/javnosti čine zanimljivima?

– Eto, služim kao treći topnički dodavač na ratnom brodu HRM-a Intelektualac. Odavno smo već trebali na remont, ali posada tvrdi da se baš navikla ploviti u šupljoj, spiganoj kanti. (Vojska ko vojska. Krivinaši.) Na svu sreću, more je plitko, pa odavno već nema jačih valova. Uspjeli smo izbjeći pličine negativne diskriminacije, a na fantomske grebene pozitivne diskriminacije još se nitko nigdje nije nasukao... Nema stvarnih bojnih akcija, čak ni protiv pirata. Imamo samo pokazne vježbe za one iz glavnog stožera, a njima je ionako jedino bitno da se zadovolji forma. Ne bunim se, posao je dosta lagan; ali ponekad snatrim o plavetnilu dalekih oceana. ▣

Sanja(m) ideologiju do zuba

Iva Žurić

Uređenim svijetom unutar studija, u kojem kao da svaki akter zna koja mu je uloga i što treba govoriti, postiže se neizbježna identifikacija i pasivizacija gledatelja ispred ekrana. Time se stvara plodno tlo za klijanje ideoloških sadržaja koji grade sliku primjerenih, nadasve kreposnih hrvatskih muškaraca i žena

Svakoga radnog dana, dva puta na dan, putem naših sve većih ekrana u goste nam dolazi *Sanja*. Otkako se taj *talk show* počeo prikazivati na RTL-u više puta se u našim novinama moglo pročitati kako on nudi nešto *ново i svježe*, ne samo u odnosu na RTL, nego i s obzirom na cjelokupni televizijski program. *Sanja* doista nudi nešto novo – zavidnu količinu ideološke indoktrinacije kojom se ne mogu pohvaliti ni “najtvrde” političke emisije. Gledajući njih, barem nam je načelno jasno kako možemo očekivati svakoake smicalice i podvale naših vrljih političara. S takvim emisijama potpisujemo “prešutan ugovor” da smo spremni na obmane svih vrsta, dok nam se *Sanja*, s druge strane, nudi kao lagana zabava nakon napornoga radnog dana. U prilog tomu idu činjenice da *Sanju* vodi istoimena (bivša) pjevačica i da publiku u studiju čine “obični ljudi iz susjedstva”, dakle, netko poput nas tko bi, u skladu s time, mogao imati stajališta slična našima. To dovodi do izjednačavanja publike u studiju s gledateljima ispred malih ekrana te ta identifikacija postaje moćno oružje u manipuliranju masama u *prime time* popodnevnom terminu.

Homogenizacija gledateljstva

Ta emisija nudi nam svijet strogo definiranih granica u kojem djeluju konzervativne vrijednosti koje ne smiju biti dovedene u pitanje kako se ne bi narušila brižno čuvana načela krepости. Vidi se to, na primjer, u oštrom prekidanju kadra kada je profesionalni striper počeo pokazivati malčice više nego što “granice dobrog ukusa” dopuštaju. Prekid je popraćen riječima voditeljice: *Dosta je! Ovo je obiteljska emisija!* – i moralna čistoća naših obitelji ostala je spašena. U *Sanjinu* svijetu ljudi se ne skidaju jer to nije dio obiteljske ideologije. U njemu se oštro razgraničavaju *go-go* plesačice i *fuj-fuj* striptizete jer striptizete (i striperi) ne mogu adekvatno predstavljati obiteljske ljude. Govoreći o *piercingu*, voditeljica upada u banalnosti pitajući goste u studiju smeta li ih on dok jedu, kao da kultura *piercinga* nije već odavno izgubila svoju aktualnost, dok u *Sanji* to još uspijeva izazivati

čudenje. Možda će *Sanja* jednom funkcionirati kao *Pleasantville* – serija koja budi nostalgiju za prošlim, crno-bijelim vremenima, kada je svatko znao gdje mu je mjesto i kada su se obitelji u slozi okupljale oko ognjišta.

U tom strogo uređenom svijetu, ipak je svoje mjesto našla tema od koje zazire većina popularnih i zabavnih emisija – organiziranje *gay pridea* u Zagrebu. Ta činjenica, sama po sebi, dovoljno je iznenađujuća da bi se lako mogla previdjeti (pre)naglašena ozbiljnost voditeljice u vođenju teme – kao da je riječ o organiziranju javnih smaknuća u središtu Zagreba.

U *Sanjinu* svijetu vjera ima važnu funkciju homogenizacije masa. Teško je ne primijetiti kako voditeljica u svakoj emisiji oko vrata nosi križić, a još je teže ne zamijetiti kako se svaki put u različitim kontekstima spominje Bog, Gospodin, Isus – ovisno o trenutačnoj inspiraciji. Njezinim gostima u studiju *Bog* je dao drugu priliku, a publika se zahvaljuje *Gospodinu* što je tomu tako. Pridodajmo još i križić oko vrata voditeljice i dobili smo homogenu populaciju vjernika čime nam se svakoga dana odašilje jasna poruka. Neizostavan križić čak funkcionira na dvije razine – često se nalazeći iznad smjelog dekoltea on, istovremeno, služi kao čuvar decentnosti, ali i kao modni detalj, čime simbolika religioznog predmeta postaje višenamjenska.

Najavljujući jednu od emisija, voditeljica nam na samom početku govori kako će nas emisija inspirirati, pokazati nam snagu ljudi koji nisu posustali i sadržaj onoga što ćemo na kraju svi zajedno “spoznati” – time ona određuje cilj cijele emisije već na samome početku. Voditeljica u *talk showu* predstavlja osobu od povjerenja i zbog te funkcije ona svojim “prologom” može nesvjesno manipulirati očekivanjima gledatelja, čime se uvelike pasivizira pojedinac ispred ekrana. Što gledateljima drugo preostaje, nego da se udobno smjeste i prepuste “spoznaji”? Da promijene program?

Oprah Show “na traci”

Često se *Sanju* uspoređivalo s *Oprah Showom*, bilo zbog ležernosti pristupa, bilo zbog izbora tema, no *Sanja* je, nažalost, upala u zamku, preuzevši od američkog pandana najotrcanije klišeje iz miljea prosječne američke kućanice koja pri uzglavlju čuva priručnik popularne psihologije. Gosti i publika u tom svijetu “spoznali su sebe”, “prebrodili prepreke”, “dobili drugu priliku”, “unutarnjom snagom postigli cilj” i usput nam sve to prema naputku voditeljice ispričali kao “svoju priču”. Kombinacijom popularne psihologije i obrtanja opozicije javno/privatno, shema jednog prekoceanskog podneblja bezočno se primijenila na ovdajne tlo. Ne treba predaleko ići da bi se gledanjem *Sanje* stvorio dojam kako, osim funkcije homogenizacije, emisija obavlja i funkciju katarze publike i gledatelja. Glavni likovi na pozornici su gosti u studiju koji nam pričaju “svoju priču” – kako su se osjećali, o čemu su razmišljali, što su spoznali u ključnim trenu-

cima svojega života – sve to gledatelju omogućuje nesmetanu identifikaciju s njima. Ono što “glavni likovi” u *Sanji* nude, nije malo – nude snagu volje jednog Amerikanca koji svim silama, duhovnim i birokratskim, želi postati ni manje ni više nego Hrvat koji je, usput, još i aktivan u crkvi. U *Sanji* čak i jedan Amerikanac postaje hodajući recept za kolač *Kako postati pravim Hrvatom*. Sve je to ono “oprahovsko” što nam *Sanja* nažalost nudi, no starija kolegica može se pohvaliti daleko zavidnijom količinom profesionalizma pri obradi tema. Nedopustivo je da voditeljica *Sanje* obrađuje temu o fanovima *Star Wars* serijala a da pritom ne zna što je *warp* pogon i da ne zna osnove funkcioniranja Interneta, a emisiju upravo posvećuje njemu – ili to samo glumi? Nedopustiv je, barem što se tiče publike u studiju, način na koji ona njima pristupa – kao da nije općepoznato da je većina populacije ipak obdarena kvocijentom inteligencije koji premašuje domete njezinih pitanja.

Zbog svakodnevnog emitiranja emisije, dobiva se dojam da se manje računa vodi o kvaliteti, a više o proizvodnji kao “na traci”. Jasno je, dakako, da iza *Oprah Showa* stoji mnogo moćnija mašinerija i da je Oprah

“ispekla zanat” tijekom dugih godina prikazivanja – upravo zbog toga ih je pomalo neumjesno uspoređivati.

Poželjni identitet po poželjnoj cijeni

Zbog funkcioniranja na više razina, *talk show Sanja* nije samo zabavna emisija, nego je njegova struktura daleko kompleksnija. Uređenim svijetom unutar studija, u kojem kao da svaki akter zna koja mu je uloga i što treba govoriti, postiže se neizbježna identifikacija i pasivizacija gledatelja ispred ekrana. Time se stvara plodno tlo za klijanje ideoloških sadržaja koji grade sliku primjerenih, nadasve kreposnih hrvatskih muškaraca i žena. *Sanja* nam nudi još i više, u njemu se prodaju poželjni identiteti po povoljnoj cijeni od jednog sata na dan, ne uključujući reprizu. U moru raznolikih časopisa i priručnika koji nam nude fino upakirane identitete kako bi ih sa zadovoljstvom kupili, i *Sanja* nalazi svoje mjesto. Samo po sebi, to doista nije nešto novo niti iznenađujuće jer cjelokupni društveni poredak tako funkcionira, no to postaje problematično kada nam se nudi u ovitku bezbrižne i nevine zabave namijenjene “baš vama” ispred ekrana. ■

Centar za ženske studije najavljuje
UPIS

u novi dvosemestralni program:

ŽENSKI STUDIJI 2004./2005.
4. listopada 2004. – 11. ožujka 2005.

Uvod u ženske studije
“Čovjek kao žena”
Gluma i “vječno žensko”
Žene, nasilje, sigurnost
Koncept građanstva iz rodne perspektive
Feminističke teorije: kritički raster kroz povijest
Iskrivljeni odrazi: žene i mediji
Ženska ljudska prava
Što su lezbijski studiji?
Izvedbe koje mijenjaju javnu scenu ili
čitav je svijet (feministička) pozornica
Ekofeminizam
Feministički pristupi pisanju povijesti
Feministička antropologija
Žensko zdravlje
Rod i žanr
Ples kao ženski jezik

UPISI: 27. - 30. rujna 2004., 17 - 20 sati,
Centar za ženske studije
Zagreb, Berislavićeva 12/1
INFO na tel. 01/48 72 406
email: zenstud@zamir.net
www.zenstud.hr

anketa

Djedica hipertekstualne fikcije

Katarina Peović Vuković

Michael Joyce, pisac i teoretičar, autor prvog književnog hiperteksta, govori o osobnim zaokupljenostima

Michael Joyce autor je utjecajnog djela *Afternoon, a story*, vjerojatno jedne od najslavnijih hipertekstualnih fikcija. *Afternoon* stoji na samim počecima žanra koji je imao golem utjecaj na suvremenu teoriju književnosti, a što je i važnije, na razmišljanja o tome na koji način danas stvaramo i konzumiramo tekste. Djelo koje je slavni Robert Coover nazvao *djedicom hipertekstualne fikcije* smatra se prvim književnim hipertekstom.

Joyce je objavio i zbirku eseja o hipertekstualnoj teoriji i pedagogiji *Of Two Minds: Hypertext Pedagogy and Poetics*, koja se uz *Hypertext* Georgea Landowa i *Writing Space* Davida Boltera svrstala među najcjelovitije studije o hipertekstualnoj fikciji. Joyce u svojim teorijskim radovima razmatra problem autoriteta, kontrole i autorstva nad tekstem, pokušavajući odrediti prednosti i mane novomedijskih struktura.

Siren Shapes jedan je od najcitiranijih eseja, u kojem Joyce definira osnovnu razliku između *istraživačkog* i *konstruktivnog* hiperteksta kritički preispitujući samu hipermediju, koja je tek skup mogućnosti za korištenje interaktivnih alata. Svoje djelo *Afternoon, a story* Joyce smatra tek istraživačkim hipertekstom – ili *hipertekstom ograničene čitateljeve djelatnosti*, najavljujući eru autora-čitatelja ili *interlokutora*.

Michael Joyce profesor je engleskog i voditelj Centra za elektroničko učenje i podučavanje na studiju Vassar u New Yorku, kao i član TINAC kolektiva, skupine interaktivnih umjetnika. Joyce je kreator najpopularnijeg alata za hipertekstualno pisanje – *Storyspace*, koji je razvijao uz Davida Jaya Boltera i Johna B. Smitha.

Zanimljiva je koincidencija kako će u sljedećem broju *Teorije koja hoda*, časopisu beogradskog *Centra za teoriju i praksu u izvodačkim umetnostima* biti objavljen Joyceov kolaborativni esej (na engleskom i srpskom) sa Sanjom Milutinović *Još jedna zamka, na mestu performansa, kod performansa*.

Teorijska djela Michaela Joycea: – *Of Two Minds: Hypertext Pedagogy and Poetics* (1995.) University of Michigan Press

– *Othermindedness: the emergence of network culture*, University of Michigan Press

– *Mola* (1995.), s Carolyn Guyer, Nigel Kerr, Nancy Lin, i Suze Schweitzer <<http://scribble.com/world3/meme1/voices.html>> – mrežna diskusija o hipertekstu

Webliografija – online hipertekstualna fikcija i kolaborativna fikcija Michaela Joycea:

– *Sister Stories* (2000.) s Rosemary Joyce i Carolyn Guyer, New York University Press On-line, <<http://www.nyupress.org/sisterstories/index.html>>

– *The Sonatas of Saint Francis* (2000.), s Matthewom Hanlonom, Andreom Morrisom, i Carolyn Guyer, *Supertart.com* (UK), <<http://supertart.com/sonatas/index.html>>

– *Reach* (2000.) *The Iowa Review Online*, <http://www.uiowa.edu/~iareview/tirweb/hypermedia/michael_joyce/ReachTitle.html>

– *Lasting Image* (1999.) s Carolyn Guyer, Eastgate Systems, <<http://www.eastgate.com/LastingImage/Welcome.html>>

– *On the Birthday of the Stranger* (1999.), uvodno djelo online verzije *Evergreen Review*, <<http://iberia.vassar.edu/~mijoyce/OTBOTSrev3/index.html>>

– *Twelve Blue* (1996.), *Postmodern Culture* i Eastgate Systems, <<http://www.eastgate.com>>

Čitanje Borradorija, Agambena i Maffesolija

Što trenutačno čitate? Možete li nam reći nešto o tim knjigama/ časopisima/ digitalnim tekstovima?

– Kako me vaš upitnik zatekao u rujnu 2004., ne samo na početku akademske godine (kada čitanje ulazi u vrstu bunkera, možda sličnog Platonovoj pećini) nego i izbora u Sjedinjenim Državama (gdje ulazimo u drukčiji – možda posljednji – bunker ususret stalnom rastu fašizma i produljivanja ilegalnog režima sada u obliku neprekidnog rata), priznajem da je veći dio mojeg čitanja orijentiran na politiku i studije. Neke stvari naravno uključuju i jedno i drugo. Primjerice, nakon Miloszeve smrti, iščitavam njegovu poeziju koja mi je uvijek pružala utjehu i snagu. Ove

vrijednosti nalazim i u izvanrednoj knjizi kolegice s Vassara, Giovanne Borradori, *Philosophy in a Time of Terror: Dialogues with Jürgen Habermas and Jacques Derrida*.

Za svoja predavanja, s užitkom, ponovo čitam važan i proročki roman Nicolea Brossarda o utjelovljenju, reprezentaciji i spolu, *Picture Theory*. Posljednji broj *Zareza* podsjeća me kako sam ovo ljeto bio zablavljen Agambenovim djelom *The Open (Laperto: Uomo e animale)*. Od *The Coming Community* Agamben mi je pomogao odgonetnuti intrigantne (i složene) odnose između medija, zajednice i postojanja – sve više shvaćam njegovu tvrdnju da *s političke točke gledišta, fašizam i nacizam nisu prevladani, i još uvijek živimo pod njihovim znakom*.

Stidim se reći kako sam tek nedavno otkrio djelo Michela Maffesolija i sa zanimanjem sam pročitao njegov recentni esej *Everyday Tragedy and Creation (Critical Studies, ožujak/ svibanj 2004.)* koji izaziva moju zabrinutost oko ideje da tehnološka i medijska budućnost ugrožava naše poimanje svakodnevice i smrtnosti.

Napokon, tu je uvijek za mene Cixous, uvijek Cixous sa svojim pojedinačnostima, prisutnosti i trajanjem.

Ovisnost o vijestima

Nabrojite nekoliko omiljenih web stranica i objasnite njihovu važnost.

– Uzimajući u obzir važnost skorajšnjih izbora u Americi i njihovu potencijalnu štetnost za svijet, postao sam potpuni ovisnik o vijestima. Provodim gotovo čitavo svoje vrijeme online prebacujući se između američkih svjetskih novina, ljevičarskih stranica, blogova i svakog letka koji ponudi zrnce nade ili tlapnje o katastrofičnoj smjeni sadašnjeg režima.

Inače me dosta zaokupljala *An Archaeology Of Surface* <<http://ensemble.va.com.au/lmw/>>. Tamo posebno pogledajte uvodni esej Linde Marie Walter *The Archaeology Of Surfaces, or What Is Left Moment To Moment, or I Can't Get Over It*. Njegova važnost za mene možda je bolje izrečena u sljedećem citatu: *U onome što nazivam arheologijom površina, riječ je o gledanju u ono što "jest" u izgrađenim (i neizgrađenim) okolišima, o tome kako ono "jest", kako traje u vremenu, i kako počinje postojati s vremenom. Te su površine posvuda i nemaju posebne ili određene kvalitete, i u njima je riječ koliko o jukstapoziciji, ili su-bivanju, toliko i o njima samima. Ono što nude, u smislu pojavnosti svijeta, drugosna je sablasna (tjelesna) prisutnost koja je prisjećanje nemara, nepopravljivosti, izolacije, zaboravljivosti, destrukcije; a s druge strane, također prisutnost i prisjećanje brige, popravka, sjećanja, stvaranja, nadanja, voljenja. Stvari se raspadaju. A tu su. Takve su kakve su, i užasne su, i mi im ili dopuštamo da budu, konzerviramo i čuvamo ih (nazivamo baštinom, romantiziramo, dajemo status svetinje), ili ih uništavamo.* <<http://ensemble.va.com.au/lmw/surface/surfacenotes.html>>.

<<http://ensemble.va.com.au/lmw/surface/surfacenotes.html>>.

U sličnom smislu ostajem duboko dirnut djelom web umjetnika Andrea Morrissa, posebno *layzaytayima*, <http://www.whalelane.com/am_layzaytays.html>.

Suradnja sa ženama

Koji su vam trenutačni teorijski interesi? Na čemu radite?

– Kao što sam rekao, nastavljam biti duboko zainteresiran bivanjem svakodnevnog i običnog u svjetlu napada spektakularne budućnosti. Upravo sam dovršio esej *How do I know I am Finnish? Or the computer and the literary artist* za knjigu *Art from Start to Finish*, koju su uredili Howard S. Becker, Rob Faulkner i Barbara Kirshenblatt-Gimblett (University of Chicago Press, siječanj 2005.) koja raspravlja o tome kako možemo pronaći trajanje u svjetlu nejasnih krajeva.

Inače, možda prikladno čovjeku određenih godina, moj ukupan umjetnički život sada se usmjerio, umjesto na pisanje, na niz suradnji sa ženama koje se bave umjetnošću. U 2001. sam počeo surađivati s venezuelanskom multimedijskom umjetnicom Anitom Pantin na stvaranju *cinque canzoni di morte e cinque di amore*, interaktivne "opere" za izvedbu na pozornici i DVD-u za koji sam stvorio (i snimio) tekstove integrirane s Pantininim videom i glazbom kanadskog skladatelja Brucea Pennycooka. Dijelovi tog rada bit će izvedeni na konferenciji *Internet, Culture, and Society: French and American Perspectives* u Austinu u studenom 2004.

Posljednjih sam godina tako počeo raditi i s vizualnom losangeleskom umjetnicom Alexandrom Grant na stvaranju serija kolaborativnih tekstualno-vizualnih umjetničkih djela nazvanih, cixousinskim terminima, *indécritions*. U osnovi je zamišljeno da naše kolaborativno djelo istražuje utjecanje slike u tekst i obrnuto, prateći ideje kodiranja, komunikacije i sl. Naša je suradnja započela nakon što je Alexandra sudjelovala u skupnom izlaganju u galeriji Solway Jones nazvanoj *Mind's Eye*, u sklopu koje je nakon *googljanja* riječi *domesticity* naišla na tekst toga imena iz moje hiperfikcije *Reach*. Detalj njezina crteža koji se temelji na tom tekstu je na <<http://artscenecal.com/ArticlesFile/Archive/Articles2003/Articles1103/PaintingsByLettersA.html>> (iako se na web-stranici teško naslućuje izvorna veličina djela). Nedavno je Alexandra u raznim losangeleskim galerijama prikazala golemu kinetičku žičanu skulpturu nastalu na osnovi mog teksta. (<http://www.superbunker.com/machinepoetics/page_space/show_machine_nimbus.html>). ▣

Vrhunske puške i reklame

The Onion

Pacifisti su morali priznati da je najnovija snajperska puška strašno kul, a jadni gledatelji otrpjeti da se njihova obožavana jednogminutna reklama skratila na 30 sekundi

Mirovni aktivist priznaje da je Barretova snajperska puška stvarno kul

BURLINGTON, VT – Iako se žestoko protivi Nacionalnoj udruzi ljubitelja oružja i američkim vojnim operacijama u Afganistanu, mirovni aktivist Paul Robinson priznao je u ponedjeljak da mu se Barretova snajperska puška *strašno sviđa*.

Jasno mi je da je uporaba tog smrtonosnog oružja čak i u ratu moralno neoprostiva, baš kao što je nemoguće naći opravdani razlog za posjedovanje te puške, rekao je Robinson (31), sociolog i predsjednik ogranka Amnesty Internationala na Sveučilištu Vermont. *Ali jedno se mora priznati – činjenica da puška može precizno pogoditi čovjeka s udaljenosti od 1500 metara zvuči zadivljujuće.*

Robinson se s razornim, izrazito preciznom oružjem prvi put susreo 1995. dok je istraživao ulogu američke vojske u Somaliji, protiv koje je prosvjedovao tijekom dovršetka magisterija na Tuftsu.

Prikupljajući podatke za peticiju protiv američke politike u Somaliji, doznao sam da Specijalne postrojbe rabe pušku pod nazivom Barret M82A1 kojom uništavaju kamione s udaljenosti od 1500 metara, rekao je Robinson. *Jebeni 1500 metara. Zamislite to!*

Prošli tjedan Robinson je mirne savjesti kupio časopis *Oružje i municija*, u kojem je pod naslovom *Oružje u operaciji Pad crnog jastreba* objavljen članak koji je hvalio Barretovu pušku.

Barretica je velika puška, rekao je Robinson listajući časopis. *Duga je gotovo dva metra i teška oko... kilograma. Ispaljuje najveći poznati metak na svijetu koji se inače koristi za strojnice. Deset metaka iz spremnika ispaljuje brzinom kojom ste u stanju pritisnuti okidač. Zahvaljujući genijalnom dvostrukom sustavu komora, plinovi odmah izlaze iz puške pa korisnik ne osjeća ništa jači trzaj od trzaja klasične sačmarice. Time, dakako, ne želim reći da bi svatko trebao doznati kako puške trzaju.*

Robinson je također naglasio da za samo 7300 dolara svatko može kupiti civilnu inačicu puške M82A1, što smatra "opasnim" i "nekako uzbudljivim".

Iako je sam nikad ne bih dotaknuo, siguran sam da je pucanje iz Barretice jako zabavno, rekao je Robinson. *A činjenica da se za 10.000 dolara svatko može dočepati te ubojite naprave opremljene Unertilovom optikom i razornim mecima, jednostavno je užasavajuća.*

Pacifist je dodao kako je voljan susresti se i "porazgovarati" s bilo kojim vlasnikom Barretice.

Robinsonovi prijatelji istaknuli su da ih je njegova ljubav prema pušci zgrozila.

Paul može hvaliti Barreticu koliko god hoće, ali mora imati na umu da je riječ o napravi čije je jedini cilj ubijanje ljudi, rekao je Max Shorter (28), Robinsonov prijatelj i kolega s odsjeka za sociologiju. *Možda je doista riječ o balističkom pothvatu, ali to nikako ne bi trebalo skriti činjenicu da je puška stvorena za ubijanje.*

Uz to, Barretica se pokazala prilično lošom tijekom mornaričkog ispitivanja pouzdanosti i preciznosti, dodao je Shorter. *Koliko se sjećam, mehanizam za punjenje često zakazuje.*

Čovjek razočaran zbog skraćivanja reklame

CLEWISTON, FL – Jednogminutna reklama Nikea skraćena na trideset sekundi razočarala je u utorak lokalnog servisera bicikala Paula Hobisha.

Koji je ovo vrag?! uzviknuo je Hobish (30) nakon što je odgledao Nikeovu reklamu za *Freestyle* tenisice u kojoj razni košarkaši izvode trikove s loptom u poluzamračenoj prostoriji. *U normalnoj verziji svi tipovi dribljaju i izvode svakakve kul fore. Stvar traje valjda dvije-tri minute. Fakat je ludnica. Ali ovaj put prikazali su možda petnaestak sekundi, a izostavili su najbolje fore.*

Svim prijateljima rekao sam da je reklama zakon, nastavio je Hobish, *ako vide skraćenu verziju, mislit će da pričam gluposti.*

Hobish, koji sebe ne smatra gutačem reklama, ali "mного gleda televiziju", ističe da ovo nije prvi put da je njegov omiljeni spot brutalno skraćen.

Bio sam lud za Pentium četvorkom i reklamom na kojoj pet frajera u plavom bacaju boju na zid, rekao je Hobish. *Onda su prestali prikazivati cjelovitu verziju i više ništa nije bilo isto. Nije mi jasno zašto uvijek prestanu prikazivati cjelovite verzije reklama nakon nekoliko tjedana?*

Druge skraćene reklame nisu samo razočarale Hobisha, nego su ga i zbunile.

Jasno mi je da je uporaba tog smrtonosnog oružja čak i u ratu moralno neoprostiva, baš kao što je nemoguće naći opravdani razlog za posjedovanje te puške, rekao je Robinson (31), sociolog i predsjednik ogranka Amnesty Internationala na Sveučilištu Vermont. *Ali jedno se mora priznati – činjenica da puška može precizno pogoditi čovjeka s udaljenosti od 1500 metara zvuči zadivljujuće*

Tijekom Super Bowla, digla se prašina oko Britney Spears i reklame za Pepsi, rekao je Hobish. *Svidjela mi se na prvu loptu. Ali nakon premijere reklama je bila sve kraća, a Bob Dole je svom psu govorio "Sjedi", što u izvornoj verziji uopće nije zvučalo tako. Ne znam je li zbog toga reklama "Sjedi" bila bolja ili lošija, ali mi nije jasno zašto su mijenjali izvornu verziju.*

Možda im je prva verzija stvorila probleme, nastavio je Hobish, *ali dobro se sjećam da je skraćena verzija emitirana samo pola sata nakon premijere, pa ne vjerujem da su to učinili zbog pritužbi.*

Brett Jaglund, voditelj oglašivačke agencije Leo Burnett, rekao je kako potpuno razumije Hobishovo razočaranje, ali je dodao kako su skraćene verzije nužne zbog troškova.

Jednogminutni spot u udarnom terminu prilično je skup sport, rekao je Jaglund. *Reklama se najčešće skraćuje zbog uštede. Mnogi gledatelji ne razumiju koliko je vještine i umjeća potrebno da bi se zaokruženu jednogminutnu reklamu skratilo za pola a da ona ne izgubi bit. To je zahtjevno i cijenjeno umijeće. Da, ponekad smo primuđeni izrezati neki dopadljivi detalj, ali to je ekonomska nužnost.*

Iako je Hobish svjestan da emitiranje jednogminutne reklame košta mnogo više od skraćene verzije, rekao je da emitiranje cjelovitih verzija isključivo tijekom dodjele Oscara i drugih bitnih događaja smatra uvredljivim za gledatelje.

Cjelovitu verziju reklame za Doritos, u kojoj zgodna djevojka stavlja čips u stroj za ispućavanje teniskih loptica vidjet ćete samo tijekom Super Bowla, rekao je Hobish. *Tim potezom Doritos šalje poruku da im uopće nije stalo do malih ljudi koji gledaju Seinfelda ili Raimonda. Važni su im samo gledatelji Super Bowla. To jednostavno nije fer.* ■

Na meti

Vitalna estrada i mrtva umjetnost

Andrea Dragojević

Prema novom pravilniku Hrvatske zajednice samostalnih umjetnika država će odbiti financirati Severinu, pravu hrvatsku estradnu junakinju i proizvođačicu prave domaće kulture, uostalom vrlo dobre i za izvoz, a u krug povlaštenih primit će svu silu netaleantiranih akademskih umjetnika

Još nije ni stupila na snagu, a već je odluka ministra kulture Bože Biškupića – da se uvede pravilnik prema kojemu će članovima Hrvatske zajednice samostalnih umjetnika (HZSU) biti propisan imovinski cenzus – proglašena njegovim najboljim potezom u dosadašnjem dijelu mandata. Prema tom pravilniku, s čijom bi primjenom trebalo krenuti ovih dana, država ne bi više plaćala doprinose onim umjetnicima koji godišnje zarade 95 tisuća kuna bruto, što otprilike odgovara neto iznosu u visini od pet tisuća kuna mjesečno. Prema prvim uvidima, prema toj bi odluci s popisa, na kojemu je inače 1365 članova HZSU-a, otpalo njih tridesetak, uglavnom estradnjaka. Vlast se u kreiranju tog pravilnika pozivala na inozemne primjere, recimo na onaj slovenski, prema kojemu tamošnja država estradnim umjetnicima uopće ne plaća doprinose, pritom tu samorazumljivost posebno ne obrazlažući. Čini nam se da je ta vanjska legitimacija ionako nepotrebna, jer u nas, prije svega unutar zainteresirane, tzv. kulturne javnosti, odavno postoji jasan konsenzus da estradnjacima država ionako ne bi trebala plaćati nikakve doprinose. Smatramo da se razlozi za to samo doimaju različitim, ali, kako se čini, svi se uglavnom mogu svesti na jedan temeljni – na sumnju u to jesu li estradni umjetnici uopće umjetnici, je li estrada umjetnost inherentna i ne švercaju li se oni u društvo slikara, režisera, glumaca, prevoditelja i pisaca, što pak onda čini izvjesnu bogohulnost uvjetovanu nekusom zakonodavca koji je taj rubni kulturni segment olako pripustio u tor tradicijom i nacijom odavno ovjerovljenih umjetnika.

Samozaštita kulturne elite

Ovaj antiestradni motiv donošenja pravilnika čini nam se, ako ne jedini, onda glavni razlog donošenja novih propisa. Istina da se ministar žali kako su davanja umjetnicima skočila dvostruko, ali se ta briga oko erara ovdje ipak, i to kroz istupe drugih aktera, recimo predsjednika HZSU-a Zlatka Krilića, koji bez uvijanja kaže da je izbacivanje estradnjaka i "bila glavna namjera" donošenja ovakvih propisa, razotkriva kao oblik samozaštite tzv. visoke, elitne kulture, one koja navodno oplemenjuje, uzdiže, da ne kažemo kultivira, od barbarske, jeftine, *low brow* kulture. Time nam se društvo, kako se to voli misliti, normalizira, ovom separacijom jeftine ponude od visokoestetskih delacija sa stola se napokon odbacuju svi oni estradni proizvodi koji su samo do prije koju godinu bili promovirani kao glavni oblici mobilizacije puka, bacaju se sa stola svi oni Đuke Čaići, Severine ili Tončiji Huljići koji su pijevno uvjerali slušateljstvo u općepriznate vrijednosti kao što su "narod iz stoljeća sedmog", ili pak "ljubav u bilu boju i Gospu moju". Današnjoj vlasti, ali i tzv. kulturno-društvenoj eliti, takva vrsta *uspaljive* estrade više nije potrebna, ona više nije kurentna, jer se instrumentalizacijom takve vrste patriotskog sadržaja ne može više ništa politički utržiti. Stoga je danas *band aid* koji je spjevao *Moju domovinu* ne samo nemoguć nego i kontraproduktivan. Time se, želi se tako vjerovati, odustaje

od ovdašnjih nacionalnih i Europi vjerojatno odioznih, kulturnih partikularizama, ne bi li se u ime tog odustajanja automatski priključili na zapadnoeuropski kulturni univerzalizam.

Anti-pop raspoloženje i protjerivanje folka

Možda sve to ne bi bilo ni tako loše kad u cijeloj stvari ne bi bilo nešto sumnjivo. Naime, u nas postoji određeni odij prema popu kao takvom, naša kultura i kulturna javnost općenito je anti-pop raspoložena i ova je odluka samo konzekventna posljedica takva višedesetljetnog raspoloženja. Nekoliko eklatantnih izjava jasno o tome govori. Treba se samo sjetiti kako je jedan Joško Marušić mrtav-hladan eliminirao čitavu jednu granu umjetnosti kao niže vrijednu, kazavši kako Srbi imaju uspjeha u filmu zato jer je film umjetnost ciganskog karaktera. Danas naš prosječni rock-kritičar, a mnogi od njih k'o da su izašli ispod kritičarske kabanice Darka Glavana, uredno u duhu esencijalizma konstatiraju da je turbofolk po svojoj biti niže vrijedna muzička pojava, da nju slušaju manje kulturni potrošači, te da je kao takav čak i politički opasan, a da su ljudi koji ga slušaju manje dobri ljudi. Inače, miješanje politike, etike i estetike ovdje je više nego česta pojava i gotovo se u pravilu rezonira: reci mi što slušaš i reći ću ti kakav si čovjek, koje si vjere i kojeg političkog uvjerenja. Kao vrhunac takva tipa rezoniranja je ono da je turbofolk esencijalno srpska stvar, a onoliko turbo-folka koliko ga ima u hrvatskim uvjetima kontingentnog je karaktera i rezultat je importa s istoka koji se, jel' te, čak ni uz nemale napore Paola Sfecija, nije dao kontrolirati. U tom smislu zanimljiva je epizoda iz rata koja kaže da je izmještenu stanicu Radija 101 početkom devedesetih u Sunji u slušateljskom smislu porazio konkurentski Radio Petrova Gora. Ovaj potonji je, naime, puštao

narodnjake uz koje se, kako se pokazalo, volio opustiti ratnik s obje strane fronte, prije negoli uz mainstream rock emitiran s Radija 101.

Dakle, ono što je sumnjivo, zapravo nesumnjivo, jest jedan rasistoidni motiv u rezoniranju oko turbo-folka, pa čak i popa općenito u nas. Tom načinu rezoniranja nije daleko ni ono, sada već davno mišljenje, da je jazz glazba crnaca kao takva bezvrijedna, ili pak u kontekstu nacističke Kultur, gdje je taj pravač bio označen muzikom dekadentnih i Židova.

Dosadna, nekreativna i skupa visoka kultura

Ovdje je zapravo posrijedi sukob vitalnoga i avitalnoga. Premda domaća estrada pokazuje i svoje patološke oblike, ona je u svojoj biti vitalna. Iako ona iznjedruje i jednog Thompsona, estrada je prva pripustila narodnjake iz Bosne i Srbije, ona je bila prva koja je uspostavila taj tzv. prekinuti dijalog, a pitanje je je li on uopće bio prekinut. Da ne spominjemo kako taj muzički idiom pokazuje i veliku adaptabilnost. S druge strane, kad smo već kod Biškupića, kojeg kao brine novac, lako je konstatirati da se nemala sredstva daju za tzv. mrtvu umjetnost. Jedan balet ili opera u umjetnosti su kao latinski među jezicima: avitalni, repeticijski, stalno ponavljajući obrasci jednog kulturnog rituala koji malo kome što govore i malo koga mogu više oblikovati ili na bilo koji način odrediti. Oni, dakako, nikad neće dati jednog Huljića, ali neće dati ni bilo što drugo, visoka kultura u nas ne preuzima nikakav rizik i kao takva krajnje je dosadna, nekreativna i – skupa. No, pokondireni hrvatski političar to, dakako, ne uzima u obzir. Odbit će financirati Severinu, pravu hrvatsku estradnu junakinju i proizvođačicu prave domaće kulture, uostalom vrlo dobre i za izvoz, a u krug povlaštenih primit će svu silu netaleantiranih akademskih umjetnika. ▣

Visoka kultura u nas ne preuzima nikakav rizik i kao takva krajnje je dosadna, nekreativna i – skupa

Libru Liberu # 14 za 35 kn možete nabaviti u knjižarama

Zagreb >> Knjižara Agm, Teslina 7; Knjižare Matice Hrvatske, Matičina 2 i Ivana Lučića 3; Knjižara Dominović, Trjavska 54 a; Knjižare Meandra, Opatovina 11 i Kaptol Centar; Knjižara Profil International, Importanne Galerija, Iblorov trg; Knjižara Prosvjeta, Trg Petra Preradovića 5; Superknjižara, Savska - Pula >> Knjižara Castropola, Zagrebačka 14; Superknjižara, Rooseveltov trg 4 - Osijek >> Knjižara Svjetla Grada, Trg A. Starčevića 4; [na internetu >> www.superknjizara.com](http://www.superknjizara.com)

LIBRA LIBERA 1
ČASOPIS ZA KNJIŽEVNOST I DRUGO 4
broj 14 4. srpanj 2004. 9 986004

LIBRA LIBERA 1
ČASOPIS ZA KNJIŽEVNOST I DRUGO 4
broj 14 4. srpanj 2004. 9 986004

LIBRA LIBERA 1
ČASOPIS ZA KNJIŽEVNOST I DRUGO 4
broj 14 4. srpanj 2004. 9 986004

vrijeme reklama

radikalne seksualnosti

- 01: VRIJEME REKLAMA:** Ako je oglašavanje postalo komunikacija 21. stoljeća, religija i jedini način držanja društva na okupu, onda je jedna od najbitnijih prakti razotkrivanje mehanizama pomoću kojih se stvara značenje u reklamama. Libra donosi neke od temeljnih tekstova teorije reklama i intervjue s njezinim tvorcima (Ewen, Jhally, Twitchell, Williamson, Harms i Kellner).
- 02: AVANT-PORNO:** Libra prijevodi suvremene američke autore koji otkrivaju seks kao nomada, halucinaturnu vampirsko-mutantsko-religijsku formu žudnje za Douga Ricea, i tumor slobode, kratki spoj svih oblika oslobađanja i ekstatičnih povezivanja, za Euridice.
- 03: RADIKALNA SEKSUALNOST U PROZI:** Domaći autori na tankom ledu nomadske seksualnosti - momačke večeri i demonske striptizete, svećenici i životinje, kućna video pornografija, majke, fetiši na bicikle i odgovor na pitanje kako seks i film mogu biti smrtonosni. Stipančić, Lujanović, Alčevski, Bogunović, Kalamujić, Stiponja i Brkljačić.

Andrea Feldman i Slobodan Marković

Prekrojene karte i izbrisane povijesti

Nakon posljednjeg rata, teritorij bivše Jugoslavije, koji je vjekovima karakterizirala multietničnost, znatno je izmijenio svoju etničku sliku. Broj Srba u Hrvatskoj smanjen je sa šesto hiljada na oko dvjesto hiljada, tako da oni više ne predstavljaju neki značajan faktor u Hrvatskoj; Bosna je praktično podijeljena na srpski, bošnjački i hrvatski dio; na Kosovu je ostalo manje od 100 hiljada Srba; u Vojvodini se smanjio broj Mađara, a povećao broj Srba koji su došli iz Bosne i Hrvatske; u Makedoniji već duže vremena postoji tendencija stvaranja teritorija pretežno naseljenih Makedoncima, odnosno Albancima. Mislite li da je etnička prekompozicija prostora bivše Jugoslavije definitivno završena?

– **Andrea Feldman:**

Moramo se nadati da je taj način rješavanja političkih sukoba daleko iza nas. Međutim, migracije su, pa ako hoćete i etnička čišćenja, zaista bitne i trajne odlike evropske povijesti i one su uvijek presudno djelovale na formiranje i razvoj evropskih identiteta. Moguće je da se ova situacija u postjugoslavenskom slučaju završila, ali ne smijemo misliti da takvih iskustava nije bilo i da ih ponovo neće biti.

Etnički homogenizirani prostor

– **Slobodan Marković:**

Mislim da ne možemo sa sigurnošću reći da li je taj proces završen ili ne. On je nesumnjivo u toku. Pomenuli ste Vojvodinu koja je možda najupečatljiviji primjer. Prema posljednjem popisu u Vojvodini je bilo 65 posto Srba, dok ih je 1948. godine, na prvom posleratnom popisu, bilo 50 posto. Istovremeno broj Mađara se sa 428.000, koliko ih je u Vojvodini bilo 1948. godine, smanjio na 290.000. A broj nekih drugih manjina, recimo Hrvata, smanjio se za više od dva puta – sa 134.000 na 56.000. Znači, zaista postoji tendencija, čak i u krajevima koji nisu direktno nastradali u ratu, da se ide ka etničkoj homogenizaciji. No, bivša Jugoslavija nije jedini primjer za to. U našem susedstvu ima i drugih drastičnijih primera. U Egejskoj Makedoniji 1913. godine Grka je moglo biti između trećine i polovine, ali bliže trećini, a danas ih je tamo preko 90 posto. Znači, ta tendencija postoji i u dru-

gim zemljama na Balkanu. U isto vreme u državama Evropske unije na delu je obrnut proces. Smanjuje se procenat pripadnika tradicionalnih većinskih zajednica, zato što sve više imigranata dobija državljanstvo.

Je li se ikad u historiji ovog područja dogodilo da se za tako kratko vrijeme – to je možda jedna decenija – toliko izmijeni etnička slika ovog dijela Balkana?

– **Andrea Feldman:** Mislim da se je taj proces događao u jugoistočnoj Evropi, odnosno na Balkanu, kroz čitavo 19. stoljeće. Karakterističan je slučaj Grčke, spomenuo ga je gospodin Marković, koji je kulminirao grčko-turskim sukobom, nakon koga je uslijedio onaj poznati mirovni sporazum u Lozani 1922. godine. Došlo je do preseljenja stanovništva po jednom kriteriju koji je zaista bio vrlo problematičan. Taj kriterij je bio religiozna pripadnost. Pravoslavni stanovnici turskih gradova bili su prisiljeni preseliti se u Egejsku Makedoniju, a muslimani s Krete i s nekih drugih područja u Tursku. To je kasnije bio trajni izvor unutarnjih sukoba u Grčkoj. Imamo i primjer crnomorskih muslimana koje je Staljin u roku 24 do 48 sati prisilno preselio u Sibir i koji su se vrlo brzo po padu komunizma vratili natrag. Kao što vidite, takvih primjera je bilo u povijesti, ali ono što je za nas posebno bolno, to je da smo mi živjeli u vrijeme kada se sve to događalo na ovim prostorima i da smo bili svjedoci, nekad pasivni nekad aktivni, jednog takvog vrlo traumatičnog iskustva.

Seobe i migracije ključne za Balkan

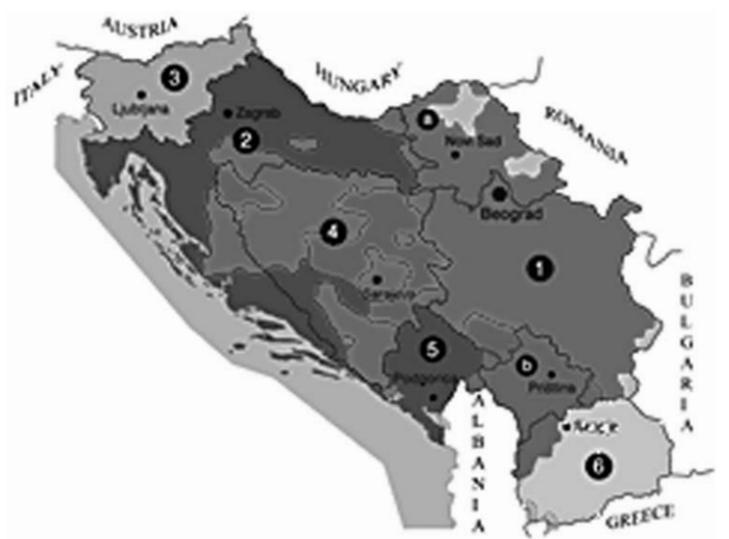
– **Slobodan Marković:**

Naveo bih još neke primere iz prošlosti. Setimo se samo sudbine Nemaca nakon pobjede komunističkih snaga 1944.-1945. godine u Jugoslaviji, i ne samo kod nas nego i u Rumuniji, Mađarskoj, Čehoslovačkoj i tako dalje. U svim tim zemljama ovo stanovništvo, koje je tu živelo vekovima, moralo je nakon završetka Drugog svetskog rata ili da pobjegne, jer je očekivalo odmazdu, ili je deportovano. Kad je u pitanju FNRJ, vojvodanski Nemci su deportovani u ŠSR i veliki deo tog stanovništva je tamo nestao. Na području Banata, Bačke i

Omer Karabeg

O migracijama, prekrajanju granica i etničkom homogeniziranju na prostoru bivše Jugoslavije u emisiji *Most Radija Slobodna Evropa* razgovarali su Andrea Feldman, povjesničarka i ravnateljica Instituta Otvoreno društvo Hrvatska, i Slobodan Marković, naučni suradnik Instituta za Evropske studije u Beogradu

Andrea Feldman: Seobe i migracije ključne su za povijest Balkana, a potreba za mijenjanjem, odnosno ispravljanjem te kompleksne povijesti vrlo često je dovodila, i dan danas dovodi, do katastrofalnih posljedica, jer je teško i gotovo nemoguće izvesti takve korekcije bez primjene nasilja

Baranje 1921. godine živelo je oko 320.000 Nemaca, 1948. taj broj je pao na 31.000, a danas imate, po najnovijem popisu, u Vojvodini 3.000 Nemaca. Njihov broj je, znači, smanjen sto puta. Kad god je bio neki rat, dolazilo je do preseljenja stanovništva. To se nekada nazivalo humanim preseljenjem, a danas se promenio pogled na to. Ono što je u grčko-turskom sukobu bilo dozvoljeno 1922. godine, danas bi se zvalo nekom vrstom etičkog čišćenja.

– **Andrea Feldman:** Treba spomenuti i sudbinu židovske zajednice u Hrvatskoj, Srbiji i, uostalom, svim zemljama bivše Jugoslavije. Velik dio Židova koji je preživio rat i holokaust odselio se u Izrael nakon osnutka te države. Naravno, njihovi motivi su mogli biti najrazličitiji, ali sasvim je sigurno da su iskustvo rata, iskustvo pogroma, a možda i sukob s novom ideologijom komunističkog režima, kao i njihov nacionalni osjećaj, bitno utjecali na to da se odluče za taj veliki korak, da s prostora na kojem su živjeli dvjesto i više godina odu u sasvim novu domovinu.

Koliko znam, etničko čišćenje je nov pojam, prijašnja vremena nisu poznavala taj termin.

– **Slobodan Marković:** U pravu ste, to je nov pojam. Kad smo mi u pitanju taj pojam se pojavio devedesetih prošlog veka najpre u francuskoj, a kasnije i u anglosaksonskoj literaturi.

– **Andrea Feldman:** Ja bih rekla da su migracije i etničko čišćenje, pogotovo kada je riječ o 19. stoljeću, zapravo proizvod nacionalnih ideologija novih država. U 19. stoljeću nacionalizam se nije razumijevao na isti način na koji ga mi danas razumijemo.

Tada je to bila moderna i demokratska ideja koja je inspirirala i nacionalne, i političke i vjerske elite tog vremena, i nije bila neuobičajena ni za veće, kao ni za manje narode, pogotovo na prostoru bivše Habsburške Monarhije, ali i na prostoru koji je bio pod Otomanskim Carstvom. S rađanjem nacionalnih ideologija u 19. stoljeću nastaju i ambicije da se prostori zajedničke prošlosti, jezika ili vjere homogeniziraju na nacionalnoj osnovi. U svakom slučaju, može se reći da su seobe i migracije ključne za povijest Balkana, a potreba, koja je najčešće politički ideologizirana, za mijenjanjem odnosno ispravljanjem, te kompleksne povijesti vrlo često je dovodila, i dan danas dovodi, do katastrofalnih posljedica, jer je teško i gotovo nemoguće izvesti takve korekcije bez primjene nasilja i ekstremne okrutnosti.

Dogovor elita o podjela Bosne

Shvatio sam, gospođo Feldman, da smatrate da iza etničkih promjena, vi ste upotrijebili izraz korekcije, pa i iza ovih koje su se desile devedesetih, stoje precizno razrađeni projekti? Zna se za dogovor Tuđman-Milošević u Karađorđevu, zna se za planove o takozvanim humanim preseljenjima, crtane su mape.

– **Andrea Feldman:** S čisto povjesničarskog stajališta to je jako teško ustvrditi. Ono što je sasvim jasno, to je da političke elite na ovim prostorima nisu bile spremne da vide mogućnost mirnog i dogovornog raspada Jugoslavije. Zašto Jugoslavija nije mogla ostati vjerodostojna zemlja liberalne demokracije? To je veliko pitanje na koje će, mislim, još generacije povjesničara pokušavati odgovoriti.

razgovor

Ali, crtane su mape podjele Bosne i Hercegovine, dijelio se njezin teritorij.

– **Andrea Feldman:** Pitanje Bosne je sasvim sigurno ključno za razumijevanje načina na koji su se vodili ratovi u bivšoj Jugoslaviji. To pitanje je kroz dugi niz desetljeća opterećivalo nacionalne elite i Hrvatske i Srbije. Ideja da se jednu zemlju, koja je imala jednaka prava na samostalnost i nezavisnost kao i bilo koja druga, može podijeliti, svakako je tragična. Međutim, činjenica da je Tuđman nešto takvo nacrtao na salveti ispred Paddyja Ashdowna nije sama po sebi mogla izazvati rat i raspad te zemlje, za to je bilo potrebno mnogo više od toga. Je li postojao neki bitan dogovor? Imamo već dovoljno elementata da znamo da su se političke elite dogovarale o nekim elementima podjele Bosne i Hercegovine.

Gospodine Markoviću, kako tumačite nastanak Republike Srpske koja je sada gotovo etnički čista teritorija, a nekada je bila multietnička? Mislite li da su iz toga stajali neki planovi ili je to samo posljedica sukoba i rata?

– **Slobodan Marković:** Zasigurno možemo reći da se od *Načertanija*, znači od 1844. godine, Bosna i Hercegovina nalazi u okviru plana ujedinjenja srpskih zemalja, što je podrazumevalo njeno pripajanje Srbiji. To je nešto što su političari u Kneževini Srbiji sve do Berlinskog kongresa ozbiljno razmatrali. Naravno, nakon okupacije, a pogotovo nakon aneksije Bosne i Hercegovine, morali su da skrenu s tog pravca nacionalnih aspiracija i okrenu se Makedoniji i Kosovu, jer je to zahtevala Austro-Ugarska. Nakon toga imamo Kraljevinu Jugoslaviju u kojoj se na neki način smatralo da je srpsko pitanje rešeno. Pa onda imate socijalističku Bosnu i Hercegovinu u kojoj dominiraju srpske partizanske elite sve do 1963. godine. Nakon toga nastaje nova politika koja je omogućila svim nacijama u Bosni i Hercegovini da participiraju u vodstvu. Dakle, nekoliko faktora je igralo ulogu u nastajanju Republike Srpske. S jedne strane nacionalni projekat, s druge strane želja srpskih komunističkih elita da povra-

te prevlast koju su izgubile, i konačno, svemu tome je veoma dobro pogodovala atmosfera nacionalnog romantizma koja je devedesetih vladala u bivšoj Jugoslaviji, pa i u Srbiji, u kojoj je lako bilo pridobiti populaciju za projekte stvaranja etničkih država.

Hrvatska parija Evrope

Poštovaoci pokojnog predsjednika Tuđmana kažu da je on jednom zauvijek riješio srpsko pitanje u Hrvatskoj, jer je broj Srba sveden na nivo koji im ne omogućuje da igraju bilo kakvu značajnu ulogu u Hrvatskoj. Gospodo Feldman, mislite li da je iz toga stajao plan ili je Tuđman jednostavno iskoristio situaciju koja je nastala nakon pobune Srba u Hrvatskoj?

– **Andrea Feldman:** Mislim da je Tuđman proizvod nekoliko nesretnih okolnosti. Njegov cjelokupni razvoj vrlo rječitro govori o tome, pogotovo njegov razvoj kao povjesničara, jer zaista ne mislim da je on bio u bilo čemu originalan, pravi povjesničar. Ono što vidim kao Tuđmanov najveći neuspjeh jest to da on, kada je kao predsjednik jedne novonastale države bio u situaciji da ima ispred sebe potpuno prazan komad papira na kome je mogao napisati što god želi, jednostavno nije bio dorastao toj povijesnoj zadaći. On je, rekla bih, bio čovjek vrlo skućenih okvira i njegove krive procjene i kriva politika učinile su Hrvatsku u jednom vrlo važnom trenutku rata i u prvim poslijeratnim godinama parijom Evrope, zemljom koja je vrlo teško mogla komunicirati sa svojom okolinom. Vi ste rekli da je on uspio u tome da Srbi više nisu tako značajna manjina u Hrvatskoj kakva su bili prije devedesetih, i to je sasvim točno. Ali je isto tako činjenica da se time ništa nije završilo. Aktualna HDZ-ova hrvatska vlast danas je potpuno svjesna da bez uključivanja srpske zajednice u sve poslove države Hrvatska ne može biti priznata kao vjerodostojna zemlja koja želi ući u Evropsku uniju. Dok se u Hrvatskoj ne razvije sasvim jasna građanska svijest o tome koliko je prisutnost manjina bitna za razumijevanje našeg identiteta, naše povijesti i naše kulture, teško ćemo moći reći da smo zemlja koja

može ravnopravno sudjelovati u razmjeni ideja i dobara s Evropskom unijom i uopće sa svijetom.

Zašto je Evropa, u vrijeme svog integriranja i brisanja granica, prihvatila pretvaranje pretežno multietničkog prostora bivše Jugoslavije u niz etnički čistih teritorija?

– **Slobodan Marković:** Imali ste dve tendencije. Prvo ste imali tendenciju da se očuva Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija po svaku cenu u čemu su prednjačile SAD. Ako se sećate, u jednoj takvoj misiji, neposredno pre izbijanja konflikata, u Beogradu je boravio tadašnji američki državni sekretar Džejms Bejker. A onda je postepeno prevladalo shvatanje da se ta država sama od sebe urušila i da je jedino logično rešenje da iz nje nastanu nacionalne države. A čim se stvaraju pojedinačne nacionalne države, granice ne mogu biti prihvatljive za sve. Kako god da napravite te granice, neko će ostati nezadovoljan. I Evropa se zaista našla u čudu. Nije imala takvo iskustvo pre toga. Čehoslovačka, koja se raspadala paralelno s bivšom Jugoslavijom, raspala se na miran način. Mnogi zapadni diplomati će vam reći da su tada na prostoru bivše Jugoslavije po prvi put morali da rešavaju probleme sa kojima se prethodno nisu sreli u Evropi. Evropa je jednostavno bila zatečena.

– **Andrea Feldman:** Mislim da jedan od razloga što se tako usporeno reagiralo leži u tome što je Jugoslavija u svoje herojsko vrijeme bila percipirana kao posebna zemlja. Vrlo često, a i dan da-

Slobodan Marković: Prostor bivše Jugoslavije je trenutno veliko eksperimentalno polje. Stvaranje državne zajednice Srbije i Crne Gore je eksperimentalni model koji nigde u svetu ne postoji. To nije ni federacija, ni konfederacija, to je nešto sasvim novo... Evropa na nama isprobava razne modele, svi mi smo se našli u ulozi pokusnih kunića

nas, jako mnogo ljudi na vrlo naivan način mistificira ulogu Komunističke partije i maršala Tita u povijesti Jugoslavije. Činjenica da je to razdoblje bilo vrlo loše istraženo i u povijesnom smislu, ali i sa strane političkih znanstvenika i stručnjaka, pridonijela da se na komunistički režim bivše Jugoslavije gledalo s mnogo više obzira i poštovanja nego što je to bio slučaj sa ŠSR-om i zemljama bivšeg sovjetskog bloka. To je, po mom mišljenju, bio jedan od razloga što je Evropa bila zatečena.

Pokusni kunići Evrope

Kad je riječ o tome zašto su Evropa i SAD pristali na raspad Jugoslavije i podjele koje su nakon toga uslijedile, postoji i mišljenje da je jednostavno prevagnulo uvjerenje da je najbolje rješenje razdvojiti posvađane balkanske narode da se ne bi više tukli.

– **Slobodan Marković:** To je tačno, to mišljenje je prevladavalo, naročito na početku rata, 1991-92. godine. U tom pogledu karakteristična je knjiga Roberta Kaplana *Balkanski duhovi*, u kojoj su, ne samo narodi bivše Jugoslavije nego uopšte svi balkanski narodi – i Rumuni, i Bugari, i Grci – prikazani kao neka vrsta primitivnih, krvožednih plemena, koja jedva čekaju da iz bilo kog razloga ratuju jedni s drugima. Takva se plemena razdvajaju po modelu kako je to radila postkolonijalna britanska i francuska diplomatija u Africi. Taj model podrazumeva da se sukobljene strane razdvoje i da se neko postavi između njih. Tako je to urađeno na Kipru. Taj model, međutim, nije primenjen kod nas. Primenjen je jedan postmoderni model u kome se ograničava nacionalni suverenitet u ime nekih univerzalnih prava. Taj model se testira u Bosni i Hercegovini. Bosna je neka vrsta pokusnog kunića, pa ako to tamo uspe, onda se može primeniti i na drugim mestima u svetu.

To je, ustvari, model protektorata?

– **Slobodan Marković:** Tako je, to je model protektorata, koji je primenjen i na Kosovu i koji je sve prisutniji u Makedoniji.

Ali protektorat smo imali u Bosni i Hercegovini za vrijeme Austrougarske.

– **Slobodan Marković:** To je tačno, međutim ima i nekih razlika. Za vreme Austrougarske najpre je bila okupacija, pa onda aneksija. Bosnom i Hercegovinom su ustvari upravljali Beč

i Budimpešta. Sada imamo neku vrstu poluprotektorata u kome Visoki predstavnik ima najveća prava, ali su ipak očuvani svi lokalni entiteti i lokalna tela. Njih nadzire međunarodna zajednica uz pomoć vojnih snaga, ekonomske kontrole i političkog uticaja. Tako da je to ipak jedan kvalitetno novi model. Inače, prostor bivše Jugoslavije je trenutno jedno veliko eksperimentalno polje. U tom smislu treba posmatrati i stvaranje državne zajednice Srbije i Crne Gore. To je opet jedan eksperimentalni model koji nigde u svetu ne postoji. Pitajte bilo kog stručnjaka za federalizam i reći će vam da takva država još nigde u svetu nije postojala. To nije ni federacija, ni konfederacija, to je nešto sasvim novo, sa posebnim platnim prometom, sa odvojenim valutama, i tako dalje. Evropa sada na nama isprobava razne modele, svi mi smo se našli u ulozi pokusnih kunića, jedino je Slovenija imala sreću da se iz svega toga izvuče, a nama ostalim – šta Bog da.

– **Andrea Feldman:** Ja sam možda nešto optimističnija, jer smatram da svaka od naših nacionalnih država ima mogućnost da krene putem koji, možda, neće biti bitno drukčiji od ovoga o čemu govori gospodin Marković, ali će svakako moći razvijati ono što misli da je za nju najbolje. To svakako neće biti jednostavno uraditi, pogotovo kada imamo u vidu na kojoj su razini ili kakve su kvalitete naša politička vodstva. To su u velikoj mjeri još ljudi koji pripadaju starim hijerarhijama i nedovoljno su pripremljeni za zahtjeve koji se pred njih stavljaju. Ali, isto tako mislim da u svim našim zemljama postoje i oni koji se zalažu za promjene, reformu, redefiniranje nacionalnog identiteta u skladu s potrebama suvremenosti, a to redefiniranje podrazumeva da se u bogatstvu različitih etničkih zajednica ne vidi prijatnija, nego kvaliteta bez koje bi bilo zaista vrlo teško živjeti... ▣

DON Mullan

Istina o britanskom teroru

Koliko vam je dugo bilo potrebno da napišete knjigu *Eyewitness Bloody Sunday*?

– Godinu dana.

Da li mislite da je u osamdesetima irski bend U2 dovoljno publikovao krvavu nedelju?

– Pjesma *Sunday Bloody Sunday* svakako je popularizovala njihovo ime svuda u svetu, ali većina ljudi nije razumela šta je zapravo bila *krvava nedelja*. Mislim da je film, posebno ilustriran pesmom U2, kao kredit da bi se napravila veza.

Planirate li uskoro još neku sličnu knjigu?

– Moja sledeća knjiga zove se *The Dublin and Monaghan Bombings* i priča je o najvećem nerešenom masovnom ubistvu u istoriji Irske Republike. 33 ljudi je umrlo od bombe koja je eksplodirala: tri u Dublinu i jedna na graničnom prelazu gradića Monaghan. Ako su Lojalisti podmetnuli bombu, ja verujem da je iza svega toga stajala britanska obaveštajna služba.

Možda neka druga knjiga drugačijeg sadržaja?

– Uredio sam nekoliko knjiga o svecima, i zaista sam uživao u njima jer su bitno drugačije. Za sada završavam knjigu o mladom oficiru Ircu koga je penzionisao irski predsednik 1969. zbog navodnog kontakta sa kriminalcima i izdajicama. Mislim da mu je sve namešteno. Knjiga će biti izdata u Engleskoj potkraj ove godine.

Rat bogatih i siromašnih

Da li ste svesni da se takve stvari svuda dešavaju u mnogo većim proporcijama?

– Naravno! Vidim da SAD pravi istu grešku sa Irakom kao što su Britanci radili sa Severnom Irskom. Kako vreme prolazi, sve se to okreće protiv njih. Isto kao i u Irskoj. Sa povlačenjem Španije i ostalih kolaboratorskih zemalja, Amerika i Velika Britanija postaju sve više politički izolovane... Blair je bio budala, a Irak će potvrditi njegov promašaj. Što se tiče SAD-a, oni su sebi stvorili noćnu moru sličnoj Severnoj Irskoj, u većim proporcijama, i sem ako UN ne priskoći u pomoć, i još važnije, civilna populacija Iraka, ostaće tamo još najmanje deset godina.

U međuvremenu, siromašni sveta zaboravljeni su i zapostavljeni, potkopavajući nekvalitet našeg političkog sistema koji samo golica maštu. Ovaj pokopavajući sistem zaista je izvor svetskog nemira. U stvari, skorašnji svetski događaji mogu dokazati kao otvorena knjiga da je, u suštini, u toku rat između bogatih i siromašnih.

Mislite li da je ovaj događaj u Severnoj Irskoj nezamisliv ali mali, poredeći ga sa sličnim događanjima u svetu, npr. sa raspadom bivše Jugoslavije?

– *Krvava nedelja* bila je deo nerešenih računa Britanaca kolonista u Irskoj. Ali u poredbi sa civilnim ratom u Jugoslaviji, moderan irski konflikt možda izgleda sitan. Postoje dve perspektive koje moramo sagledati. Jedna je skala i dimenzija između teritorija Severne Irske i Jugoslavije. Druga je dimenzija istorijske patnje obe države. Na primer, Irska je patila zbog nametnute gladi između 1849. i 1945., tokom koje je milion ljudi umrlo. U toku 30 godina glad je stvorila poplavu imigracije da bi tri miliona ljudi napustilo ostrvo. Godine 1842. populacija Irske iznosila je bar 8,2 miliona ljudi. Danas, totalna populacija čitavog ostrva iznosi 5,5 miliona. Mi se nikada nismo oporavili od horora i trauma ovog kataklizmičnog događaja. Ako pokušamo da poredimo, takođe je jako bitno da se setimo koliko je ljudski život vredan. Da li je u pitanju jedna nepotrebna smrt ili milion patnji za svaki individualni porodični krug ili krug prijatelja, sve je to isto.

Da li mislite da se u Irskoj isto može ponovo da se desi ili mislite da su stvari sada u Severnoj Irskoj drugačije?

– Nadam se da je drugačije. Zahvalni smo na političkom procesu koji ima sveobuhvatajući potencijal. On zahteva da obe strane budu hrabre i darežljive. Nadam se da ćemo ultimativno napredovati da bi stvorili novu Irsku koja će biti izvor nade celom svetu.

Dan kada su umrli nevini

*Zašto je baš Don Mullan napisao knjigu *Eyewitness Bloody Sunday*?*

– Bio sam svedok jednom od najvažnijih događaja u modernoj istoriji Irske. Znao sam da su bezimni nevini demonstranti ubijeni i da

Radmila Đurica

Autor knjige *Eyewitness Bloody Sunday* o *krvavoj nedelji* odgovara mogu li njegova knjiga, pjesma grupe U2 i film Paula Greengrassa *Bloody Sunday*, koji je nagrađen i motovunskim propelerom 2002., otkriti svijetu zloglasnu povijesnu pozadinu i dalekosežne posljedice najvažnijeg političkog događaja u suvremenoj Irskoj

Krvava nedelja je bio dan kada su umrli nevini. To je bio dan kada su mnogi mladi shvatili da britanska pravda ne postoji i odlučili su da zakon uzmu u svoje ruke. Bio je to događaj koji je rastućoj kulturi nasilja dodao bonus. Po svom efektu bio je to teroristički akt

su bili pothranjivani lažima britanske vojske koja je širila priču da su poginuli od bombi i sopstvenih metaka, kao i da su pucali u vojsku. Da bi sve to zapečatili, britanski zvaničnici su pod vodstvom lorda Widgeryja, koji je bio predsedavajući pravodnik Engleske, ubili pravu istinu, kada su u zaključku tribunalskog reporta o *krvavoj nedelji* okrivili nevine demonstrante a prave krivce prikazali nevinim. Napisao sam knjigu o tome, istinu iz perspektive nevinih žrtvi.

Šta je zapravo krvava nedelja?

– *Krvava nedelja* je bio dan kada su umrli nevini. To je bio dan kada su mnogi mladi shvatili da britanska pravda ne postoji i odlučili su da zakon uzmu u svoje ruke. Bio je to događaj koji je rastućoj kulturi nasilja dodao bonus. Po svom efektu bio je to teroristički akt.

Zašto sada, posle toliko godina?

– Irski mirovni proces je pomogao da se stvori klima u kojoj se *krvava nedelja* mogla ponovo istraživati. Ipak, ne trebamo nikad zaboraviti epohalnu borbu za pravdu i istinu rođaka i preživelih *krvave nedelje*. Oni su, više od svih ostalih, bili pravi heroji.

Da li postoje dokumenta iz tog perioda koja su oficijalna i kakva je u to vreme bila propaganda Engleske?

– Glavni oficijelni dokument iz tog vremena je taj raport lorda Widgeryja, koji je odobrio glavni lord pravosudnih organa Engleske i Walesa.

Šta mislite šta će čitaoci naučiti u ovoj istorijskoj priči?

– SAD može takođe postati klevka terorizma, oni mogu stvoriti klimu koja kultiviše i ohrabruje teroriste, i to je ultimativno kamen temeljac svakog društva, ako želimo mir, pravdu i ljudska prava.

Koliko je sadržaj u ovoj knjizi vaše istraživanje, a koliko svedočanstvo?

– Knjiga je prvenstveno bazirana na svedočanstvu preživelih koje sam analizirao. Ova svedočanstva su efektivno bila ignorisana od strane engleskog lorda Widgeryja, a ipak su bila sastavljena od ključnih zaključaka koje su eventualno dovela do ponovnog otvaranja slučaja.

Kako je vaša knjiga prihvaćena od publike?

– Postala je bestseler i prepoznatljiv katalizator za

ponovno otvaranje slučaja *krvave nedelje*. Takođe je delimično odgovorna za film koji je bio dobro ocenjen svuda u svetu.

Nada u istinu

Šta će čitaoci naučiti iz nje?

– Poverenje će trijumfovati, čak i državni aparat ne može opstati na lažima. Takođe, ova knjiga daje nadu svim ostalim žrtvama povrede ljudskih prava u svetu koji mogu sa nadom u istinu pomeriti planine.

Koliko se film podudara s vašom knjigom?

– To nije Paulov film. To je film koji je napravio tim ljudi, Iraca i Britanaca, a Paul Greengrass je bio scenarista i režiser. Paul je inspirisao svoje kolege, ali je takođe bio i deo tima. To je vrlo autentično i istinito, verni prikaz stvarnih događaja onih koji su svedočili u knjizi.

Sem što ste napisali knjigu, da li ste učestvovali u filmu?

– Ja sam bio koproducent i bio sam odgovoran za irski deo ekipe. Ono što film čini tako moćnim je što su ga pravili Britanci i Irci zajedno. Takođe sam organizovao stvaranje marša u filmu i uzeo sam ulogu popa. Bio sam konsultant i najvažnija veza između produkcije i porodica svedoka događaja iz Derryja.

Kako je po vama Britanija prihvatila knjigu?

– Glavna britanska stanica Channel 4 preuzela je moje istraživanje i uradila par prvih specijalnih emisija o *krvavoj nedelji*, što je igralo glavnu ulogu u procesu otvaranja toga slučaja.

A u svetu?

– Film je zaista dopreo do ostatka sveta. Ono što je bilo neverovatno je činjenica da su ljudi u samom vrhu Velike Britanije posle prihvatili činjenice, baš kao što je i rekao biskup Edward Daly.

Šta je sa ostalim Britancima koji nisu Irci?

– Većina Britanaca je verovala u laži koje im je britanska država servirala. Za mnoge Britance ovo je bio neprimećen događaj.

Da li je sada drugačije?

– Mislim da su pravdoljubivi Britanci prihvatili da se tog dana desilo nešto strašno. Pozdravljam producenta filma Marka Redheada i režisera Paula Greengrassa koji su pokazali neverovatnu hrabrost i integritet tokom snimanja ovog filma. ■

Nedjelja, prokleta nedjelja

Radmila Đurica

U svjetlu sve veće popularnosti dokumentarizma i prokazivanja skrivenih političkih i povijesnih mehanizama, Mullanovo štivo daje autorovo vlastito svjedočanstvo *krvave nedjelje* u kojoj je 1972. smrću irskih demonstranata kulminirala napetost između Iraca i Britanaca

Don Mullan, *Eyewitness of Bloody Sunday: The Truth*, Merlin Publishing, Dublin, 2002.

Kada se nešto strašno ili važno dogodi u jednoj zemlji, televizijski programi se prekidaju udarnim vestima. To znači da čujemo i često vidimo vesti onako kako se dešavaju. Ili ne vidimo? Zvuči sjajno, ali na žalost sve ovo može biti predstavljeno bez zdravog razuma, interesa, analize ili realne podloge. Priznajem da sam sumnjala dok sam čitala naslov knjige koji mi je od prve izgledao kao kliše. Knjiga je originalno štampana u Wolfhound tisku, a ovo je već treća edicija dokumentacione knjige pod patronažom Paula Greengrassa, autora istoimenog filma o čuvenoj *krvavoj nedelji* u Irskoj 1972. godine.

Eyewitness Bloody Sunday je knjiga za one koji su voljni da se potrudu da pročitaju i razumeju događaj kao ozbiljniju i realniju situaciju. U knjizi je takođe i Mullanova posveta, kao svedoka, potvrđujući razvoj trenutnog publiciteta događaja do decembra 2001. godine kada je knjiga dovršena. Priznajem da kao osoba koja dolazi iz Istočne Evrope uzimam ovu knjigu sa rezervom. Jer šta je jedna *krvava nedelja* poredeći sa balkanskim ratovima? Ali, kako sam je čitala, dalje opisana situacija postajala je sve jasnija, razotkrivajući mi pravu prirodu opisanih događanja u Irskoj 1972. Ne kao osoba koja saoseća sa irskim narodom jer dolazi iz zemlje koja je ranije bila manje-više u sličnoj poziciji, već kao osoba koja je knjigu zaista pročitala. Bez ikakvog lažnog sažaljenja. Kao tinejdžer, Don Mullan je bio svedok tragičnih demonstracija i sukoba između britanskih trupa i irskih desnih demonstranata u Derryju, Severnoj Irskoj.

Demistifikacija *krvave nedjelje*

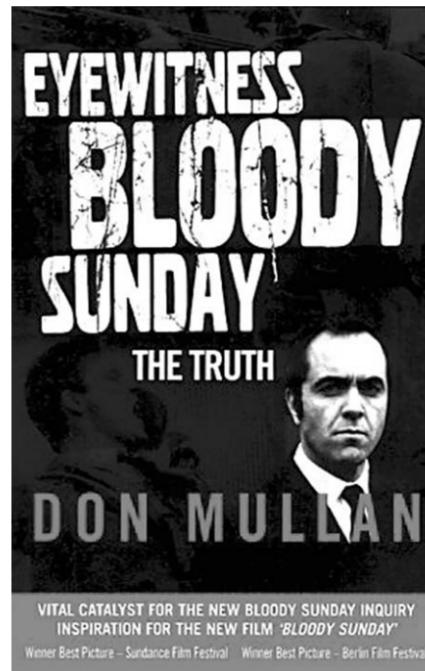
Taj dan, 30. januar 1972. rezultirao je sa 13 smrti i u istoriji je postao poznat kao *krvava nedelja*. Kao rezultat svega toga, Mullan je postao aktivista, novinar i filmadžija civilnih desnih partija. Kvantitet novinarskih izveštaja nije dao kvalitet i tačnost opisanih događanja. Po prirodi izveštavanja, u svim je novinama pričana relativno ista priča. Ali jako je bitno kako se priča jedna priča. Naravno, ako želimo da utičemo na medije i dobijemo medijski rat. Do sada je pisano

30. januara 1972. godine britanski paratruperi su pucali u nenaoružane civile, ubivši 13 irskih demonstranata. Autor knjige, Mullan, tada je bio 15-godišnji dečak srećan da je ostao u životu, da hladne glave godinama kasnije napiše knjigu svedoka događaja

na hiljade novinskih kolona o čuvenoj *krvavoj nedelji*, a do danas nije baš jasno zbog čega je britanska vlada dozvolila da do svega toga uopšte dođe i zbog čega je istina bila zataškavana. Mullan je u svojoj knjizi *Eyewitness Bloody Sunday* sastavio 250 strana solidne podloge, izjava svedoka i ostale dokumentacije.

Ja sam objektivna čitalica, nisam Britanka i nisam Irkinja. I mogu vam reći, ova knjiga demistificira mitove jednostavnim činjenicama, bez sumnjivih loših emocija, što u takvim slučajevima može doneti sumnju u objektivnost. 1972. godine tenzija u severnoj Irskoj je bila veoma velika. Deo ostrva je dobio nezavisnost 1921. godine te je prirodno da se sumnjalo ili da je bilo predrasuda u vezi navodne (a ispostavile se tačne) otvorene agresije koja je tad zadesila ovaj region Republike Irske. Marševi za civilna prava u SAD-u su ohrabрили katoličku manjinu u zemlji da stanu na put predrasudama i nepravednom tretmanu od strane države Velike Britanije. Mirni protest je bio ružno prekinut, dok se Irska Republikanska Armija umešala svojom aktivnošću, pogrešno protumačivši događaj. U ovoj knjizi, više o tome, Mullan je pričao o istini, dok je establishment trebao verziju priče koja je morala da izađe u javnost. Kao učesnik, čovek ima zadatak da bude svestan događaja u modernom svetu, a ova je knjiga esencijalni sastojak jednog važnog istorijskog dokumenta.

Zaista čestitam Donu Mullanu na ova-kvoj knjizi koja je fantastičan dokumentarni komad, dubok i stvaran, koliko je to moguće za jedan istiniti događaj. To je definitivni dokument tragičnog konflikta u Severnoj Irskoj. Mullan nam u knjizi pruža korak po korak narative toga dana, kao i kasnijih događanja. Na trenutke, sve to izgleda i zvuči kao izmišljeni triler, ali znajući da je u pitanju prava stvar koja se zaista dogodila, intonacija priče se potpuno menja. Govorimo o verbalnim i vizuelnim svedočenjima ljudi koji su godinama živeli u senci događanja *krvave nedelje*. Knjiga sadrži detaljne izjave svedoka koji su usled pucnjave totalno i realno svesni

šoka i neverice gomile demonstranata. Ovom knjigom, Mullan je svom narodu,

kao i rođacima učesnika *krvave nedelje*, koji pretpostavljam do dana današnjeg nisu nikada odustali od svog cilja razotkrivanja istine, ulio potpuno poverenje.

Nitko još ne razumije što se dogodilo

Ova knjiga danas opstaje kao validan dokument uvršten u mali broj publikacija koje su uspele da nešto promene onim ljudima koji su preživeli *krvavu nedelju*. Oni su u ovoj knjizi dali novo svjedočanstvo, značajno utičući na odluku vlade da posle toliko godina javno otvore slučaj tog važnog događaja u anglo-irskoj istoriji. Ova knjiga je neophodna za svakog ko zaista želi da razume ovaj događaj jer je unela potpuno novi život u predmet *potraženja* kolektivne memorije. Da, bilo je ljudi koji su i ranije marširali ovim putem, i svi smo čuli za čuvenu pesmu irskog benda U2, ali niko od nas još nije razumeo dubinu efekta ovih događanja, kao i kako su ona uticala na zajednicu Iraca. Knjiga je takođe isprovocirala druge ljude koji su dalje krenuli da istražuju. Ne samo zarad onih koji su toga dana ubijeni, već zarad razumevanja funkcionisanja nepravedne moderne politike, ne samo u Irskoj, već i svuda u svetu.

Zaista je teško i šokantno poverovati da je takva povreda ljudskih prava u Velikoj Britaniji učinjena protiv *sopstvenog* naroda od strane *sopstvene* države. Dana 30. januara 1972. godine britanski pa-

ratruperi su pucali u nenaoružane civile, ubivši 13 irskih demonstranata. Autor knjige, Mullan, tada je bio 15-godišnji dečak srećan da je ostao u životu, da hladne glave godinama kasnije napiše knjigu svedoka događaja. Svedoci su bili ignorisani od strane Widgery Tribunala i svedočanstva 33 ljudi, čiji su životi zauvek promenjeni tog dana. ▣

Sexy Losers by hand sexylosers.com
CLOSET TALK
There's just no substitute for hard dick ... er, um, or so they say.

Vrijeme je da vam priznam.

Ja, Kevin Lee, homoseksualac sam.

Nadam se da će vam iskorak pomoći da me shvatite.

Da, ja sam kitoljubac. Volim pušiti muške kite. Volim i da me se ševi u dupe, snažno i žestoko.

Možete me prihvatiti ili odbaciti. Ja sam tip koji voli da ga ševe drugi tipovi. Volim pušiti kurac i mislim da mi dobro ide.

Ako me, dakle, želite, mora vam biti jasno da je to tako. Priznajem vam, kao što sam odavno priznao sebi

VOLIM KURAC.

Pa stvarno si uništio bit zatvorskog silovanja.

Ako ćete se osjećati bolje, mogu ispuštati bolne jauke dok mi prodirete u dupe.

Genesis P-Orridge

Industrijska psihodelija tijela i duha

Q *pisujući vas, ljudi se često koriste pojmom kulturalni inženjer. U jednom izvanrednom odjeljku u vašemu djelu Poganska zemlja kaže se: Uvijek nastojte biti vješti poput najučinkovitijih vladinih agencija. Način vašeg života, razmišljanja i ponašanja mora biti jednako dobro promišljen kao što su to različiti postupci vlade. Riječ je o kampanji koja nema nikakve veze s umjetnošću. Jesu li vam glazba i umjetnost, motrene kao propagandni podiji popularne kulture, zapravo puka sredstva za ostvarivanje cilja? Vidite li u više od tri desetljeća svojega rada i povezanosti s različitim pokretima u kojima ste sudjelovali – poput performans-umjetnosti, industrijske glazbe ili rave-kulture – vidite li u svemu tome neku djelomice jasnu putanju?*

– Želite li znati što je moj cilj? U osnovi, riječ je o slijedu: umjetnost – glazba – književnost – božansko. Smisao svakog mog projekta jest dolaženje do točke u kojoj će od nanosa svega što sam činio biti moguće sklopiti neku vrstu filozofijskog meta-FIZIČKOG priručnika za 21. stoljeće, koji će biti djelatno uporabljiv i ljudima poslušiti kao nadahnuće. Želim napisati doista dobru zbirku zabavnih i tajanstvenih ideja, koja će nekim ljudima pomoći da se pomire s čudesnom činjenicom vlastita života i iz toga izvuku istinski blagoslov. Život je zapravo jedina stvar o kojoj treba razmišljati. To je jedina svrha. Zašto postojimo? Zašto *bitak* jest? Postoji li neka svrha i – ako postoji – kako je ostvariti? To je jedini predmet rasprave. To je sve. Kraj priče. *Zabava* me, sama po sebi, zapravo nikad nije osobito zanimala! Ja sam fanatik, prisilni fanatik. Predanost projektu važnija mi je od svega drugoga. Mislim da je to nekim ljudima teško prihvatiti, a neki u to uopće ne vjeruju. Mislim, također, da se neki ljudi s vremenom jednostavno umore. Sve je to, međutim, posve razumljivo.

Za mene, kao romantika, traganje za razlozima i dugoročni altruizam, metafizika, jedini su izvori kreativnog užitka i jedine stvari kojima vrijedi težiti; bez toga, ostaju nam samo... stvari. Malo je ljudi uistinu spremno posvetiti vlastiti život nekoj ideji i boriti se protiv država, vlada i globalnih kulturalnih shvaćanja, bez obzira na posljedice. Do samoga kraja. Riječ je dakle, o nastojanju bez ikakve financijske ili

egocentrične naknade. Malo je takvih ljudi. Time, dakako, ne želim reći da bi ih moralo biti više...

Nadilaženje ljudskosti

Nakon što su William Burroughs, Allen Ginsberg i Timothy Leary preminuli, vi ste na određeni način postali mudrim starcem kontra-kulture. Čini se da razvijeniji oblik DNK ipak nije proizveo velik broj buntovnih filozofa...

– Da, čini se da je tako. Možda je riječ o svojevrsnoj ravnoteži. Možda mutacija genetskog koda upravo tako djeluje. Volim misliti da će sljedeći izazov biti *nadilaženje ljudskosti*; kretanje prema pojavi nove vrste i prema vratima *nepojmljivoga*, bez straha ili očekivanja. To su vrata kroz koja želim proći. Zalažem se za promjenu i pustolovinu, i neću odustati.

Što više promatram svoju okolinu, to mi se više čini da su svi ljudi na ovom planetu tek iskre ili komadići većih bića, što dakako podrazumijeva postojanje VISIH BIĆA! Čini mi se da je postojalo dvanaest ili petnaest tih božanstava, tih nadbića, koja su potom osmislila *božansku igru*, ili neki drugi plan kojim su prebačeni u javnu zbilju. Priča mojega života glasi: *raskomadaj, izmijeni, ponovno sastavi i vidi što će se dogoditi*. Ako se već tako osjećam i ako sam otkrio da sve uvriježene ideje o zbilji, nezbiljskome i djelovanju Univerzuma nisu točne, te da je Univerzum beskonačno gibak, promjenjiv i nevjerovatan... i, dakako, divan – ako moje sićušno biće uopće može doći do takva poimanja Univerzuma, onda bi nadbiće uzdiglo tu spoznaju na *n-tu* razinu nadbića! A tko ne bi htio doznati što bi se dogodilo kada biste, poput nadbića, vlastite teorije primijenili na materijalnom planu? Uvjeran sam, dakle, da postoji posve izravna veza između svih živih bića na ovome planetu i tih božanskih bića, da iza njih vjerojatno postoje nova božanska bića i, konačno, jedan Vrhovni Stvoritelj.

Zanima li vas situacionizam?

– Ne osobito. Čini mi se da je glavna poruka, to da je sve spektakl – umjetnost je

Genesis P-Orridge, rođen 1950. kao Neil Andrew Megson, engleski je glazbenik (svojedobno protjeran iz Engleske, danas živi u New Yorku), performans-umjetnik, pisac i jedan od najvažnijih pokretača kontrakulturalnih ideja posljednjih tridesetak godina. Performansi koje je kasnih šezdesetih i ranih sedamdesetih izvodio u sklopu projekta COUM Transmissions tematizirali su zbujujuću problematiku prostitucije, pomografije, okultizma, serijskih ubojica, te uloge spolova i nejasnoće u muško-ženskim odnosima. Nakon toga, uslijedio je projekt Throbbing Gristle, elektronička glazbena grupa osnovana 1975. koja je – u smislu poimanja glazbe, performansa, opreme i uspješnosti – bila daleko ispred svog vremena. Tijekom osamdesetih i devedesetih pokrenuo je projekte Psychic TV i Temple of Psychic Youth koji su u osnovi prethodili rave-događanjima. Genesis je kumovao radanju industrijske, post-industrijske i acid house scene. Zanimaju ga i tjelesne modifikacije te magijska i duhovna stremljenja. Sa svojom suprugom Lady Jaye eksperimentira s krajnjim tjelesnim preobrazbama (nedavno si je dao ugraditi grudi) namjeravajući stvoriti "pandrogeničko" složeno biće nazvano Genesis Breyer P-Orridge koje bi tvorilo njih dvoje zajedno..

U prosincu 2003. Genesis je pokrenuo novi projekt nazvan PTV3 nastavljajući se na rani rad Psychic TV-a, a jedan od članova sadašnjeg benda je i slavni teoretičar Douglas Rushkoff. PTV3 1. listopada nastupaju u zagrebačkoj Močvari

NOTHING SHORT OF A TOTAL GENDER

PSYCHIC TV

Priča mojega života glasi: *raskomadaj, izmijeni, ponovno sastavi i vidi što će se dogoditi*

spektakl, život je spektakl, itd., mislim da je to jasno svakome tko je promatrao ono što se dogodilo nakon dadaizma. Riječ je o potvrdi jednog pravca u kulturi koji je neizbježan i spreman da se dogodi. Često se događa da netko pronicljivim pogledom uoči to neizbježno, iskaže ga i time napokon pokrene nešto što je po sebi već posve zrelo. Bila je to izrazito francuska verzija, filozofijska verzija onoga što su drugi ljudi činili gotovo nagonski.

Ono što je cijelu stvar činilo uzbudljivom bila je zamisao prema kojoj umjetnost može biti obična majica, grafit ili neki stav; čak i nekoliko uvredljivih riječi upućenih razmetljivoj službenoj osobi mogla je biti umjetnost ili potaknuti neku vrstu promjene ili gibanja u kulturi. No, raspravu o tome ili pak moguću analizu tih zbivanja osobno smatram dosadnom.

Poljuljati svijet

Imamo primjer Raoula Vanegeima koji se odmetnuo od situacionista. Jednom prilikom im je poručio: Vi ste grupa starih prdonja. Pokušajte nadvladati vlastita razočaranja. Prestanite se uzbuđivati oko različitih či-

novnika i okrenite se sebi. Ne bi vam škodilo malo užitka i ugađanja vlastitim prohtjevima.

– Možda to ukazuje na promjenu pozornice na kojoj se odigrava neka moguća radikalna kultura, koja je dosad bila zakopana u prostoru ulične kulture. Jedna od stvari koja me privukla Fluxusu i *mail-artu* i razlog zbog kojeg sam nastavio s radom u bendu Throbbing Gristle bile su naljepnice i reklamni leci koje se do tada smatralo najjeftinijim oblikom grafike, najpriprostijim oblikom izraza – fotokopije, razglednice, majice, naljepnice, grafiti. Bio je to prostor u kojem vas nije sputavalo ono što visoku umjetnost čini visokom. Mogli ste odbaciti uobičajene obveze. Ništa se od vas nije očekivalo. Prošetao bih Hackneyjem i lijepio malene naljepnice na kojima je pisalo: *Dovoljan je samo totalni rat*. Polijepio bih te naljepnice posvuda i nakon nekog vremena doznao kako desničari misle da je riječ o komunističkoj propagandi, dok je Socijalistička radnička stranka naljepnice pripisivala desničarima; svi drugi bili su jednostavno zbuñeni i nikako nisu mogli shvatiti smisao poruke. Neki su mislili da naljepnice potječu od kršćanskih fundamentalista koji time nastoje upozoriti na približavanje Armagedona. Sve mi je to bilo izrazito zanimljivo jer nije postojala neka jasna naznaka cilja ili namjere. Bio je to zapravo način poticanja nekog zanimljivog događaja i traganje za reakcijama ljudi. Moram reći da sam još očaran time što sam uspio provesti svoj naum u djelo i vidjeti kako ljudi tumače pojedine napise ovisno o vlastitim predrasuda-

Genesis P-Orridge

ma ili dotadašnjem osobnom iskustvu. U svakom slučaju, riječ je o jednostavnoj igri. Mislim da se jedina prihvatljiva definicija umjetnosti ili kreativnosti odnosi na to da se nešto banalno ili uvriježeno barem na trenutak ljudima prikaže u drukčijem svjetlu. Za mene je to najbolje objašnjenje koje sam uspio pronaći, i to stoga što ono ostavlja prostora za sve što čovjeku padne na pamet. Jedino što vam treba su alati. Nije bitno gdje ili što – bitno je da to služi svrsi.

Da vas na određeni način poljulja.

– Upravo tako. Ljudi postaju vizualno lijeni i više ne primjećuju vlastitu okolinu. Pretpostavimo da izjavim kako su najružnije zgrade koje sam vidio zapravo najljepše. Što se tada zbiva? Uzmimo, primjerice, neku razrušenu tvornicu – ona je doista zadivljujuća i nalikuje kakvu post-apokaliptičnom dvorcu; kroz tisuću godina bit će doista tajanstvena. Nakon kraće vježbe, čovjek može vrlo brzo izmijeniti vlastitu percepciju i čini mi se da sam to oduvijek činio. To znači svako jutro odbaciti postojeće navike, koliko god jednostavne one bile.

Mutacija već popularne platforme

Vratimo se Raoulu Vanegeimu koji zagovara ustrajno samoudovoljavanje; pretvaranje situacionalističkog sukoba s kulturom u osobni sukob – snažno nastojanje svakog pojedinca da si priskrbi što je moguće više radosti i užitka.

– Ustrajno samougađanje mogu prihvatiti kao jedan od mogućih odgovora na pitanja: kako djelovati, kako živjeti i kako postati kreativan. Jedan od razloga zbog kojih smo se udaljili od performans-umjetnosti bio je razgovor što smo ga u vrijeme najvećeg razmaha prostitucijskog skandala vodili s jednim poznanikom. Taj posve običan čovjek rekao nam je: *Sve je to u redu; no kada biste ušli u neki pub na East Endu i objasnili ljudima što radite, mislite li da bi vas razumjeli? Trebali biste pronaći platformu koja je već postala dijelom popularne kulture i onda izvesti neku mutaciju?* On to nije rekao tim riječima, ali smisao je bio isti. Taj razgovor potaknuo me na razmišljanje o Throbbing Gristleu. Zašto ne bismo osnovali bend! Bio je to posve drukčiji i već postojeći prostor djelovanja, sa svim popratnim sadržajima – plakatima po ulicama i svakovrsnim grafičkim rješenjima koja su redom opravdana činjenicom da je riječ o najavi koncerta.

Sam format je bitno otvoreniji u smislu načina na koji ga treba promatrati. Kada odlazite u muzej, unaprijed vam je jasno što ćete tamo naći, kako ćete se osjećati i kako ćete reagirati.

– Uz to, već unaprijed znate kako izgleda djelo umjetnika kojeg ćete tamo naći. Iznenadjenja su doista prava rijetkost. Gotovo nikad nećete naići na djelo nekog autora za kojeg ne biste mogli pretpostaviti da bi ga on mogao napraviti.

Zabrinjava me to što su stvari toliko shematizirane... Riječ je o obrascu – zbog čega god da vas ljudi zapazili, nastavite to raditi, pa nakon dvije godine unesite neku *sitnu* promjenu, zatim ponovno nastavite s radom, pa unesite *sitnu* promjenu, i tako u nedogled. Ponekad je dovoljno promijeniti boju!

Tako stvar funkcionira. Warhola prepoznajete kad ga vidite, zato što je riječ o izrazito specifičnom stilu. Mislim da je najveće umjetničko dostignuće protekloga stoljeća upravo zastranjela, kaotična umjetnost, fragmentirano, zbunjujuće i izmješteno djelovanje. Primjećujem da ljudi sve više pozornosti posvećuju ranim sedamdesetim godinama – vremenu hepeninga i sličnih zbivanja. U to vrijeme ulice su bile preplavljene doista ekstremnim zbivanjima. Radili smo stvari koje danas ne bismo mogli učiniti. Uz brojne napade kojima smo bili izloženi, naše je djelovanje ipak poticalo dijalog. Iako su komentari često glasili: *To je pomalo ekstremno* ili *Ne razumijem* ili *Sve je to pretjerano erotizirano*, ipak su, ako ništa drugo, svi bili zbunjeni.

Odbacivanje vlastitih očekivanja

Jesu li se ljudi svojevremeno uključivali u akcije što ih je izvodio Coum Transmissions ili su jednostavno bili izloženi opasnosti da ih nešto pogodi?

– U samom početku moglo se govoriti o nekim elementima uličnog teatra i kazališnog sudjelovanja, pa su ljudi bili uključeni u većoj ili manjoj mjeri. Izvodili smo zvučne i kostimirane napade, ljudi su jurili prema publici, pa smo nerijetko gubili svaki oblik ograničenja. Bila je to u početku hackneyjevska kazališna tradicija, ali je ubrzo došlo do pomaka u smjeru stvaranja arhetipskih likova. Imali smo prostoriju za kostime u kojoj ste mogli naći gotovo sve što ste htjeli. Svaki kostim predstavljao je određeni lik i mislim da je upravo to privuklo ljude koji su sudjelovali u predstavi da se svake subote pojave na istome mjestu.

Jesu li to bili povijesni kostimi?

– Ne; bila je tu Harriet Straightlace, uštogljena Engleskinja u kasnim tridesetima, izrazito uvredljiva, a seksualna, u bogobojaznome smislu pristala žena koja je uvijek nervozna i prilično neurotična. Postojao je, zatim, Alien Brain – čovjek sličan beskućniku čiji je mozak bio sastavljen od dijelova radio-prijamnika i osoba koja je sve oko sebe promatrala kao potpunu nepoznanicu. Bio je tu, dakako, i klaun. Ljudi bi odabrali neki lik i odjenuli pripadajući kostim. Svi kostimi bili su skrojeni tako da ih mogu nositi različiti ljudi. Od trenutka odijevanja kostima, ljudi bi cijeli vikend ostajali vjerni svojem liku. U kući, izvan kuće, u odnosu prema drugima, u odnosu prema sebi, u trgo-

Volim misliti da će sljedeći izazov biti nadilaženje ljudskosti; kretanje prema pojavi nove vrste i prema vratima nepojmljivoga, bez straha ili očekivanja. To su vrata kroz koja želim proći. Zalažem se za promjenu i pustolovinu i neću odustati

vinama – što god radili, ljudi su ostajali vjerni liku tijekom tog vremena. S vremenom su naučili reagirati sukladno tome liku u svim mogućim situacijama i pristupali su jedni drugima kao da su taj lik, pa je tako Harriet Straightlace uvijek bila uvrijeđena, ljuta i uznemirena zbog postupaka drugih ljudi, bez obzira na to tko je toga časa preuzeo njezin lik.

Je li bend Throbbing Gristle bio pokušaj da se ljude potakne na odbacivanje vlastitih očekivanja?

– Moram reći da niti jedan sudionik projekta Coum Transmissions nije imao formalnu umjetničku naobrazbu, čime smo pokušali pokazati da se ideji umjetnosti može pristupiti iz posve neprimjerenog smjera. U konačnici, htjeli smo uvjeriti međunarodni umjetnički svijet da je takav pristup posve valjan; da je doista moguće izmijeniti uvriježeni način dolaska do točke pokretanja umjetničke karijere. Samo pokretanje karijere nije moguće mijenjati, ali je itekako moguće izmijeniti način dolaska do te točke, učiniti taj put bitno manje konvencionalnim i time otkloniti predrasude što ih ljudi imaju o različitim ograničenjima – o tome što je prihvatljivo, a što nije, što jest umjetnički sadržaj a što nije, i tako dalje. Sadržaj je doista bio jedna od ključnih sastavnica.

Postavili smo sebi pitanje: *Koji je to sljedeći kapitalni prostor što bismo ga mogli napasti?* Odgovor je bio – glazba! Odlučili smo pritom ne biti tek još jedan intelektualni umjetnički sastav. Bit ćemo tipičan rock'n'roll bend, ali ćemo se u konstruiranju i poticanju neočekivanih sadržaja služiti spoznajama što smo ih skupili u svijetu umjetnosti, zadržavajući pritom privid izvornosti i uvjerljivosti.

Sviranje u kutiji

Ljudima se sve to gadilo!

– Da, radili smo stvarno svašta.

Možete li navesti neki primjer?

– Cijelu godinu posvetili smo sklapanju vlastite opreme. Zapitali smo se *što je to zajedničko svim rock bendovima!* Bubnjar u pozadini. Odlučili smo stoga izbaciti bubnjara. Što im je još zajedničko? Svi oni bolje ili lošije vladaju instrumentima. *Dobro*, rekli smo, *onda mi nećemo učiti svirati!* Tako smo pristupili glazbi iz najperverznijeg kuta i proturječili svemu što se smatralo primjerenim načinom postizanja bilo koje vrste uspjeha, priznanja, ili makar pozornosti. Nakon pet godina, stvar je uspjela, iako su se tijekom godina dogodile brojne promjene. Evo klasičnog primjera kako je stvar funkcionirala: pozvani smo da odsviramo nešto na promociji studenata arhitekture pri Udruženju arhitekata u Londonu. Nakon poziva, uputio sam se u samu zgradu kako bih smislio nešto posebno za taj prostor i otkrio dvorište okruženo s pet zgrada od kojih su dvije pripadale Udruženju arhitekata, a u njih se ulazilo kroz malena vrata u podrumu. Javili smo organizatorima da ne želimo svirati u dvorani ili predvorju, nego upravo u tome malenom dvorištu. Nakon duljeg razmišljanja, palo mi je na pamet da sagradimo malenu kutiju; taj plan nastao je u vrijeme mog djelovanja u skupini Coum Transmissions, ali nikad nije bio izveden. I tako smo sagradili kutiju od metalnih skela, pokrili gornji dio šperpločom i sve omotali nepromočivim platnom, pa se činilo kao da je nešto pohranjeno u dvorištu – kakva hrpa knjiga ili drveta. Na dan nastupa, postavili smo unutar kocke videokamere namještene tako da tvore puni krug – prije sam, naime, primijetio da u svim dijelovima zgrade Udruženja arhitekata postoje crno-bijeli tv-monitori. Posebni zvučnici bili su porredani oko kutije i usmjereni prema nebu, umjesto da budu okrenuti prema zgradama koje su bile visoke pet ili šest katova. Nakon ulaska, zaključali smo vrata dvorišta tako da ste događanja u kutiji mogli pratiti isključivo preko televizora u zgradi, ali televizori nisu davali nikakav zvučni signal. Sve što ste mogli vidjeti bile su četiri osobe koje nešto rade u toj sklepanoj i trošnoj konstrukciji. Da biste nešto čuli, morali ste se popeti na krov i pogledati prema dolje,

ali onda niste mogli vidjeti što se događa. Došlo je do prave pobune. Ljudi su nas gađali WC-školjkama. Sreća da smo sagradili čvrstu konstrukciju. Nisam mogao ni zamisliti da će ljudi toliko pobjesnjeti zbog nemogućnosti da vas gledaju kako svirate.

Do današnjega dana nisam uspio shvatiti zašto ljudi nešto moraju gledati da bi u tome mogli uživati.

Približavanje apsolutnoj ranjivosti

Glazba Throbbing Gristlea zanimljiva mi je stoga što nije riječ tek o prostoru u kojem djeluju ljudi uključeni u sam projekt, niti o pukom izražavanju vaših osobnih opsesija. Bio je to prostor otvoren za same strojeve. Pokazali ste veliku osjetljivost prema strojevima i pustili ih da, na određeni način, sami djeluju. Niste tek stvarali glazbu, nego ste istodobno slušali glazbu strojeva.

– Mislim da ste to izvanredno istaknuli. Bila je to pobuna strojeva. Mi smo, na određeni način, deprogramirali strojeve i oslobodili ih izvorne nakane njihovih tvoraca. To je zapravo nešto što me i dalje vrlo zabrinjava kada je riječ o tehnologiji, računalima, softveru ili glazbenoj tehnologiji. Netko je proizveo takvu i takvu opremu kako bi postala ostvarenje određene zamisli. Ona je time u svojoj biti nužno ograničena tvorčevom maštom, žudnjama, njegovim financijskim ili intelektualnim ograničenjima, ili pak ograničenjima kompanije u kojoj taj tvorac radi. Ulazimo, dakle, u tuđi svijet što ga je ograničio netko drugi. Vi zapravo ništa ne kontrolirate. Svaki put kada uključite računalo nemojte se zavaravati, jer uopće nemate kontrolu. Netko je napravio to računalo i to prema određenim ograničenjima i zahtjevima. Zato postavjete ovisni o ograničenjima te druge osobe. Bio je to razlog zbog kojeg smo se bavili različitom opremom i njezinim učincima, upuštali se u vlastite eksperimente. Tako smo, primjerice, ostavljali glazbenu opremu uključenu po nekoliko dana, a onda su se počele događati stvari koje nitko nije mogao predvidjeti.

Čuo sam da su se i psi na ulici nekontrolirano okretali.

– Da, svašta se događalo. Ušao bih u kuću, kucao pisma, slagao kolaže i pokušavao dovršiti posao, a instrumenti su i dalje svirali svuda oko mene i mijenjali se. Ponekad bih jednostavno načulio uho i pomislio: *Vau, ovo je doista zadivljujuća buka.* Tada bih uključio maleni kazetofon i snimio količinu materijala dovoljnu da me podsjeti na taj specifičan zvuk ili bih čak snimao desetak minuta, pa bismo kasnije svi zajedno radili improvizacije na određeni ton. Ton bi time postao podloga za nešto posve novo što inače ne bi bilo moguće učiniti. Mislim da ljudi to moraju imati na umu. Deprogramirali smo vlastitu opremu koliko god je to bilo moguće kako bismo joj priskrbili vlastiti individualni i kreativni život. Svaka konkre-

Genesis P-Orridge

tna ideja odvaja se od svojega tvorca čim je netko shvati kao zaseban i samostalan entitet.

Mislim da se nikad nisam bavio nečime doista zdravim. Možda je to reakcija na pojave poput glazbenih programa VH-1 i MTV, programe koji postaju sve linearniji i sve komičniji u smislu u kojem je riječ o obožavanju popularne glazbe, pretvaranju te glazbe u umjetnost i konačnom preseljenju popularne glazbe u specijalizirane muzeje. Mislim da brojni ljudi, uključujući i one zaposlene pri spomenutim programima, smatraju da je došlo vrijeme kada bismo svi trebali biti otvoreni jedni prema drugima i kada bismo trebali reći: *Gledajte; i ja ću odbaciti neke suvišne stvari, neke tehnike i neke zastarjele načine poticanja reakcija i traganja za neočekivanim.* Došao sam do točke kada vam želim reći istinu o vlastitim osjećajima, iznijeti na vidjelo ono skriveno i ukazati na podlogu ili razloge mojih dosadašnjih postupaka... To je možda i jedini preostali način da se čovjek ogoli. Performans bi uvijek trebao biti svojevrstno približavanje apsolutnoj ranjivosti. Trebao bi biti intiman, a njegov bi autor – bez obzira na moguću namjeru ili svrhu – trebao biti intelektualno ogoljen.

Iznalaženja veze s božanskim

Pretpostavljam da je vaš projekt The Majesty upravo takvo ogoljavanje?

– Dosad sam već načinio dva ili tri pripovjedna CD-a, i moram reći da ću se takvim stvarima uvijek vraćati. U svakoj prilici nastojim biti glasnik jednog svima nam zajedničkog iskustva, glasnik Jezika koji je stvoren upravo kako bismo mogli razgovarati o svim onim stvarima koje su nam zajedničke. To je doista jedina svrha jezika.

Sve što činim proteklih godina svodi se na pokušaj iznalaženja veze s božanskim, s veličanstvom koje nadilazi nas same, s nečime što nadrašta suvremenu kulturu, što nadrašta čak i cijeli planet, nečime toliko izvanrednim da je to jedino čemu se još možemo radovati. No, umjesto da ga privučemo k sebi i spustimo u vlastitu blizinu, zašto mu ne bismo pohitali ususret? Upravimo svoju pozornost naviše. Kamo odlaze sve ove riječi? Kamo odlaze sva ova bića? Što je nešto što može sačuvati glazbu tijekom pet tisuća godina? Koja je izvorna svrha glazbe? U koju

je svrhu najbolje koristiti riječi? U našu obranu mogu samo reći da smo se naučili strpljenju – da vam ono neizbježno uvijek kaže kada je vrijeme da se pojavi. Do tada smo se bavili svime što ste ranije spomenuli – stvaranjem disonance, nesklada s ustanovljenom zemaljskom kulturom; ali u jednom trenu shvatili smo da nam je zapravo potreban neki oblik metafizičkog iskustva, jedinstva, blaženstva i radosti. Sve to, prema mome dubokom uvjerenju, govori da smo apsolutno i krajnje obični, jer brojni ljudi osjećaju tu istu potrebu! Kada bismo mogli učiniti samo to da takvi zahtjevi budu legitimni, da njihovo iznošenje i rasprava o njima ne izazivaju nelagodu i ismijavanje, učinili bismo mnogo! Shvatili smo da je to naš cilj. Moram reći da mi je s tom spoznajom pao velik teret sa srca. Više se ne bavim kulturom. Bavim se idejom, središnjom idejom i time sam se zapravo oduvijek bavio, dakako u osobnim promišljanjima. Cijelo svoje djelovanje vidim gibanjem u pravcu duhovnog poimanja stvari. Osjećao sam da tamo ne mogu stići a da se prethodno ne posvetim pitanjima socijalizacije i potrošačke kulture...

To je doista sve što želim – osjećati se sigurnim i voljenim, osjećati da posežemo za nečime što je puno veće od svega onoga što su nam rekli da možemo učiniti. Uopće nije bitno hoćemo li to nešto nazvati Veličanstvom ili imati materijalističko poimanje toga nečega. Čak i ako vjerujete da svi mi samo živimo, umiremo i ništa više – još može postojati neko Veličanstvo koje vrijedi pokušati dosegnuti. Vjerujete li pak da je stvar puno dublja od puke biologije, tim bolje. Tko zna? Ionako je jedini cilj koji vrijedi imati upravo stvaranje najtežeg, najudaljenijeg, najnedostižnijeg i najvjerojatnijeg cilja.

U svakom slučaju, cilj projekta The Majesty bio je pokušaj povezivanja s nečime što uvelike nadilazi nas same... nečime božanskim. Od trenutka kada smo započeli s projektom, svaki dan barem dva sata provedem u meditaciji. Mislim da ću nakon višegodišnjeg vježbanja biti sposoban napustiti vlastito tijelo i dosegnuti energetsku razinu koju vidim kao golemu, beskrajnu komoru – izrazito narančastu i žutu – pa je stoga i nazivam svojom *Tibetanskom razinom.*

Usprkos tomu što zapadnjačka znanstvena, mehanicistička

objašnjenja takvih pojava još ne postoje – a možda ih nikad i neće biti – osobno smatram nespornom činjenicom mogućnost da čovjekov um napusti tijelo, susretne druge umove u prostoru svijesti, uspostavi komunikaciju i vrati se, zadržavši pritom sjećanje na komunikacijski proces. To je VRLLO VAŽNO znati. Tibetanski redovnici doista izlaze, baš kao što i sam izlazim iz vlastita tijela i, što je još važnije, oni me mogu vidjeti dok to činim, ali ja još nisam dovoljno vješt da bih mogao vidjeti njih.

Mogu reći da danas iskreno vjerujem u reinkarnaciju, ali ne mislim da je sve to lako postići, jer je odgovornost koja dolazi kao posljedica bogojavljenja i susljedne mudrosti doista nevjerojatna. Život tada nije nimalo lakši; čovjek tada, na primjer, gubi svaku želju za bogaćenjem... To znači biti dobar i suosjećajan, usprkos čestom osjećaju odnaka ili otuđenosti od ljudskih bića.

Čovjek kao antena

Takav pristup vjerojatno mijenja i odnos između muškog i ženskog elementa.

– Dakako; svakovrsni događaji koje sam prošao tijekom proteklih godina opravdali su moje nastojanje na dokidanju binarnih i dualističkih sustava. Oduvijek sam smatrao da je podjela ljudskih bića na spolove jednostavno beskorisna i u tom smislu nema nikakva značenja. Danas, u vrijeme plastičnih operacija i trans-seksualnosti, kloniranja i svih drugih stvari, te granice – koje zapravo nikad nisu postojale – jednostavno nestaju, a s njima nestajemo i mi sami. U tjelesnome smislu, granice su izbrisane, a spol je posve razoren. Osobno smatram da je to velika i pozitivna promjena. Razlog postojanja muškog i ženskog leži, naime, u množenju, ali pritom uopće nije riječ o množenju ljudskih bića, nego o množenju DNK; u tom smislu, DNK je gotovo parazit koji tijela koristi za vlastito umnažanje i održanje pa je, kao zaseban čimbenik, neovisan o čovjeku kao vrsti.

Pitam se kako se osjeća gusjenica zaražena parazitima. Možda paraziti proizvode neku vrstu tvari zbog koje se gusjenica

Nakon kraće vježbe, čovjek može vrlo brzo izmijeniti vlastitu percepciju i čini mi se da sam to oduvijek činio. To znači svako jutro odbaciti postojeće navike, koliko god jednostavne one bile

osjeća dobro: ona jednostavno ne shvaća da je nešto upravo proždire. Možda DNK čini to isto čovjeku. Možda zbog toga čovjek stari, a njegov DNK vječno ostaje mlad. Nema milosti. U svakom slučaju, često mislim – ne, često osjećam da sam tek golema nakupina hodajuće tvari koja služi kao ukras informacijama. Prisiljen sam postojati isključivo za dobrobit tih informacija. To nije osobito ugodna pomisao za jedan ipak homocentrični um...

– Ono što nas kao bića čini bićima nalazi se u umu, u svijesti. Tijelo nisam ja – to je protežna tvar. Moj um ili, točnije, moja svijest i moje tijelo, gotovo da su dva bića koja se sprijateljuju zato što im to odgovara, ali to ne znači da ta dva bića nužno moraju biti međusobno prijateljski raspoložena, samo zato što se jedno drugome sviđaju – riječ je o pukoj simbiozi. Mislim da se naša vrsta dugo vremena množila kako bi preživjela. Nije se, međutim, množila kako bi stvorila divne civilizacije – taj zadatak preuzela je svijest, a ne sama vrsta. Naša svijest sposobna je održati se čak i odvojena od ovog ili onog tijela, a time se stvari bitno mijenjaju.

Je li riječ o nekoj misiji?

– Mislim da se moj put ne da svesti na jedan način viđenja stvari. Namjera mi je iznaći niz različitih pristupa, razmotriti ih i s vremenom postajati sve iskreniji u načinu na koji pristupam svemu što mi se događa. Moglo bi se reći da sam u tom smislu, svojevrstan istraživački model, antena ili pokusni kunić.

Snaga riječi

Govorite o razlici između čovjeka kao svijesti i čovjeka kao vrste. Smatrate li da postoji neka razina na kojoj riječi ulaze u našu ne-jezičnu svijest? Kakav bi u tom slučaju bio njihov utjecaj na nas? U tom je smislu vrlo zanimljiva pojava kada čovjek stvara osjećaje putem riječi.

– Uvijek se može govoriti o fenomenu hipnoze..., riječi su u spomenutom slučaju poput kanala u našu podsvijest. To priznaju čak i vrhovni svećenici zapadne medicine, iako pritom nisu sigurni zašto se to zbiva; valja usput reći da isto vrijedi gotovo za cijelu medicinu: zna se da nešto djeluje, ali se ne zna zašto; jednostavno se ne želi priznati da je sve na određeni način čarobno. No, vratimo se riječima: uvijek govorim o vlastitom JASTVU, jer jastvo je moja svijest – svijest koja traga i nastoji se razviti, učiti i promijeniti. Brian Gysin davno je napisao pjesmu o permutaciji koju sam pročitao i pomislio kako sve to i nije osobito zanimljivo. Pjesma je glasila otprilike ovako: *U početku bijaše riječ / riječ u početku bijaše / bijaše li riječ u početku?* Iako sam čitao pjesmu, zapravo je nisam slušao. Kada sam je potom izgovorio naglas, počeo sam slušati. Shvatio sam kako govori o riječi koju je izgubio, a ta riječ je Bog. Svaki put kada bih čitao taj dio Biblije, čitao sam ga s naglasom na posljednjem pojmu: *u početku bijaše riječ, a riječ bijaše BOG.* A onda sam jednoga dana naglasak stavio na pojam riječ i pročitao: *u početku bijaše RIJEČ,*

a RIJEČ bijaše bog i odjednom sam shvatio – naravno da RIJEČ bijaše bog, jer riječima stvaramo i opisujemo bogove, riječima opisujemo ideale, zamisli i utopije, izgrađujemo ih, a one postaju stvarima koje stječu vlastitu zakonitost i kontroliraju nas, a onda se sukobljavamo u nastojanju da te nevidljive riječi što smo ih izgradili vratimo pod našu kontrolu i, konačno, podvrgavamo se riječi, molimo joj se i preklinjemo je za naklonost... U međuvremenu smo posve zaboravili na proces izgradnje riječi, pa nas sada okružuju hrpe bogova što smo ih s vremenom izgradili...

Ali tako je teško šutjeti...

– Upravo zbog toga počeo sam drukčije gledati na riječi; pretpostavimo, dakle, postojanje nekog "Boga svih Riječi", nekog bića, entiteta ili sile sačinjene od svih riječi koje se potencijalno mogu zgoditi na bilo kojem mjestu, u bilo kojem vremenu, u bilo kojem razdoblju i u svim univerzumima; zamišljam ga poput golemog uskovitlanoga galaktičkog oblaka koji se, pod bližim pogledom, raskriva sačinjen od sićušnih čestica, a svaka je čestica sjeme koje može proklijati u kakvu riječ ili zvuk; uskovitlane čestice razlijeću se u svim pravcima, padaju na zemlju i pretvaraju se u jezike. Ti jezici pretvaraju se pak u ljude što govore i pišu, ljude koji su uz to i živi.

Kako se to odražava na jezik?

– Riječ je o svojevrstnom upozorenju: pazite što govorite, jer bi se to moglo i dogoditi. Čak i kada je riječ o posve jednostavnim frazama poput *čudesan dan* – te jednostavne fraze sadrže nevjerojatno moćne ideje i ako se kojim slučajem vratite korak po korak unazad, pa iz različitih gledišta razmotrite značenje svake pojedine riječi, shvatit ćete kako svaka nova rečenica koju izgovorite nosi začudnu odgovornost, jer svakom riječju na slobodu puštate svakovrsna stvorenja, poput bakterija ili prijateljskih šala, ovisno o temi razgovora. Morate biti izrazito oprezni kada je riječ o stvarima koje oslobađate i razlozima zbog kojih to činite, zato što ritam i ton vašeg izlaganja mijenjaju značenje; pokazao sam to na poznatom primjeru iz *Biblije*... Riječima sam se vratio, uvidjevši njihovu golemu važnost. Smatram ih gotovo živim bićima s kojima stupam u određeni odnos, nastojim ih poštovati, izvući ih na površinu i vidjeti što te riječi žele saopćiti i učiniti uz moju pomoć...

Instrumenti vlastitih strojeva

Time zapravo postajete instrumentom; to mi zvuči pomalo urotnički...

– U određenom smislu imate pravo. Izvučene na površinu, riječi plutaju oko ljudi, a svaki ih pojedinac čuje na različiti način; time biva uspostavljena najviša razina komunikacije, budući da niti jednoj riječi ne namećem jedinstveni oblik.

Slušajući vaše nastupe s grupom Throbbing Gristle, stekao sam upravo takav osjećaj: Vi ste zapravo instrumenti ili pomagala

Genesis P-Orridge

vlastitih strojeva, a njihove duše izrazile su se preko vas.

– Točno tako. Još je bolje kada koristite isključivo riječi – sve je jednostavnije, čišće: riječi su puštene na slobodu i kreću se vlastitim putem. Možda je ironično raditi s riječima, jer je njihova moć doista golema, ali moram reći da tek nekolicina ljudi pristupa riječima na način na koji ja to upravo činim; istraživanje koje sam poduzeo upravljeno je stoga na korist svih ljudi koji možda nisu svjesni postojećeg stanja, a sve što želim reći jest: zaustavite se na trenutak, usporite i shvatite što se zbiva. Shvatite da je svaki povišeni ton upućen drugom čovjeku zapravo bomba sačinjena od riječi... je li to doista ono što želite? Što mislite kamo odlaze krhotine rasprsnute riječi? Nakon eksplozije, vraćaju se tisuće šrapnela i ranjavaju vas. Vaše cinične primjedbe djeluju poput otrova. Zar ne postoji neki drugi način korištenja riječi ili tišine, rad s riječima koji nikomu ne nanosi štetu? U svakom slučaju, prije nego bilo što kažete, zapitajte se što je to što zapravo želite reći!

Kako to mislite?

– Ljudi rijetko govore ono što misle. No, ako znate što doista želite reći, ako to kažete i podijelite s drugima ili zapišete, tada imate sve što vam je potrebno da to provedete u djelo.

Problem je u tome što je teško doznati što čovjek doista želi; iako je posve jasno da ne možemo imati baš sve, teško je među svim stvarima koje mislite da želite odabrati samo neke od njih...

– Uvjeren sam da svi znamo što doista želimo, a postoje i određeni načini i discipline koje nam mogu pomoći da shvatimo svoje želje. Nakon vježbe i zapisivanja, pogledat ćete u papir i reći: *Ne, to uopće nije ono što sam mislio učiniti*. Odluke koje donosimo velikim su dijelom posljedica osjećaja koji leže u pozadini naše svijesti ili znanja, a njihov utjecaj na proces odlučivanja nezamislivo je snažan. Riječ je o skrivenim traumama, čudnim obrascima ponašanja, emocionalnim kratkim spojivima, genetičkim i iskustvenim otiscima koji onemogućavaju sabrano i jasno djelovanje; ili nas gone u različite opsesije: čovjek stoga uvijek mora biti svjestan

svog drugog života. Imajući to na umu, sve više sa navikavate na korištenje jezika bez ikakvih filtara.

Bojite li se ponekad?

– Jedino čega se bojim jest da neću imati vremena učiniti još više toga ili dovršiti svoje naume. Bit je u idejama i nadahnuću, u strasti i dobroti..., životu koji je prožet dobrotom. Istina je da u mladosti nisam živio dobrotu. Bio sam ispunjen vatrom, strastima, bijesom i frustracijama zbog glupog funkcioniranja svijeta: *Jebite se! Hajde, ulovite me ako možete!* Takav pristup neko vrijeme doista djeluje; to je razdoblje koje moramo proći, jedna gotovo biološka faza odbacivanja svega onoga što nam se predstavlja kao pravi put. Konačno, stvari postaju sve lakše, a s prestankom borbe povećava se užitak; riječ je o svojevrsnom taoizmu, o prepuštanju matici..., svaka je godina sve bolja i sve uzbudljivija... Uvijek sam smatrao da idem stazom duha, a to je jedna od ironija – nakon spolnih i svakovrskih nadilaženja što sam ih poduzeo, sada razbijam formule i strukture.

Sve je holografski ustrojeno

Što mislite o ljudima koji danas stvaraju glazbu i nazivaju je te-bno-glazbom?

– Nemam o tome nikakvo mišljenje, ali mi je drago da su eksperimenti što smo ih provodili tijekom sedamdesetih ostavili dovoljno traga, nadahnuća i – kao što sam već rekao – dovoljno sirove građe koju ljudi mogu proučavati, iz koje mogu odabrati određeni dio i učiniti ga vlastitim. Mislim da je to uloga svih umjetnika – ne bismo smjeli posjedovati vlastita djela; ona imaju poslužiti kao nadahnuće. To je, međutim, veliki problem na Zapadu.

Moglo bi se reći da sempiranje čini bitnu odrednicu mogega djelovanja. Uvjeren sam, naime, da je sve u osnovi holografski ustrojeno – baš sve. Uzmemo li za primjer riječi *John Lennon*, u djeliću sekunde u vašoj svijesti javljaju se Beatlesi, beatlemanija, ubojstvo Johna Lennona, serijski ubojice itd.; te *misaone sveze* protežu se u svim smjerovima; čitav svijet sadržan je u jednom paketu pa

riječ *John Lennon* tako obuhvaća sve. Mogu reći da u tom smislu gotovo religijski vjerujem u ideju o holografskoj kakvoći riječi, zvukova, semplova, matrica ili izraza. Najjednostavnije rečeno, ljudi otpuštaju i primaju goleme količine informacija, a takve pojednostavljene, ogoljene rečenice, nerijetko su mnogo moćnije od bujica riječi. Tako, na primjer, izraz *Čudesan dan* stvara golemu sliku, a ja se poi-gravam upravo takvim golemim slikama.

Čini se da nemate neki određeni glazbeni stil...

– Da, to je nerijetko zbuñivalo glazbene izdavače; često su mi govorili: *Kada biste napravili deset snimaka poput ove, mogli bismo osvojiti tržište! Mora li baš svaka vaša skladba biti različita?* Dakako da mora – svaka priča

je različita. Pretpostavka o glazbenom stilu koji odgovara svim mogućim pričama jednostavno je neodrživa, ako ne i glupa. Zvuk nema tek jedan mogući format. Izluđuje me činjenica da su zapadnjački glazbenici stekli slavu i bogatstvo radeći uvijek iznova jednu te istu skladbu. Ljudi, primjerice, kažu: *Oh, pa to je Elton John* – i to je uvijek Elton John čiji su tekstovi zakopani u njegovu eltonjohnstvu... to ne bi smjelo biti tako.

Umjetnik bi trebao odstupiti i pustiti priču da sama govori, a glazbenik bi trebao naglasiti i ilustrirati priču. Ako u njoj i ostanu tragovi autora – dobro. No, svaki bi autor u biti trebao pokušati ispričati priču i riječima posredovati jednu ideju, dok glazbenik tu istu ideju treba unaprijediti i pojačati. S promjenom ideje, mijenja se i rezultat. Zar mi, dakle, svojim prigovorom izdavači žele reći da ti vjerski glazbenici imaju samo jednu ideju? Možda.

U kontekstu djelovanja prema svijetu treba reći da su brojne vaše zamisli postale dio masovne kulture. Smatrate li to znakom homogenizacije vaših ideala ili pak pomakom društva u cjelini prema stanju prosvječenosti?

– Na žalost, mislim da je riječ o homogenizaciji, i to me prilično rastužilo. Šetajući sa suprugom uz crkvu Svetog Marka u New Yorku, nailazili bismo na mlade ljude u vojničkim odorama, s naušnicama i dredloksima, tetovažama i simbolima, a ona bi mi rekla: *Ti si kriv za to!* Užasnula me njezina izjava jer to uopće nije bila naša namjera, htjeli smo samo otvoriti novi prostor – potaknuti svakog pojedinca da se probudi, pogleda u sebe i izgradi vlastiti svijet. I to je zapanjujuće jer svi ljudi koje srećete grade vlastite svjetove, i ništa više nije isto. To je doista divno jer neprestano doživljavate uzbudljiva iznenađenja – svaka osoba koju srećete reći će vam nešto što ne znate, o knjizi koju niste pročitali, o zemlji koju niste posjetili, o glazbi koju niste slušali ili o razmišljanjima o kojima niste razmišljali. Zamisao ja ta da se treba otvarati sve dok ne posložimo zadivljujući kaleidoskop podražaja, spoznaja i međudnosa. Sve te stvari pretvorene su u robu i upravo stoga je moje osobno putovanje bilo podređeno neprekidnom otvaranju. Ono se nikad nije svodilo na dokazivanje, nikada to nije bio poziv *hej, pogledajte me... doživio sam otkrivenje!* Poziv je prije zvučao *hej, pogledajte kako se dobro zabavljam... zabavite se i vi!* To je problem koji još nisam uspio riješiti, osim u unutarnjem i osobnom smislu; preostaje mi stoga samo to da se nakon svake osobne preobrazbe i promjene predstavim ljudima kao netko drugi.

Stvaranje nove povezanosti

Čini mi se da ste se u vlastitim nastojanjima tijekom godina polako pomicali od prostora čistog spektakla, kojem pripada projekt COUM Transmissions, prema jasnijem prostoru individualne komunikacije.

– Imate potpuno pravo. To je pomak u pravcu intimnosti i ranjivosti; cijelo vrijeme tragao sam za trenucima u kojima imam osjećaj da razgovaram s jednom osobom i u kojem ta ista osoba ima osjećaj da razgovara sa mnom, za razgovorom između dvoje ljudi; cijelo sam vrijeme izlagao djelić onog što moja duša jest i nastojao poručiti ljudima da i oni mogu krenuti tim putem, da taj aspekt izrazite ranjivosti mnogo toga pojašnjava i pruža nezaboravno iskustvo. Mislim da društvo bez pripovjedača ne može održavati potrebnu razinu psihičke higijene i upravo smo svjedoci jačanja potrebe za pripovjedačima – za onim osobama čija iskustva postaju iskustvima cijelog plemena, bez obzira ne njegovu demografsku sliku. Danas je društvo toliko fragmentirano da se javlja cijelo mnoštvo raspršenih, raznorodnih i međusobno neusklađenih plemena, pa vjerujem da smo dosegli onu točku kada svatko od nas mora izraziti vlastite osjećaje kako bismo dobili dojam zajedništva i međusobne povezanosti. Internet je u tom smislu doista ironičan – riječ je o izrazito nejasnom konceptu koji naoko povezuje sve, ali zapravo nema neku vlastitu priču koju bi ispričao, a time ni vlastitu toplinu.

Kada bih morao iznijeti osobno mišljenje, rekao bih da živite i uživate u svijetu beskonačnih mogućnosti; ne bih htio zadirati u psihoanalitički registar, ali možete li mi reći što vas je potaknulo na životni stil koji leži u korijenu projekta COUM?

– Ne bih vam mogao iznijeti neke – kako ste rekli – psihoanalitičke razloge za to, ali otkad znam za sebe prati me osjećaj silnog strahopoštovanja prema činjenici da sam živ. Divio sam se vlatima trave, ptici u letu ili nekakvoj buci – sve mi se to činilo nevjerovatnim i još je tako – u tom smislu nikad ne nisam promijenio. Bio sam očaran tajnom, uzbuđen i, dakako, uplašen pa sam od samih početaka nakanio doznati što se zbiva. Želim doznati tko sam, zašto sam ovdje i postojim li doista? Postoje li druge dimenzije, što se zbiva među ljudima i zašto se ljudi tako glupo ponašaju kad za to nema nikakve potrebe? – to su pitanja koja svi mi nosimo u sebi. To je jednostavno moja narav i ne mogu si pomoći – potpuno sam očaran vlastitim životom i svime što se zbiva.

Često razmišljam o svemiru. Uvjeren sam da ima više od jednog ili da ima čak bezbroj svemira. Zamislim najveću moguću ideju, postavim je u određenu perspektivu i postavim si pitanje: *Što bi uopće vrijedilo reći? Što bi vrijedilo činiti na ovom svijetu?* I dok razmišljam sve šire i šire, stvari postaju sve intimnije; poput poznatog izričaja: *Kako na nebu, tako i na zemlji*; riječ je o zrcaljenju..., simetriji koja me trenutano izrazito zadivljuje. ▣

S engleskoga preveo Višeslav Kirinić. Ovaj je tekst montaža nekoliko intervjua objavljenih na web-stranici www.genesisporridge.com

Genesis P-Orridge

Televizijska magija

Temple of the Psychic TV

Priručnik za duhovno-magijsku uporabu televizije, čija će svrha u budućnosti biti prenošenje duhovnih iskustava. Naše ukupno okruženje, koje je nekad bilo Priroda, postalo je tehnologija

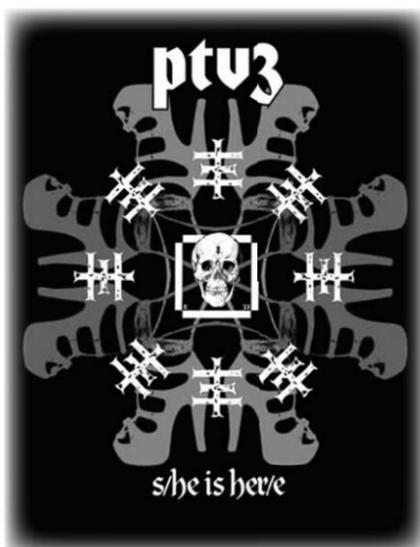
Je li deifikacija i obožavanje tehnologije opravdana reakcija na automatizaciju ljudske percepcije?

Tijekom Harmonijske Konvergencije, jedna sljedbenica New Agea ponijela je na vrh Mount Shaste svoje televizor i zaprepastila prisutne obznanivši da joj se na ekranu prikazao anđeo. Drugog je dana, uz svekoliku prisutnost medija, servisier televizora reaktivirao fenomen te ga objasnio kao običan mehanički kvar. Tisak i skeptici s radošću su sažvakali priču, no pravi je smisao ostao promašen. Koga je briga je li tu video-viziju uzrokovalo biće iz nekog drugog svijeta, nesvjesna snaga grupne volje ili kratki spoj! Nije li ljudska neurostruktura, preko čijih osjetila primamo podatke, složen sustav žica i osnovnih automatiziranih procesa? Spontane vizualne halucinacije nekad su smatrane isključivo ljudskim obilježjem.

Nužno je da će u budućnosti svrha televizije biti prenošenje duhovnih iskustava. Naše ukupno okruženje, koje je nekad bilo Priroda, postalo je tehnologija. Prije pojave judeo-kršćanstva, sve zapadne religije zasnivale su se na okruženju, što je prilično razumljivo. Danas kad smo prerasli manjkavi duhovni okvir koji se udaljio od načela fizičkog iskustva, zašto se ne bismo izravnije posvetili religiji i bili u dodiru s ljudskim stanjem? Zar zbog toga što se danas naša okolina stvara sama od sebe? Ah, ali to je samo udica za ovu svjetsku vjeru. Evolucija nam je podarila moć Stvaranja i Razaranja koju smo nekoć običavali pridavati našim bogovima; ili je možda tek počinjemo primjenjivati, latentnu u našim dušama, tu uzburkanu energiju odgovornu za rađanje svih naših duhovnih misli... I tako medij doista jest poruka.

Video-tarot

Putem tih informacijskih i komunikacijskih tehnologija čovječanstvo je svoje najsubjektivnije unutarnje doživljaje iznijelo, umnožene, u masovni bazen perceptivnih podražaja. Time smo rekreirali nadosobni *gestalt* za prihvaćanje bilo duhovne ideje krajnjeg Jedinstva bilo mreže kvantne energije moderne fizike. Živimo onkraj vremenskih dojmova; pripadamo jedinstvenoj Mreži postojanja. Drugim riječima, nesvjesno, ali vjerno, ispunili smo naše unutarnje stvaralačko načelo utjelovljujući njegovu bit i razvijajući je. Moglo bi se reći da su televizori i hi-fi uređaji u samo nekoliko godina postigli ono čemu organizirana religija teži već tisućama godina.

Zamislite video-tarot – izvediv čim nam postane dostupna tehnologija “miješanja” pojedinačnih sekvencija. Koliko će nam samo više korespondencijskih očitavanja i mogućnosti subjektivnih impresija trenutno ponuditi kratki ulomak s video-efektima, nego što to može mali snop karata? Zamislite tv-ritual (virtualnu stvarnost?). Smisao ceremonija sa stajališta duhovnih tradicija, egzo i ezoteričnih, jest pokretanje unutarnjeg doživljaja s pomoću vanjskih osjetila. Potencijal današnjih vizualnih medija da obnove tu drevnu transformativnu umjetnost, njihov tehnološki napredak koji omogućuje stvaranje gotovo svake slike, te njezinu opću dostupnost, očit je. A tehnologija će, naravno, i dalje napredovati i otkrivati nam nove putove.

Istina je da su ti komunikacijski sustavi danas većinom upravno oprečni prosvjetljenju. No oni nam pružaju neke rijetke mogućnosti. Televizija pruža nevjerovatne mogućnosti. Većina ljudi gleda je vrlo često. S evolucijskog stajališta to se može promatrati kao “uhodavanje” u neki važniji projekt. Danas se soba za dnevni boravak pretvorila u sobu za gledanje televizije, o čemu svjedoči to što se sjedeća garnitura te ostali namještaj prilagođava položaju televizora: objektivni promatrač vjerojatno bi pretpostavio da ta naprava već ima religijsku funkciju. Ideja televizora kao oltara nije nova, ali ponovo postaje važna. Pobožno se odnosimo prema našim video-uređajima kao što smo se nekad odnosili prema slikama bogova...

Dakle, možda se Kanal koji moramo naći nalazi u katodnoj zruci. Možda je to prava Mreža u koju se moramo uključiti, daljninski upravljač beskonačnosti; i dok promatramo iluzornu pasiju što se odigrava na ravni statičke radijacije, pitamo se – jesmo li i mi samo slika na ekranu?

Televizijski snijeg

Ovdje se iznosi uporaba televizora kao vrste nesvjesnog zrcala za proračanje. Takvo korištenje televizora i njegova uporaba u *cut-up*-postupcima, bile su dvije osnovne ideje koje su razmatrane tijekom ovog projekta. A još mnogo toga ostaje za istraživanje...

Važan zadatak suvremena magije je ponovno definiranje uloge duhovne primjene postojećih struktura. Naoko

Smisao ceremonija sa stajališta duhovnih tradicija jest pokretanje unutarnjeg doživljaja s pomoću vanjskih osjetila. Potencijal današnjih vizualnih medija da obnove tu drevnu transformativnu umjetnost, njihov tehnološki napredak koji omogućuje stvaranje gotovo svake slike, te njezinu opću dostupnost, očit je. A tehnologija će, naravno, i dalje napredovati i otkrivati nam nove putove

napuštene pojave, poput tv-snijega, magičar može ponovo iskoristiti. To je zona parapsiholoških grafita.

Dojam koji stječem promatrajući slike tv-snijega je da one tvore konzistentan jezik sa specifičnim slikovnim vokabularom, zahvaljujući ograničenim parametrima televizora (za razliku od strukture snova) i ponavljanju slika. Jesu li te slike zajedničke svim ljudima u posve različitim okolnostima?

U biti, namjestim televizor na kanal koji ništa ne emitira i buljim u “snijeg” pokušavajući se usredotočiti na jednu točku koja se obično nalazi blizu središta ekrana. Nakon nekog vremena, u snijegu se počinju javljati pokretni obrasci nalik na vrteće mandale ili goleme kolonije crnih mrava koji kružeći plešu prema svom mravinjaku..., na kraju počinjem uočavati nekoliko različitih slojeva stvari koje se događaju iza toga. Mogu se usredotočiti na bilo koji sloj, ali ne na dulje vrijeme. Previše je informacija, to je kao da gledaš pet ili šest filmova koji se prikazuju jedan iznad drugog (u slojevima) i pritom se pokušavaš usredotočiti na jedan od njih. Mogu vidjeti topografske pejzaže koji se vrlo brzo izmjenjuju, čini se kao da letim iznad kontinenta. Čini se da prevladavaju pustinje i oskudna vegetacija. Također vidim prizore iz svakodnevnog života: kuće, ljude, automobile i tako dalje.

Ambijentalna televizija

Ako televizija ima jedinstvenu mogućnost prodiranja u našu podsvijest, kako osoba može steći kontrolu nad njom? Jedno od rješenja je smatrati je trivijalnom. Stvari se najlakše mogu učiniti trivijalnim tako što ih se dovoljno često ponavlja. Televizor koji je stalno upaljen postaje namještajem, ne oblikom zabave. Hrpa televizora namještenih na različite programe čini usredotočavanje na jedan program nemogućim; oči lutaju od ekrana do ekrana. To se događa već u situaciji kada imate upaljena samo tri televizora.

Televizijski cut up

Ako imate kabelsku ili satelitsku televiziju, pokušajte brzo mijenjati programe. Montaža rezova koja nastane činit će se kao da slijedi vaš tijek misli, kao da nastoji pratiti vaš korak uzvraća-

jući simbolima: slijed asocijacija stvara most između vaših misli i protoka slika. Tijekom tog postupka gledanje televizije često postaje vrlo nabijeno emocijama. (Slušanje samo zvuka televizora, ne gledajući sliku, također može pružiti korisne uvide u kamuflažu televizijske kontrole.)

Počinjemo snimati određene reklame i dijelove programa koji, na ovaj ili onaj način, mogu biti parapsihološki poticajni. Video-rekorder pomaže u premotavanju vrpce te u montaži. Ako možete, nabavite nekoliko ekrana i pustite na svakome najizopačenije, najotkačenije slike koje možete naći na videokasetama te ih pustite da vam preplave sva čula. Što čudnije, to bolje. Dodavanje jednako čudne glazbe samo će pojačati doživljaj.

Televizija i video idealni su za metodu *cut-upa* (izrezivanja i nasumičnog spajanja, *nap. ur.*), s obzirom na to da uključuju i zvuk i sliku. Zanimljivo je međusobno zamjenjivati zvukovne i vizualne dijelove dvaju ili više programa te promatrati proturječne poruke koje tada dobivamo. Kojem ćete čulu pridati veću važnost?

I *cut-up*-montaže video-zapisa imaju veliku ritualnu vrijednost. Ako za nečime žudite, možete snimati različite televizijske slike te stvari. Kad “nahvatate” dovoljno takvih neobrađenih slika, nastavite ih rezati, povezujući ih nasumce s izvornim ili nasumce odabranim tonskim zapisom neke druge neobrađene građe ili, pak, s posebnim zapisom koji ste sami priredili. U to se može nasumce umontirati snimka ispuštenja vaše žudnje. Meni osobno važno je uključiti slike na kojima sam ja sâm jer videozapis tako postaje osobniji, a latentnu moć tehnologije oduzima velikim korporacijama i posvećuje je *Meni*.

Kad brzo izmjenjujete programe nastaje dojam sinkroniciteta (smislenog podudaranja naizgled slučajnih događaja, *nap. ur.*), odnosno osjećaj da su audio-signali koji se primaju na neki način povezani s našim djelovanjem i/ili osjećajima u Stvarnom Vremenu. Taj se osjećaj još više pojačava uporabom većeg broja televizora, kad slika dolazi iz jednoga, a ton iz drugog televizora – kad se slika zatamni i prebaci na drugi kanal.

Subjektivno prisvajanje televizije

Većina ljudi koristi se svojim televizorom na krut, pravocrtan način – uključiti određeni program i pasivno gleda. No, ako televizor počnete promatrati poput zrcala koje se koristi u svrhu proračanja budućnosti i vraćanja, vidjet ćete da veliki dio “loših vibracija” koje povezujemo s televizijom nestaje ili se čak pretvara u moćnog šamanskog saveznika. *Cut-up*-televizija je televizija kojoj je oduzeta moć kontrole, to je veliki biznis kojemu su odsječeni njegovi modeli kontrole, modeli putem kojih se manipulira nama promatračima/potrošačima. Uništavanje tih modela možemo osloboditi valove njihove inherentne *objektivnosti* i prisvojiti ih kao subjektivan odraz naših vlastitih misli.

Jedan od najvećih prigovora današnjoj televiziji je to da ne omogućava sudjelovanje gledatelja: da je uspavljajuća jer gledatelju ne nudi nikakve izazove ili nejasnoće. Čak i složene situacije poput one na Srednjem istoku svode se na jednodimenzionalnu priču. Metoda *cut-upa* pruža djetinje jednostavno sredstvo za uvođenje apstrakcije, subjektivnosti i dubine u medij koji je zloglasan upravo zbog nedostatka tih svojstava. ▣

S engleskoga prevela Sunčana Tuksar.
Objavljeno u knjizi Stuart Home, ur.,
Mind Invaders, *Serpent's Tail*, 1998.

Tehnologije transfera

Zemljovid i svjetine

Marina Gržinić
margrz@zrc-sazu.si

O predavanju Briana Holmesa na temu novih tehnologija i novih kartografija moći

Predavanje Briana Holmesa održano u Ljubljani 4. rujna 2004. otvorilo je niz pitanja kojima se bavi globalna zajednica koristeći novu tehnologiju medija i razvijajući oblike otpora. Brian Holmes je jedan od gurua svjetskog globalnog otpora, aktivan u uredničkom odboru časopisa *Multitudes*, predavač i aktivist, a živi u Francuskoj.

Njegovo predavanje mogu svesti na tri razine. Prva se razina tiče pitanja vizualizacije odnosa moći i institucija/agencija/korporacija u svijetu, druga je identifikacija novog političkog subjekta (ako postoji) i treće je čitav odnos nadgledanja, restrukturiranja i cenzure što provode velike računalne organizacije uz pomoć vlasničkih odnosa softverske tehnologije zajednice besplatnog softvera-otvorenog izvora.

Nova tehnologija – stara hijerarhija

Krenimo, dakle, kao i uvijek, korak po korak. Holmes je predavanje počeo svojom glavnom najavljenom temom koja se tiče kartografija. Taj "biznis" kartografije konceptualno se prilično približava procesima mapiranja Frederica Jamesona u prošlosti, no u slučaju Holmesa ti zemljovidi mapiraju nove teritorije moći, kapitala i utjecaja, kao prvo i najvažnije, Internet i prostore iznova izgrađene uz pomoć novih medijskih tehnologija. Brian Holmes pokazao je niz zemljovida svijeta danas koje nisu stari zemljopisni materijal o svjetskim odnosima između kontinenata te njihovih fizičkih omjera i razlika, počevši kao u prošlosti od "vremena" i zatim napredujući prema nejednakostima utemeljenim na kolonijalnim eksproprijacijama industrija i prirodnih bogatstava, od nafte do dijamanta. U temelju tih novih zemljovida su kalkulacije utjecaja, moći i kontrole prema načinima mogućnosti da se pristupi informacijama itd. Novi su zemljovidi rezultat veze i razmjene informacija uz pomoć Interneta, gdje određeni gradovi poput informacijskih čvorista s golemim širokopojsnim kapacitetima preusmjeravaju, kontroliraju i nameću autoceste i puteve novog svijeta (u Africi postoji samo jedan takav grad: Pretoria!).

Holmes, koji umjesto o zemljovidima radije govori o dijagramima, predstavio je i kratki povijesni pregled takvih dijagrama u zanimljivom arheološkom potezu, prema brojnim znanstvenicima popularnom u posljednjem desetljeću, a poznat je kao arheologija tehnologije novih medija, rezultat je bio, kao i u svim tim pričama, teorijska konstrukcija koja je rezultirala dijagramom dijagrama. Posljednji dijagram koji treba postaviti na vrh svih njih, ističe Holmes, jest onaj koji je preuzeo rad Félix Guattaria, a koji je odraz virtualnih i stvarnih prostora i mogućih sila djelovanja. Holmes je jasno rekao da uza sve to bit razumijevanja tih dijagrama nije u njihovu umrežavanju, nego, upravo suprotno, inzistirao je na njihovom odnosu utemeljenom na (staroj) predodžbi hijerarhije. Ukratko, ono što dobivamo tim dijagramima jest ilustracija kako se moć i različite društvene klase prožimaju. Holmesova je teza da ti zemljovidi sa svojim jednostavnim ali djelotvornim crtežima jesu oni koji mogu probuditi globalnu javnost. Složene vizualizacije moći i utjecaja, no je li to (što može ovdje biti shvaćeno i kao nov način razmišljanja o predavljanju politike, umjesto politike

predavljanja) dovoljno bez diskurzivne interpretacijske razina? Vidjeti zemljovide je dovoljno da potakne javnost na reakciju?

Bljesak svjetine

Druga važna stvar je pitanje novog političkog subjekta. Holmes je predstavio novi politički subjekt uz pomoć paradigme gomile, povezujući ga s onim što naziva *flash mobs* (bljesak svjetine), snagu goleme većine koja ujedinjuje svoje snage u trenutačnom (bljesak golemog djelovanja) uz pomoć nove mobilne informacijske tehnologije. Dobar primjer događaja gomile tisuće su SMS-poruka da se stavi svijeća na prozor za poginule u Beslanu (o čemu je izvjestio i RAI 4. rujna 2004. godine!). To je gomila koju se ne može kontrolirati jednako kao što nije planirana, nego se jednostavno dogodila, kao spontani način iskazivanja solidarnosti kao djelovanja.

Posljednje pitanje koje je otvorio Holmes bilo je pitanje novih vlasničkih prava koja iskorištavaju računalne kompanije koje mogu dramatično promijeniti ideju o otvorenom izvoru i besplatnom softveru. Kao što je Holmes iznio u *Tri prijedloga za pravu demokraciju*: "Od njihova izuma prije nekoliko godina, p2p mreže za dijeljenje fajlova za besplatnu razmjenu glazbe smetnja su potrošačkom kapitalizmu. Smanjujući zarade industrije nosača zvuka unijeli su neograničenu količinu

popa u živote tinejdžera i izazvali ironičan smjehak na usnama onih Internet-puritanaca koji su oduvijek omalovažavali iluzije potrage za zaradom "nove ekonomije". Za politički nastrojene – i osobito stariju garnituru koja još izjednačava gitare s prosvjednim pokretima – to masivno kršenje prava *copyrighta* može se činiti kao da je dugo očekivani dašak bunta u zraku. No tu je bio samo jedan problem: tko će platiti svirača?"

Vlasništvo iznad svega

Ukratko, pitanje vlasništva iznova se pojavljuje na površini. Ništa novo za nas, tvrdila sam razgovarajući o genetičkoj paradigmi kulture i procesa kulturnog kloniranja: "Ono na što se želim ovdje usredotočiti jest intenziviranje reprodukcije politike (kao što je slučaj u stvaranju klonirane ovce Dolly) u globalnom kulturnom kontekstu, što je rezultiralo pretvaranjem u posao genealogije i procesa sličnih kloniranju. Ta određena vrsta kloniranja, čvrsto povezana s tehnologijom, omogućuje kapitalu da odstrani sadržaj iz umjetničkog djela. To utječe na čitavu ideju poduzetništva. Događa se proces eksproprijacije koji temelji razliku na vrlo različitim odnosima, utjecajima i konstelacijama; razlika/e između Trećeg i Drugog svijeta videne su isključivo kroz odnose poduzetništva i vlasništva."

Ili, da se vratimo onome što je istaknuo Holmes, no čemu se već u nedavnoj prošlosti vratio Florian Cramer, odgovarajući na komentare Felixa Stadlea o istoj i jedinjoj temi tih dana,

odnosa vlasništva patenta u globalnom svijetu i posljedice za zajednicu otvorenog izvora: "Pitanje prodavača/distributera softvera pretpostavljajući odgovornost za tužbe zbog kršenja patenta u stvari je pitanje velikog protiv malog, i posljedice za Besplatni softver su još neizravnije, ali svejedno opasne. Konačno, mnoge važne projekte Besplatnog softvera vode velike kompanije: OpenOffice vodi Sun, Evolution i Mono Novell, Eclipse IBM, jezgru Linuxa – OSDL, čiji popis sponzora izgleda poput *Tko je tko* u računalnoj industriji. Sve te kompanije imaju resurse (i vlastite portfelje patenata) da brane vlastite razvojne projekte Besplatnog softvera protiv zahtjeva za kršenjem patenta. Još važnije je da se isto odnosi na velike komercijalne davatelje Besplatnog softvera kao što su Novell/SUSE i Redhat. Oni mogu prakticirati, i djelomično su to već učinili, kršenje "intelektualnog vlasništva" dijelom i središnjim proizvodom za prodaju svojih skupih "poduzetničkih" licencnih paketa. Rezultat je da se GNU/Linux može rascijepiti u dva nepobitno različita operativna sustava, skupi komercijalni "poduzetnički" OS i hobistički operativni sustav zajednice koji mora ostati ispod radara kompanija koje bi mogle podnijeti tužbu zbog kršenja patenta."■

S engleskoga prevela Lovorka Kozole

Holmes je predstavio novi politički subjekt uz pomoć paradigme gomile, povezujući ga s onim što naziva *flash mobs* (bljesak svjetine), snagu goleme većine koja ujedinjuje svoje snage u trenutačnom (bljesak golemog djelovanja) uz pomoć nove mobilne informacijske tehnologije. To je gomila koju se ne može kontrolirati jednako kao što nije planirana, nego se jednostavno dogodila, kao spontani način iskazivanja solidarnosti kao djelovanja

Bill Brown

Sprdanje nadzorom

Javnosti je nedostupna službena dokumentacija o mjestima na koja su smještene kamere za nadzor, pa prosvjedi protiv toga, da ne spominjemo njihovo izbjegavanje, zahtijevaju golem napor. Kako bi to ispravili, šetajući gradom i zamjećujući ih, Igrači su se latili pomnog pobrojanja i bilježenja kamera postavljenih u New Yorku. Dosad su ih otkrili oko šest tisuća, iako tvrde kako je to vrlo skromna procjena, i da je njihov stvaran broj mnogo bliži deset tisuća. Prema podacima njujorškog ureda Američke udruge za građanske slobode (ACLU, American Civil Liberties Union), koja je također pokušala načiniti zemljovid kamera, njima većinom upravljaju privatne tvrtke zbog zaštite vlasništva. Iako je takvo korištenje nadzornih uređaja dopušteno zakonom, nema nikakvih federalnih zakona koji bi odredili okvir motrenja, vrstu prikupljenih informacija ni moguću uporabu tih informacija. Tko nas zapravo gleda, što on ili ona gledaju i na koji se način koriste snimljenim materijalom, potpuna je tajna. Takvo stanje, kažu Igrači nadzornim kamerama, jednostavno je podložno zlorabi.

No, umjesto da njujorška policija štiti građane od *neopravedne istrage*, kako Igrači definiraju jednosmjerni video-nadzor, ona stalno povećava uporabu vlastitih kamera. Oni koji zagovaraju tu metodu, tvrde kako se to ne razlikuje od dodatnog zapošljavanja nekoliko tisuća policajaca. Ali, Igrači smatraju da, za razliku od stvarne nazočnosti policajca, skriveni nadzor ukida pravo javnosti da promatra one koji njih promatraju, da otkriju ako policajci diskriminiraju ljude prema tipu, uznemiruju žene, ili na bilo koji način zlorabljavaju svoju moć. Bill Brown i njegovi aktivisti posljednjih pet godina pokušavaju podignuti razinu osviještenosti o video-nadzoru, te su – iako zabrinuti zbog tromog suprotstavljanja javnosti – znatno privukli zanimanje mainstream medija. No, 12. rujna 2001., prema Brownovim riječima, pozivi su jednostavno prestali. Igrači smatraju da je prijetnja ljudskim pravima, koju je jedna vrsta popularne dvo-smislenosti glede privatnosti i voajerizma već učinila opasnom, potpuno potisnuta strahom od terorističkih napada koji obuzima cijelu zemlju. Zastupnički dom Kongresa SAD-a i Senat izglasovali su 12. listopada 2001. zakon o protuterorizmu, koji, prema riječima Laure Murph

iz ACLU-a, daje vladi veću moć ugrožavanja privatnosti, zatvaranja ljudi bez potrebnih procesa i kažnjavanja onih koji misle drukčije. Nadzor kamerama je pogotovo lako zloupotrijebiti jer nema nijednoga zakonskog slučaja na temelju kojega bi se očitivali zakonski parametri. Ubrzo nakon napada, Howard Safir, načelnik policije u New Yorku, najavio je kako namjerava postaviti još stotinu kamera za nadzor na Times Squareu. (Igrači kažu da su na tome mjestu već postavljene najmanje 154 kamere.) Kao dodatak konvencionalnim kamerama, mogla se čuti i snažna potpora tehnologiji biometrike ili *prepoznavanja lica*, koja omogućuje kompjutorsko uspoređivanje lica prolaznika snimljenih kamerama s bazom podataka koja bi trebala sadržavati fotografije poznatih terorista. Upotrebljavati tu tehnologiju na neki je način isto kao od bilo kojeg prolaznika zatražiti da stane u red za prepoznavanje sumnjivih osoba.

Teorija ogoljenosti

U eseju nastalom kao odgovor na događaje 11. rujna, pod nazivom *Nothing Has Changed, Therefore Everything Must Change*, Igrači tvrde da su napadi na Svjetski trgovački centar i Pentagon zapravo snažna potvrda potpune neučinkovitosti video-nadzora. To što tijela vlasti i dalje povećavaju broj nadzornih uređaja pokušaj je da se građanska prava zamijene prividom kompetentnosti i lažnim osjećajem sigurnosti: "Igrači kamerama za nadzor iz New Yorka mogu potvrditi iz vlastita iskustva da je u zgradi Svjetskoga trgovačkog centra prije napada bilo postavljeno toliko kamera za nadzor da je bilo nemoguće izbrojiti i ucrtati na kartu sva mjesta na kojima su bile postavljene, koristeći se jednostavnim metodama dostupnim njujorškim Igračima. Nema sumnje da je neke kamere postavio i njima upravljao FBI (i CIA?), neposredno prije prvog pokušaja terorističkog napada na Trgovački centar godine 1993., a većinu su postavile i njima upravljale ili njujorška policija ili tvrtke koje se bave osiguranjem koje su unajmili Trgovački centar ili tvrtke koje su unajmljivale poslovni prostor u zgradama. Nijedna od tih kamera nije poslužila svojoj svrsi: uočavanju i sprječavanju novih napada, pružanju sigurnosti, čuvanju tisuća ljudi da im se ne dogodi nešto loše." A što se tiče koristi zbog uporabe softvera za prepoznavanje lica,

Moira Brennan

Igrači kamerama za nadzor, slobodno povezana skupina anarhističkih aktivista i izvođača, svoj opći prosvjed protiv kapitalizma usmjeravaju na simptomatičnu prijetnju sve raširenijega video-nadzora koji provode redarstvene snage i privatne korporacije u Sjedinjenim Državama i ostalim zemljama. Ime te skupine dolazi od njihove taktike izvođenja nepodopština kao predstava pred kamerama za nadzor kako bi zabavili one koji ih poslužuju. Njima je to simbolična gesta protunadzora, sredstvo podizanja svijesti javnosti kroz ulični teatar i način na koji se zabavljaju. Sve raširenija uporaba uređaja za nadzor, kojoj su najvjerojatnije pogodovali nedavni teroristički napadi na Sjedinjene Države, znači da Igračima nikad neće nedostajati mjesta za predstave

taj esej navodi mišljenje Brucea Schneidera, utemeljitelja i voditelja tehnologije u tvrtki Counterpane Internet Security Inc., o mogućoj učinkovitosti FRS softvera za prepoznavanje lica u zračnim lukama: *Pretpostavimo da je taj magično učinkovit softver za prepoznavanje lica točan u 99,99 posto slučajeva. To znači, ako je netko terorist, da je vjerojatnost 99,99 posto da ga softver kao takva i prepozna, a ako netko nije terorist, tolika je vjerojatnost i da ga softver označi kao takvoga. Pretpostavimo da je u prosjeku jedna od deset milijuna osoba terorist. Pomaže li vam u tom slučaju softver? Ne. Računalo će izazvati tisuću lažnih uzbuna na svakog stvarnog terorista. A svaka lažna uzbuna pak znači da će ljudi iz osiguranja morati provesti cijeli sigurnosni postupak. Budući da je onih koji nisu teroristi mnogo više nego stvarnih terorista, takav je test beskoristan. Takav se rezultat kosi s intuicijom i iznenađuju, ali je točan. Lažne uzbune u takvom sustavu čine ga uglavnom beskorisnim. To je kao*

da priču o "Dječaku koji je vikao: To je vuk!" podignete na n-tu potenciju. Rekao sam uglavnom beskorisnim, zato što će ponekad imati i pozitivan učinak. S vremena na vrijeme, sustav će prepoznati stvarnog terorista koji često leti. Ali ta tehnologija uzrokuje velike troškove: novac za njezino postavljanje i ljude koji vode nadzor. Ona izaziva neugodnost milijunima krivo identificiranih ljudi, uspješne tužbe nekih od tih ljudi, i stalno pokopavanje građanskih sloboda. A sve lažne uzbune neizbježno će uzrokovati da će oni koji tim sustavom budu upravljali prestati vjerovati njegovim rezultatima, što će potaknuti šlamparost i moguće pogreške koje će biti skupo plaćene.

No, na kraju, pitanja učinkovitosti Igračima nisu toliko važna jer ne vjeruju da je motiv vlasti za postavljanje video-nadzora, ili je ikad bio, prevencija zločina. U New York Postu ne može se pročitati ništa o uhicjenjima koja je omogućio nadzor. Nećete čuti gradonačelnika ni gospodina Safira kako pričaju o uspješnosti kamera za nadzor u sprječavanju kriminala jer to nije ono čemu pridonose, kaže Brown. Kamere za nadzor nisu postavljene s namjerom da se njima smanji kriminal, nego jednostavno radi društvenog nadzora i promatranja disidenata. Što više oni na vlasti mogu doznati o životima pojedinaca, drugim riječima, što smo ogoljeniji, podložniji smo da nas oblikuju prema svojem kalupu. Ta teorija ogoljenosti kako Igrači pišu u svojem manifestu, pod naslovom *Time in the Shadows of Anonymity*, nije samo u osnovi provedbe zakona, nego i arhitekture, ekonomije i pop-kulture: U našem društvu nema tame, ili točnije, ima sve manje tame – djelomično zato što su mnogi ljudi dovedeni do toga da se sami "dobrovoljno" učine dostupnima svačijem pogledu. Kako pokazuju neka djela Michela Foucaulta i Jeana Baudrillarda, Katolička crkva (posebice preko institucije ispovijedi, koja je postala pop-općena u cijeloj "kršćanskoj" kulturi), i televizijske emisije koje se "temelje na stvarnosti", podjednako usađuju i nagrađuju prihvaćanje i internacionaliziranje shvaćanja da je redovito davanje sebe na uvid (Božjem oku ili oku kamere) i moralno i zdravo. Nitko ne bi trebao "nešto skrivati", bez obzira što to bilo. Sve se mora javno priznati, bez obzira na to koliko banalno ili pokudno bilo.

Gerilsko programiranje uređaja za video-nadzor

Možete li mi reći kako su Igrači kamerama za nadzor počeli djelovati?

Kamere za nadzor nisu postavljene s namjerom da se njima smanji kriminal, nego jednostavno radi društvenog nadzora i promatranja disidenata. Što više oni na vlasti mogu doznati o životima pojedinaca, drugim riječima, što smo ogoljeniji, podložniji smo da nas oblikuju prema svojem kalupu

razgovor

– Igrači kamerama za nadzor je skupina koju su prije pet godina osnovali ljudi uključeni u zajedničku šalu, kandidiranja Unaombera (protivnika tehnološkog razvoja koji je osuđen zbog terorizma, *op. ur.*) na izborima 1996. izvan ponuđene kandidatske liste. To je bilo prije nego što je itko znao da je Unabomber Ted Kaczynski, pa smo zapravo samo nominirali jedan od dosjeda FBI-a. (Brown se povukao iz te akcije nakon što je Kaczynski uhvaćen. *Unabomber mi se više sviđao od Teda Kaczinskog*, navodi on.) Nakon izbora tražili smo sljedeće polazište za prosvjede. Moj prijatelj Michael u to je doba dijelio letke pod nazivom *Manifest gerilskog programiranja uređaja za video-nadzor*, koji je opisivao rad uređaja za nadzor i iznio prijedloge postupaka kojima se protiv njih može boriti. Jedan od njih bio je taj da se prema nadzornoj kameri može postupiti kao prema televizijskoj kameri i, na primjer, svaki četvrtak u devet sati za nju nešto izvesti. Naša prva izvedba dogodila se 10. prosinca 1996. Bila je vrlo uspješna zato što ju je prekinula njujorška policija. Izazvala je uzbunu i policija je stigla za deset minuta. Bili su vrlo grubo, kao što je bio običaj u New Yorku prije svih policijskih skandala u posljednjih nekoliko godina. Doslovce, prvo što je policajac izgovorio bilo je: *Već sam vas jednom upozorio. Ako odmah ne prestanete, uhitit ću vas.* Može se zaključiti da je to bio vrlo učinkovit način prosvjeda jer je policajac bio spreman odmah izjaviti laž.

Da nadzorne kamere učinkovito sprječavaju kriminal, biste li im se i u tom slučaju protivili?

– Moji prigovori ne bi bili bezuvjetni kao što su sada. Uporaba kamera ima dvije velike slabosti: ne samo da se njome krši Četvrti amandman nego se niti ne postižu rezultati. Ako stvarno daje rezultate, mogli bismo pažljivo raspravljati o tome gdje je fina granica između borbe protiv kriminala i zaštite privatnosti. Ali, kako stvari stoje, te granice nema. Uporaba kamera krši privatnost i ne služi najavljenom svrsi. Ima drugih, poput Norma Siegela iz ACLU-a na primjer, koji se tome protive uvjetno, ali naš je prosvjed bezuvjetan.

Izvori voajerizma

No u tekstu Vrijeme u sjeni anonimnosti vaša kritika uporabe kamera u biti je protukapitalistička. Pitam se kako netko može tolerirati čak i uvjetnu uporabu kamera ako ona služi samo za podupiranje kapitalističkog sustava.

– Taj tekst želi istaknuti činjenicu da se kapitalizam, kako bi ojačao, koristi neobuzdanom potrošnjom slika. Zato, nije slučajno da mu je alat koji je za to izabrao – nadzorna kamera. Kapitalizam napreduje koristeći se proizvodnjom i potrošnjom slika – to je plodno tlo za razvoj nadzora radi društvenog nadzora. To mu tlo odgovara jer djeluje tako da se ljudi slažu s dolaženjem do informacija ponajprije preko vizualnih sadržaja. Kapitalizam se pre-

bacio s proizvodnje i potrošnje kukuruza, čelika i automobila, na primjer, na proizvodnju ideologija, životnih stilova i slika. I to je razlog zbog kojega se nadzor tako brzo širi. Podupire ga ideologija koja slavi transparentnost i vizualne sadržaje, a to je kapitalizam. Primjer za to je *reality* televizijski program. Ljudi obožavaju emisije koje se temelje na promatranju nekoga, ne zato što imaju lažnu savjest, manjak informacija ili zato što su glupi. Nisu glupi. Nisu neobrazovani. To im stvarno pruža zadovoljstvo. Temeljno pitanje na koje se ne odgovara jest zašto ljude biološki zadovoljava gledanje tih emisija, to da budu prikazivani ili da gledaju prizore koji prikazuju druge?

I koji je vaš odgovor na to pitanje?

– S nadzora prebacite pozornost na izobrazbu ljudi o tome kako se mogu brinuti sami za sebe. Dio biološke potrebe jest to što ljudi trebaju autoritaran lik i osjećaj reda. Ljudi se osjećaju ugodno kada vide pripadnika Nacionalne garde. A njihovu biopsihologiju mogli bismo promijeniti izjavom: *Trebate se bolje osjećati u vlastitom tijelu, s vlastitom sposobnošću zaštite. Ne trebate stalno ovisiti o ulozi oca koja vam pruža psihološku sigurnost.* Jedan od razloga zbog kojeg ljudi postaju voajeri jest taj što svoj život počnu doživljavati nezanimljivim. Živote drugih ljudi smatraju zanimljivijima. A ako ih poduprete u razvoju njihove osobnosti, sasvim gube zanimanje za pasivno promatranje drugih ljudi. Mislim, svi znaju da su *reality* televizijske emisije u Americi jako dosadne.

Iz pasivnosti u nihilizam i uništenje

Pa ipak je istina da je jedan od načina na koji učimo suosjećati s bližnjima otkrivanje vlastite dubine. Glumac, na primjer, ne dopire do publike samo simulacijom, nego pred njom zaista doživljava emocije. Kako se mogu pomiriti te dvije zamisli?

– Upravo zbog toga toliko ističem važnost izvedbe. Da, gluma nam omogućuje oslušivanje vlastite osobnosti. Mnogo je ljudi koji se intelektualno suprotstavljaju nadzoru, ali nikad ništa u tom pogledu ne učine. Kada bi nešto pokrenuli, slomili bi vlastiti strah da će ih možda netko pretučiti ili ubiti zbog onoga što čine, i osjetili bi vlastitu snagu ili obogaćenost koja obuzima izvodače. To je stvarno zabavno. Razlikuje se od intelektualnog prosvjeda. Uključuje cijelo tijelo, cijelu osobu. Mislim da bi ljudi, kada bi više bili “glumci”, izgubili zanimanje za to da budu gledatelji ili voajeri. Rekli bi: *Ovo što sad osjećam ispunjava me zadovoljstvom.* Pritom ne govorim o nekom apstraktnom zadovoljstvu koje izaziva gledanje drugih ljudi. I mislim da je to razlog zašto se ostali ljudi silno trude učiniti svoj život vrijednim. To je razlog zbog kojega će srednjoškolac pucati u školi Columbine High, jer se osjeća uskraćenim i propalim. I jedini način za koji smatra da mu život može ispuniti zadovoljstvom i učiniti ga podnošljivim jest taj

da postane medijskom osobom. Ljudi iz potpune pasivnosti idu u nihilizam i uništenje. Ni od kakve akcije krenu u ubojitu. Nema ništa između. U zdravom društvu mnogo je stvari između tih krajnosti. Ali nama nisu na raspolaganju te faze između potpune pasivnosti i suludog nasilja ili bombaša samoubojica. Na svakom kraju je smrt a ne život. Smrtna mirnoća onoga koji promatra, ili aktivnost na način anđela smrti. Takav život želimo.

Borba protiv nadzora istodobno je borba protiv kapitalizma

A kapitalizam...

– ...proizvodi promatrače.

Usađuje pasivnost. Kamo god pošli, vidjet ćete ljude koji gledaju izvještaje o događajima u Afganistanu. Ne rade ništa, gledaju druge kako nešto rade u njihovo ime. I mislim da ta teorija nije baš toliko izvan pameti da se ne može shvatiti da kapitalizam proizvodi slike i ljude koji su o njima ovisni, a to znači da proizvodi pasivne ljude. U tom je smislu borba protiv nadzora istodobno i borba protiv kapitalizma, a to je pokušaj zaustavljanja pasivnosti ljudi. Ako želite siguran grad, naučite se brinuti za sebe. Naučite što treba učiniti kada se zateknete u opasnoj situaciji. Kako se izbaciti iz te situacije umjesto da samo podignete ruke u zrak i pozovete policiju. Osobno sam prošao kroz sve to kao dijete. Rođen sam u Brooklynu, ali sam odrastao na Long Islandu. Roditelji su mi usadili iracionalan strah od grada. Tèk sam u 25. godini mogao reći kako je to moj grad i kako nema razloga da ga se bojim. A nadzorne kamere sprječavaju ljude da dođu do tog stupnja osviještenosti. Ljudi ili postanu odrasli ili neprekidno ovise o autoritetu, od oca u obitelji do gradonačelnika. Kamere za nadzor čine ljude djetinjastima i ovisnima. A što se tiče privatnosti, ona je temeljni aspekt života. Ljudi su osobito društvena bića. Istodobno, privatnost je i dalje važan sastojak onoga što nas čini ljudima. Ono što gubimo jest ravnoteža između toga. Neki se ljudi nikad javno ne pokazuju, žive povučeno i kažu da je Kongres odgovoran za sve što se događa u svijetu. Zatim, ima i onih koji neprekidno vode javni život i nemaju privatnosti. Sve što želim reći jest da je nestalo ravnoteže. Grčki model društva je uravnotežen. Stavljajući masku i govoriš. Ne kao ti osobno, nego kao član zajednice. Nakon toga skidaš masku i vraćaš se privatnome životu. To je zapravo demokracija. Ravnoteža. A u našoj kulturi ona je sasvim poremećena.

I to nas dovodi do vašeg zanimanja za anarhizam.

– Sve što sam dosad opisao: poticanje autonomnosti i sposobnosti ljudi da se brinu sami za sebe jest anarhizam. Podrazumijeva odsutnost vođa. To ne znači nepostojanje struktura ili organizacija moći. To znači da se ljudi mogu sami organizirati, a ne da za njih to obavlja stabilna, nepromjenjiva skupina “stručnjaka”.

Ili Bog.

– To je isto. Gradonačelnik, Otac ili Bog, svi se oni brinu za nas, ponekad nas doslovno promatrajući. I sprječavaju nas u tome da se pobrinemo sami za sebe. Anarhizam na mnoge načine znači odrastanje društva. Toleriranje netransparentnosti postoji u mnogo religioznih razmišljanja, ali oni koji u to vjeruju su heretici. Židovski miticizam sasvim je nerazumljiv. Mnogi kršćanski heretici, katari na primjer, rekli bi kako je točno da je vidljiva stvarnost velika laž i da je prava stvarnost nevidljiva.

Svojevoljni fašizam

Čini mi se da svaki put kad vas pitam za utemeljenost onoga što činite u kapitalizmu, završimo razgovorom o psihologiji, a ne o ekonomiji.

– Da, to je točno. I zato mi je važan Wilhelm Reich. Cijeli ovaj razgovor bio je zapravo razgovor o Reichu. On je jedini važan mislilac dvadesetog stoljeća koji je tako postavio stvari. Većina marksista, većina ljevičara, čak i situacionista, suočenih s ljudima koji su pasivni ili se iracionalno ponašaju, ismijavaju stanje govoreći: *Oni su glupi. Utvili su im previše promidžbe.* Ono što ti kritičari ne shvaćaju jest da postoji razlog zbog kojega se ljudi tako ponašaju. Klasičan je primjer nacistička Njemačka. Ne možete cijelo društvo pod prijetnjom oružjem prisiliti da postane fašističko. Građani trebaju željeti živjeti u fašističkom društvu. A Reich je to jedini izrekao.

Mnogi ljudi promatraju Igrače nadzornim kamerama i govore kako gube vrijeme, kako nikad neće promijeniti stanje.

– I pritom ne razumiju o čemu je riječ – da pokušavamo prekinuti vlastitu uvjetovanost i pripitomljenost. Nije riječ o uvjeravanju neke osobe da joj se ne trebaju sviđati kamere za nadzor. Ona će odlučiti sama za sebe. Ono što radimo jest ponajprije to da stojimo i govorimo kako pokušavamo biti neuvjetovani. I kažemo da imamo moć, iako smo samo pojedinci ili mala skupina. Ističemo da i pojedinci imaju moć, iako vam sve što vam govore zvuči suprotno. Vladajuće klase, ako mi dopustite da se poslužim takvim zastarjelim izrazom, ne žele da doznamo koliku moć zapravo posjedujemo. No, jedan jedini čovjek koja stoji ispred tenka na Tiennamenu ima veliku moć. Jači je od tenka. Toga se uvijek moramo sjetiti. Sviđa mi se kada ljudi kažu da je ono što radimo apsurdno. Dvoje ljudi šeta gradom. To je apsurdno. Kako ćemo se boriti sa samo dvoje ljudi? A osjećamo se kao da smo dvoje ljudi koji stoje ispred tenka na Tiennamenu. I to, barem nama, znači da smo se oslobodili straha i očaja. Možete reći da sam snizio očekivanja, da više ne vjerujem u masovne pokrete te kako želim da ljudi ono što radimo prihvaćaju pojedinačno. ▣

S engleskoga prevela Lada Furlan.

Tekst je objavljen u časopisu Sand Box, na web stranici www.economy.com.

Borba protiv nadzora istodobno je borba protiv kapitalizma, a to je pokušaj zaustavljanja pasivnosti ljudi. Ako želite siguran grad, naučite se brinuti za sebe. Naučite što treba učiniti kada se zateknete u opasnoj situaciji. Kako se izbaciti iz te situacije umjesto da samo podignete ruke u zrak i pozovete policiju

vizualna kultura

Botaničar asfalta

Jasna Jakšić

Shoba proviruje u "mentalne i fizičke procijepe grada" izvlačeći iz njih zajedljivu empatiju

Izložba Nebojše Šerića Shobe, *Bilo koje mjesto/Any given place*, Galerija Miroslav Kraljević, Zagreb, od 2. do 29. rujna 2004.

Nebojša Šerić Shoba, sarajevski umjetnik s njujorškom adresom, predstavio se zagrebačkoj publici u Galeriji Miroslav Kraljević izložbom *Bilo koje mjesto*. Originalni je naslov, čini se, višeznačniji engleski *Any given place*. Budući da se u jednom segmentu izložba bavi upravo globalizacijom, sveprisutan engleski prirodan je izbor.

Vrlo preciznim formalnim i ikonografskim rječnikom Shoba skicira njujorški urbani pejzaž, sredstvima koja se na čas čine tradicionalnim medijima, blago tehnološki osvježenima. Tako fotografija *No Time* svojom izrežiranošću prije priziva neku mrtvu prirodu; bezimena instalacija s jasnom oznakom

porijekla *made in India* leži u galeriji poput skulpture (ili, preciznije rečeno, mobila); a video *Blowing Zen* dehumanizirani je *tableau vivant* u kojemu su akteri digitalne slike. Umjetnost druge polovice devetnaestog stoljeća često se nadahnjivala gradskim pejzažom; ne iznenađuje stoga usporedba koju autorica predgovora kataloga izložbe Ana Dević povlači s figurom *flaneura*, gradskog šetača i "botaničara asfalta". Shoba proviruje u "mentalne i fizičke procijepe grada" izvlačeći iz njih zajedljivu empatiju.

Postavljena u galeriji koja se *diči* susjedstvom korporacijskih uprava, velikih prometnica, tržnice i zaštićene industrijske arhitekture – izložba je pronašla idealno mjesto. Unatoč brižljivoj postavu, radovi se, na prvi pogled, čine gotovo nonšalantno odloženima, kao da ne mare jedni za druge. Na fotografiji *No time* koči se boca mineralne vode – već godinama simbol globalizacije i vladavine *brandova*, ali dopola ispunjena sumnjivom žutom tekućinom; riječ je o priručnom pisoaru njujorških taksista. Gradski je šaht reproduciran u gumi, iznenađuje i nasmijava promatrača svojim pokretom – valoviti geg spaja se s oznakom porijekla, s pomalo patetičnom prijetnjom da tu negdje ispod *kuha*, ili jednostavno daje znakove svoje prisutnosti poput bajkovitog drveća

koje oživljava. Ipak, najupečatljiviji je video *Blowing Zen*. Loop koji evocira fiktivan pejzaž – Times Square bez prolaznika na danjem svjetlu, gdje je pokret rezerviran tek za reklamne ekrane, sljubljen s tanahnim zvukom frulice u pozadini postaje čarobno sredstvo meditacije. Ana Dević navodi još jednu gradsku pikanteriju – trg je intenzivnim osvjetljavanjem oslobođen strasnog zagrljaja *crvenih svjetiljki*. Lišen nemira ljudskih figura, trg živi miran, samodostatan život. U dobro odmjerenom kadru, nizu detalja, od kojih su neki suzdržano pokretni i stvaraju niz različitih varijacija, pogled se zaustavlja i teško je odvojiti se od projekcije. Prevlada promatračka znatiželja i užitak. Čak je ona potmula jeza iz prvotnog susreta s potencijalno apokaliptičnim gradom polako iščeznula.

U svojevrsnoj izložbi-izjavi, koja detektira pretrpanost svijeta simbolima, umjetnicima, teorijama i kustosima, gdje je *networking* krajnji doseg ljudskog djelovanja, a američki izbori su pitanje života ili smrti, Shoba gotovo ozbiljno preuzima katastrofičarski rječnik. No, crna slika umjetnosti kojoj je permanentna sadašnjost otela budućnost... nekako iščezava pred apokaliptičnim zaigranim humorom koji priziva sliku genetički modificiranog cvijeća koje će prikazivati reklame. ■

Tinejdžer na Sveučilištu

Filip Mesić

Studij dizajna se sa svojih 15 godina postojanja pokazao pravim tinejdžerom u najboljem smislu riječi: svjež, mlad, buntovan, neshvaćen i gotovo izbačen na ulicu, ali ipak s velikim izgledima da će ulaskom u zrelije godine postati punopravni član društva

Izložba Studija dizajna, Gliptoteka Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, Zagreb, od 18. do 30. rujna 2004.

Kao sretan, a ipak nimalo patetičan završetak drame u kojoj drugo od dvoje siročadi hrvatskog dizajna međusobno odvojenih pri rođenju biva izbačeno na ulicu (dok ono prvo već dugo živi kao beskućnik), u subotu 18. rujna svečano je otvorena Izložba radova diplomanata zagrebačkog Studija dizajna nastalih u profesionalnom djelovanju nakon njihove diplome. Izravan povod je 15. obljetnica osnutka Studija, pa su organizatori izložbe spretno iskoristili trenutak da dramu Studija privedu sretnom završetku.

Nakon *krezube kampanje*, čiji pristup je izazvao čuđenje i skepsu u širim dizajnerskim krugovima, a odbojnost iste okretanje glave prosječnog hrvatskog konzumenta, pitanje prostora Studija dizajna je nakon mnogo mahanja mlačevima ipak riješeno perom. Naime, vrhunac svečanosti otvorenja izložbe bio je trenutak u kojem je ministar znanosti, obrazovanja i športa Dragan Primorac stavio svoj potpis na odluku da se Studiju dizajna financijski produklji daljnji boravak na dosadašnjoj adresi uz bonus od čak 40 posto dodatnih kvadratnih metara prostora. Publika je sam čin popratila spontanom, emocijama nabijenom, ali sasvim zasluženom ovacijom upućenom prvenstveno Studiju kao temeljnoj instituciji dizajna u Hrvatskoj. Na svemu tome možda ponajviše moramo zahvaliti živcima profesora Stipe Brčića, voditelja Studija, čija ga povjerenička staloznost, iza koje kao sunce ipak prosijava vrckavi dalmatinski smješkac te njegova stručna kompetentnost i iskustvo, čine vjerojatno najboljim kandidatom za voditelja Studija, po mišljenju mnogih boljim nego za profesora, ne samo do danas nego i u godinama nakon isteka njegova mandata.

Izvanredan i nenametljiv postav

Iako mnogi u Hrvatskoj, pa čak i u njezinim akademskim krugovima, dvoje oko uloge i važnosti dizajna, jedno se priznanje hrvatskim dizajnerima mora odati – svakako znaju napraviti događanje. I to ono pravo, baš kakvo treba biti. Otvorenje je održano u izložbenom prostoru Gliptoteke HAZU-a te u njezinu vrtu. U opuštenu vrtuoznu atmosferu uz decentnu zakusku i urbani zvuk *live* DJ-a, raspravljalo se na simboličkoj razini u kojem smjeru ide čovječuljak na eskalatoru s logotipa izložbe i prisjećalo anegdota i dogodovština iz studentskih dana. Kao rijetko kad do tada, viđen je i veći broj profesora Studija, čak i onih čiji kolegiji nisu izravno vezani uz dizajn, no zabrinjava izostanak dijela bivših studenata, što prati i indikativan podatak da su od tristotinjak diplomanata izložena (i zaprimljena?) djela tek nekolicine njih, uz višestruko ponavljanje nekih autora. Takav odabir svakako govori više o kvaliteti i mogućnostima dosega hrvatskog dizajna, nego o uspjesima studenata Studija. Na sreću, izostao je teror *veš-mašine*, čija autorica nas je godinama proganjala svojim uratkom na svim manifestacijama ovog tipa.

Izvanredan i vizualno nenametljiv postav izložbe temeljen je na visećim plakatima na kojima su dovoljno veliko, jasno i upečatljivo predstavljeni rado-

vi grafičara, te na pogledu i kretanju neograničavajućem prostoru u kojem su izložena djela produktaša. Iako se izboru potkralo i pokoje kontroverzno djelo poput novog identiteta Croatia Airlinesa koji frapantno podsjeća na vizuale JAT-a, izložba daje jasnu sliku da u Hrvatskoj ima potencijala da se u budućnosti kod stranaca pri spomenu imena Lijepa naše ne javlja (samo) asocijacija na Šukera.

Kvaliteta dizajna i kvaliteta proizvoda

Jedino područje u kojem izložba ali i dizajn u Hrvatskoj kaskaju za svjetskim tokovima je oblikovanje novih medija. Broj predstavljenih radova iz ovog područja može se nabrojiti na prste jedne ruke, pa se stoga može reći da je i veliki Feđa Vukić, jedan od rijetkih suvremenih hrvatskih teoretičara dizajna, ali svakako i jedan od najinspirativnijih, u prologu izložbenog kataloga s pravom ukazao na potrebu edukacijskog modela koji bi išao u korak sa zbijanjima "u sferi stvaranja novih komunikacijskih i proizvodnih tehnologija", a da pritom primjereno odgovara "realnim potrebama hrvatskog društvenog konteksta".

Slijedom takva razmišljanja također se postavlja pitanje je li, na primjer, besprijeckorno redizajniran identitet Vigor votke adekvatan kvaliteti sadržaja boce o kojoj najbolje govori tržišna cijena tog pića, odnosno prepoznaju li tipični konzumenti tog proizvoda uloženo vrijeme i trud dizajnera. Ili, rečeno u širem kontekstu: svaki hrvatski dizajner bi se zapravo prije početka stvaranja novog djela trebao zapitati koje su stvarne potrebe hrvatskog društva tako da zamisli kako bi radovi predstavljeni na ovoj izložbi funkcionirali izloženi u prodajnoj hali Pevca. Prosječan hrvatski potencijalni konzument dizajna ipak nije posjetitelj Gliptoteke.

Studij dizajna u konačnici se sa svojih 15 godina postojanja pokazao pravim tinejdžerom u najboljem smislu riječi: svjež, mlad, buntovan, neshvaćen i gotovo izbačen na ulicu, ali ipak s velikim izgledima da će ulaskom u svoje zrelije godine postati punopravni član društva i nositelj gospodarskog i svakog drugog razvoja. ■

između fair-playa i izolacije

između fair-playa i izolacije

između fair-playa i izolacije

Mediterranci između sličnosti i razlika: raskrižja vremena

Grozdana Cvitan

Davno pogubljena ili samo oduvijek sanjana harmonija kao da se traži pa i nalazi u suvremenoj Grčkoj

Djevojka pokraj vode promatra scenu. Dugo. Stižu novi akteri. Svatko od njih susreće se s nekim od elemenata. Plesom, koji raste od sputanih pokreta pojedinaca do istinskog plesa grupe, i svjetlom (prostor scene svjetlosni efekti pretražuju, fiksiraju dijelove i, napokon, ti se dijelovi spajaju kad i ljudi) sloboda stvaranja i prepoznavanja raste od nespretnog prepoznavanja elemenata do sklada. Suradnja čovjeka i elemenata, veselje postojanja. Oslobođena i osvjetljena scena odjednom postaje prostor na koji mlade žene unose zastavu Olimpijade. Tako igra kojom kor grčke drame komentira stvaranje svijeta uključuje ideju olimpizma u same temelje tog stvaranja.

U drugoj scenskoj igri, nazvanoj *Metamorfoza*, nastup grupe plesača-pantomimičara (grupa Art Party) počinje pojavom ideje na hoduljama. Kao da se pojavila izravno iz Platona, ideja svojom veličinom vlada svijetom na kojem se tek rađa civilizacija. Ukočena, pod maskom, crno-bijela u svojoj strogoj određenosti, nespretna zbog veličine, samodovoljna osamljenost promatra svijet u kojem neidenti-

Eduard Klain

Destruktivna agresija u grupi

Destruktivna agresija stvara se u pojedincima, ali se najčešće manifestira kroz grupu. Najteža manifestacija destruktivne agresije je terorizam. Po Freudu jedinka čuva svoj vlastiti život projicirajući instinkt smrti (destrukciju i agresiju) na druge ljude. Projekcija destruktivne agresije na druge grupe poznata je stoljećima. Izabrana trauma, prema V. D. Volkanu, uzrokuje otvaranje destruktivne agresije. Bivša trauma velike grupe koja se (trauma) revitalizira pod određenim uvjetima (aktivacija traume Kosovske bitke krajem 20. stoljeća) aktivira narcizam malih razlika kao i maligne predrasude s agresijom i pojavom krvavih konflikata velikih grupa. Manifestacije destruktivne agresije su: osveta prema nevinima, što je posljedica generalizirane agresije, tortura ili silovanje u kampovima, te zastrašivanje ljudi. Posljedice destruktivne agresije su: homicid, suicid, PTSP, psihosomatske bolesti i patološko prenošenje emocija na novu generaciju.

Zašto su danas destruktivna agresija i terorizam u porastu? Globalna informacija koja provocira agresiju (masakri bogatih i poznatih, uništavanje velikih grupa, tj. država, porast nacionalizma, nesigurnost i strah za život i egzistenciju) dovodi do slabljenja osobnog identiteta i traženja vode te grupnog identiteta. Najvažniji faktor je davanje demokracije grupama u kojima taj koncept ne može biti prihvaćen (patrijarhalna društva, primitivna plemena). Stvaranje terorista je kompleksan i nedovoljno istražen fenomen. Nije teško usmjeriti prema terorizmu primjerice dijete bez obitelji, dijete s jednim ubijenim roditeljem, gladno dijete i sl. To su ljudi bez identiteta ili sa slabim identitetom, koji mogu preživjeti jedino kroz identifikaciju s grupom. Međutim, sve naše špekulacije bile su oslabljene 11. rujna!

Tužno je da je jedina nada za ljudski rod ta da će veliki sukob napustiti naš planet bez ikoga tko će ostati uživati u pobjedi instinkta smrti.

Primjer: U kampu blizu Baltičkog mora (kamp je nastao nakon Drugog svjetskog rata, a zatvorenci su bili Nijemci) postojao je odjeljak pun dojenčadi zatvorenika. Djeca nisu dobivala mlijeko jer liječnik, Židov iz Auschwitza, nije dopustio majkama da dođu i nahrane svoju djecu – 48 od 50 djece je umrlo.

Instinkt smrti aktivira se kao osveta, pa ljudi koji su preživjeli mučenja i sami mogu postati mučitelji. ▣

ficirani oblici uče pokret. Iz te neartikulirane borbe oblika formira se i oslobađa čovjek. Izlazeći iz oklopa, ambalaže, stege svih vrsta, kao prepoznatljiv pojedinac penje se (uz sve moguće tegobe puta) na planinu. Olimp ili Parnas? Ili planine za ljude nemaju tako simbolična imena? Možda imaju samo simbolične puteve.

Olimpijske igre se vratile kući

Napor da se stigne do vrha obuhvaća i zadaću da se s vrha shvati sve ono što pogled u dolinu obuhvaća. S uobličenjem čovjeka i njegovim napretkom u visinu, ideja na hoduljama postaje sve nesigurnija. Sve je manje svjetla koje prati ideju koja svoju nesigurnost skuplja u ljuljački. Iz djetinjstva čovječanstva čovjek je onaj po kojem ideje mogu rasti i koji ih može prihvaćati.

Davno pogubljena ili samo oduvijek sanjana harmonija kao da se traži pa i nalazi u suvremenoj Grčkoj. U toj harmoniji simbol kao ishodište svih pojava, svijet u kojemu svako zbivanje i rješenje ima opći smisao označio je početak Druge mediteranske konferencije grupnih terapeuta i psihoanalitičara u Ateni početkom rujna, tri dana nakon završetka Olimpijskih igara koje su se – kako je često isticano – vratile kući. Njima su se Grci veselili koliko su od njih i strahovali. Naslijeđe prostora shvaćaju ne samo zbog činjenice da je riječ o ishodištu civilizacije nego i zbog profitabilne okolnosti da rijeke ljudi sa svih strana svijeta žele proći tim ishodištem. Biti svjedoci temelja koje svatko može sanjati i dograđivati prema osobnoj sposobnosti i sklonosti umišljaja.

Samim Grcima to nije samo pitanje turizma nego i pitanje svijesti koja na ulazu u svaki zaštićen arheološki prostor citira poruku ministarstva kulture o tome da su velike torbe nepoželjne prigodom razgledanja ili da tijekom obilaska lokaliteta nije dopušteno sjesti na kamenje koje uspješno odolijeva ne vremenu i tisućama godina. Čak i kad je riječ o komadima koje ni Englezi nisu uspjeli izmjestiti.

Istina, u turističkim vodičima se uz fotografije postojećeg stanja pokazuju i fotomontaže na kojima je na postojećem stanju ukomponiran i otuđen dio iz nekog muzeja u svijetu. Na ostacima hramova i gradova Grci sažimaju istraživanja i umišljaje: žele nametnuti svijet za koji im se čini da ga nasljeđuju ne samo u tragovima nego u cjelovitosti zdanja čije su grede davno istrunule. Fotomontaže postojećeg stanja i vjerojatnih vizura davno devastiranih zdanja gledaju vas i s razglednica. Uz to, podsjećanju na imperijalističke, kolonističke i lopovske rezultate prošlosti moguće je

Robi Friedman

Kategorije poremećaja proizašle iz odnosa s drugima u grupnoj psihoterapiji

Postoje dvije službene klasifikacije mentalnih poremećaja bolesti: IC 10 i DSM 4. Određivanje bolesti po tim klasifikacijama ne uključuje kontakt s drugom osobom. Pri određivanju vrste liječenja grupnom psihoterapijom nije dovoljna samo dijagnostika psihopatologije, nego i prepoznavanje osobina ličnosti u odnosima s drugima. Na taj način jednostavna kategorizacija bolesti pretvara se u posebnu kategorizaciju koju je moguće nazvati poremećajima ličnosti u prisustvu drugih.

Osim primarnih poremećaja, poznati izraelski psihijatar Robi Friedman prepoznaje i nove poremećaje koji su produkt odnosa s drugim ljudima. Te poremećaje koji nastaju u kontaktima s drugima bitno je prepoznati da bi se formirala terapijska grupa. Uzimajući u obzir primarni poremećaj i poremećaje nastale u odnosima s drugima, Friedman sugerira četiri vrste bolesti koje dominantno odražavaju određene osobine: moć, odbijanje, identifikaciju i izdvajanje. Te četiri kategorije posljedično uzrokuju četiri vrste poremećaja u odnosima:

- poremećaj gubitka odnosa s drugima,
- poremećaj odbijanja odnosa s drugima,
- poremećaj gubitka sebe i
- poremećaj isključivanja u odnosu.

Prepoznavanje tih četiriju vrsta poremećaja unaprijeduju sposobnost terapeuta u izboru članova prigodom formiranja psihoterapijske grupe.

Primjer 1: Friedman navodi sebe kao osobu koja je toliko angažirana u radu za zajednicu da ponekad zaboravlja što njoj treba. Ljudi koji pretjeraju u takvu poslu nakon nekog vremena izgube sebe i postaju agresivni. Oni najčešće zahtijevaju savršenstvo od drugih, odnosno da kao i oni uopće ne misle na sebe. Opisujući svoj dan on priča kako ujutro odvođi dijete u školu. S ostalim roditeljima pregledava školu i ako nema nikakvih sumnjivih predmeta puštaju djecu da uđu. Nakon toga odlazi u bolnicu, a tamo s obzirom na klijente rješava medicinske i političke probleme svoje zemlje. Vraćajući se kući razmišlja o teorijskim konceptima koji bi mu olakšali prepoznavanje sebe u kontaktu s drugima. Za stvarno prepoznavanje, nakon svega, nedostaje mu vremena.

Primjer 2: Ako netko u odnosu s drugim uporno odbacuje drugu osobu to će činiti i u terapijskoj grupi. U krajnjem ishodu možda će to biti i jedini način preživljavanja: odbacivanje cijele grupe. Uloga grupe tada neće biti uporno traženje idealnog oblika komunikacije, nego će dopustiti članu da ih zaista i odbaci bez osjećaja krivnje. Oni će razumjeti njegovo odbacivanje kao jedini oblik njegova preživljavanja. Smanjenih kapaciteta za život, ljudi s poremećajima u odnosima zadovoljit će se i manjim ciljevima. Grupa takvoj osobi pomaže pri stjecanju osjećaja zadovoljstva i kad je odvojena od drugih. ▣

 limpizam, grupa – transkulturalna matrica i moždana pokretljivost, Druga regionalna konferencija grupnih terapeuta i psihoanalitičara mediteranskih zemalja, Atena, od 1. do 5. rujna 2004. ▣

dodati i podsmijehe prema jednoj vrsti svijeta. Na pitanje zašto su dugo čekali kavu i sok konobar odgovara nervoznim gostima: *Naravno da ste čekali. Nije ovo fast food.*

Između glazbe i trauma

Iako je na otvorenju konferencije prezentirana i mediteranska tradicionalna glazbena parada temeljena na grupnoj transkulturalnoj matrici (uključujući i pogreške koje su se pritom potkrale), komentari i naglasci konferencije rezultirali su različitim osobnim viđenjima i poimanjima četverodnevnih izlaganja i rasprava. Inzistiranje na sličnostima i poštivanje razlika najčešće je ponavljana poruka koja bi se mogla shvatiti i kao credo konferencije. Uz obvezatni osvrt na olimpizam nekog od grčkih sudionika skupa, jer bez njega Grci ovih dana ne mogu ni individualno ni grupno, bez obzira na to je li riječ o igri ili o terapiji.

Svijet simbola i svijet realnosti možda su, osobnom izboru najprimjerenije i za većinu sudionika najprihvatljivije, prezentirani u radu radionice *Bajke i mitologija* voditeljice Kalli Politou. To je inače redovna grupa terapijske zajednice *Kypseli* koja se održava jednom tjedno s 15 sudionika u trajanju 90 minuta. Članovima grupe ponuđene su knjige s najpoznatijim svjetskim bajkama. Svatko izabire svoju omiljenu bajku i čita odlomak koji mu je najdraži ili najintrigantniji. Osjećaji koje otvara čitanje prenose se na cijelu grupu, a reakcija otvara i zastoje iz djetinjstva i potrebu za uklapanjem u svijet fantazije za koji je karakterističan dobar završetak. Dvoje članova grupe, kojima nikad nitko nije čitao bajke, a niti su ih oni čitali svojoj djeci, rasplakali su se dimuti toplinom poruka. Arhajske poruke bajke učinile su da odrasle osobe opet postanu djeca koja nalaze toplinu u drugima. Bajka kao prelazni objekt u odraslima izaziva iste pozitivne reakcije kao kod djece. Dijalog nakon čitanja bajki uvijek otvara konflikte i nedovršene osjećaje.

Na pitanje *Odakle si došla?* Alica u zemlji čudesa ne zna odgovor. Ali uskoro doznaje da ni onaj koji je pita ne zna odgovor na to pitanje. Očito je još mnogo pitanja koja će sudionici raznih skupova i konferencija o mentalnom zdravlju pretresati ne bi li odgovorili na pitanje odakle su došli. Ne bi li jedni drugima pomogli u traženju odgovora. To su oni susreti u kojima je proces traženja odgovora važniji od odgovora samog. U njima odgovor čeka i one sklone postavljanju pitanja i one sklone traženju odgovora. Kad i jedni i drugi budu znali odgovore moći će brže zaključiti o sličnostima za spajanje i razlikama za čuvanje. O uvažavanjima dijaloga. O slici koja predstavlja mogući svijet kad je realni ponešto urušen. ▣

između fair-playa i izolacije

Mahmud
Sehwail

Život između kontrolnih punktova

Doktor Mahmud Sehwail psihijatar je i direktor Rehabilitacijskog centra za žrtve torture u Ramali. Za Konferenciji u Ateni s grupom kolega pripremio je izlaganje o rezultatima istraživanja u tretmanu i rehabilitaciji kroz grupnu terapiju palestinskih žena koje su doživjele nasilnu smrt članova svoje obitelji. (O položaju govori i činjenica da je jedina žena psihijatar-psihoterapeut, koja upravo radi sa ženama žrtvama rata, u Palestinu stigla iz Hrvatske.) S psihologom Khaderom Rusrusom izvijestio je o rezultatima ispitivanja mentalnog zdravlja u Palestini.

Gledano izvana može se učiniti da su u Palestini svi u prilici biti žrtve. Tko su doista žrtve u Palestini?

– Zaista i mislim da su svi Palestinci na ovaj ili onaj način žrtve torture. Jer oni su ili žrtve ili članovi obitelji žrtava, često mrtvih članova obitelji. Žrtve se regrutiraju tako da se najčešće zarobljavaju i zatočuju grupe od dvadesetak ljudi istodobno. Palestinska populacija je teško traumatizirana zbog kontinuiranog stresa, nasilja i nedostatka normalnog života. U Palestini je visoki postotak posttraumatskog stresnog poremećaja i drugih psihijatrijskih bolesti.

Gdje se susrećete i gdje radite s traumatiziranim ljudima?

– Za javni sektor radim u psihijatrijskoj bolnici u Betlehemu, a isključivo za žrtve torture u našem centru u Ramali. U Betlehemu sam kontinuirano radio petnaest godina i svakodnevno dolazio u centar u Ramalu. Zbog

sigurnosnih razloga bilo je neodrživo svakodnevno biti na oba mjesta pa sam se odlučio za centar, u kojem sada radim puno radno vrijeme. Nisam mogao nastaviti posao u bolnici u Betlehemu zbog ozbiljnih razloga zabrane kretanja u oba područja pa je trebalo izabrati.

Od 1996. kao psihijatar radim samo na liječenju žrtava torture. U slučaju da se među žrtvama torture nađu pacijenti s teškim poremećajima odlazim i u bolnicu u Betlehem i surađujem s tamošnjim liječnicima na zajedničkom poslu.

Nedostižnih 25 kilometara

Koliko su udaljena ta dva grada?

– Objektivno, 25 kilometara nije velika daljina, ali zbog prilika koje vladaju u Palestini čini se da smo neizmjereno daleko.

Koja su najčešća traumatska iskustva i kako su organizirani terapijski postupci s obzirom na stradanja? Koja vrsta nasilja je najčešća?

– U nasilju prednjače masovna ubijanja, istjerivanja iz kuća, pucanje, bombardiranje, sjeća stabala, uništavanje posjeda, stoke, destrukcija imovine i vodenih izvora.

Je li to način uništavanja sela?

– To je način uništavanja života. Tisuće kuća je uništeno. Ljudi se zaustavljaju na putu do posla, uništavaju se škole da djeca u njih ne bi mogla dolaziti, tj. da bi se spriječilo obrazovanje, ubijaju medicinsko osoblje... Posljedica takvih destrukcija je društvo čiji su mnogi članovi osjetili gubitke svojih rođaka, obitelji i prijatelja, a to uvijek ostavlja otvorene rane u procesu žalovanja. Kada na to dođu i novi gubici, traume se fiksiraju. Gubitak autonomije, gubitak uvažavanja sebe i drugih, gubitak harmonije, mnogo zatočenih Palestinaca i oštećenja ličnosti, posljedica su zatočenja i drugih stradanja.

Ima li vode i možete li njome gospodariti?

– Sve kontroliraju. U Gazi su potpuno uništili vodovod.

Tko su školovani ljudi i gdje se školuju? Kako funkcionira sustav obrazovanja?

– Trenutačno je u Ramali bolje nego što je bilo prije. Iako se zaustavljaju djeca na putu do škole i studenti na

Grozdana Cvitan

Psihijatar i voditelj Centra za žrtve torture u Ramali govori o životu u Palestini, stradanjima, odvajanjima obitelji i drugim posljedicama izraelske torture

Izraelska politika sasvim je uništila i zaustavila harmoniju palestinskog društva

putu do fakulteta, nekako se uspijeva nadoknaditi izgubljeno. To iziskuje dodatne psihološke napore. Ali i stvara energiju da se u tome uspije. U nekim mjestima, da bi se sačuvao život, djeca ne idu u školu. Primjerice, prije dvije godine više od 40 posto studenata je zaustavljeno u odlasku na fakultete zbog sigurnosnih razloga. Često su ginuli, i to je bio način da se pogibije spriječe. Sad su takvi slučajevi rjeđi. Ponekad, kad prilike to zahtijevaju, studenti idu samo na ispite da bi nastavili školovanje. Izraelska politika sasvim je uništila i zaustavila harmoniju palestinskog društva.

Tko su djeca koja nose oružje? Svijet svakodnevno gleda slike te djece i pita se što se događa s palestinskom djecom uključenom u rat?

– Nemamo takvih problema niti bismo organizirano dopustili da ih se iskorištava na taj način, ali propagandne akcije protiv Palestine uspijevaju prezentirati krive poruke. Te poruke nemaju veze s nama.

Ostaje ipak slika djece koja ne idu u školu nego u borbu?

– To su lažne slike i lažno, drveno oružje. To je posljedica okruženja u kojem ta djeca rastu. Sva djeca na svijetu u takvim prigodama igrala bi se rata. Tako je i s djecom u Palestini. Mi svoju djecu šaljemo u školu, a Izraelci ih nastoje udaljiti od škole. Statistika napravljena na temelju istraživanja provedenog na sveučilištu Bir Zet pokazalo je da 70 posto palestinskih obitelji ima promjene u ponašanju. Zbog rata pate i djeca i njihovi očevi.

Koji je smisao zida?

Što je sa sve većim iseljavanjem kršćana iz Palestine? Posebno se govori o iseljavanjima u Južnu Ameriku.

– Nema toga. Nema takve podatke. U Palestini kršćani i muslimani žive u dobrim odnosima i ne dijele se po religijskim razlikama. Oni žive zajedno i bez razlika.

Što se sad događa sa zidom što ga grade Izraelci?

– Taj zid će prekinuti bilo kakav napredak i bilo kakav mir među nama. Kao da im treba ograda da bi se zauvijek ogradili od mira. Taj zid je samo posljednja točka u konfiskaciji dijaloza, uništa-

vanju zemlje i uništavanju svake koegzistencije.

Postoje li ikakvi razgovori, razgovori uopće?

– Službeno ne. Izrael kompletno negira bilo kakvu komunikaciju. Oni jednostavno ne žele službeno razgovarati s palestinskim autoritetima.

Što su i tko su palestinski autoriteti? Jesu li to političari?

– Palestinski autoritet je pojam Palestine unutar izraelske države. To je liberalna palestinska organizacija za oslobođenje Palestine. To je civilna organizacija. Izraelci to znaju.

Koliko je rat izraelsko-palestinska stvar, a koliko je uvezen?

– Prije 1948. područje Izraela bilo je palestinsko. Britanskim mandatom iz 1948. dio Palestine dodijeljen je Izraelcima. Židovi iz cijelog svijeta počeli su dolaziti u Palestinu uz pomoć britanskih legionara. Formirali su državu, a Palestinci su se morali pomaknuti iz povijesnog dijela Palestine – s čim se nikad nisu složili. Istina je, nikad ih nitko o tome ništa nije ni pitao. Palestinu čine židovi, kršćani i muslimani.

Zašto i vi, kao što čine Izraelci, ne tražite da Palestinci iz cijelog svijeta dolaze u Palestinu? Ili makar da to rade turistički?

– Ne možemo nikoga pozvati da dođe u Palestinu ako to ne dopuste Izraelci. Osobno imam golem problem pomaknuti se iz jednog mjesta u drugo, a kamoli da to čine turisti iz svijeta. To je okupacija. Primjerice, moja obitelj živi dvadeset kilometara od Ramale. Nisam ih vidio tri godine. Ne možemo se micati.

Je li to zbog zida?

– Ne, nije zbog zida. Oni ionako kontroliraju sve ceste, prilaze. To je Izrael za njih, a za sve koji nisu Izraelci postoji život preko kontrolnih punktova. Oni kontroliraju cijelu povijesnu Palestinu, oni su među nama i određuju nam život. Među nama su njihova vozila: džipovi, tenkovi, sve. Izrael egzistira od 1948., od kada i počinju nemiri. Do tada je bila Palestina u kojoj nije bilo sukoba i živjelo se zajedno. Izraelska populacija je nova emigracija. Oni su došli sa svih strana svijeta i na taj način održavajući san cionista. Cionistički san je

Za sve koji nisu Izraelci postoji život preko kontrolnih punktova. Oni kontroliraju cijelu povijesnu Palestinu, oni su među nama i određuju nam život

između fair-playa i izolacije

Izmišljen sukob Izraela i Francuske

Ali neki od njih odlaze. Na primjer, Židovi koji su stigli iz Rusije. Navodno je jedna petina onih koji su iz Rusije uselili u Izrael već otišla u treće zemlje, najviše u SAD. Kako to komentirate?

– Istina, neki su se vratili. Ali broj nije toliki. Nije ni to lako napraviti kad se već jednom dođe.

Prije nekoliko mjeseci Ariel Sharon je pozvao francuske Židove da se presele u Izrael. Kao motiv navedena je obrana religije i države, a s druge strane navodno postoji anti-semitski pokret u Francuskoj. Uistinu, pitanje je koliko postoji taj pokret, a koliko oni sami provociraju Francuze.

Možda Francuzi svoje probleme s drugima prebacuju na Židove?

– Najveći konflikt je nastao kad je francuski predsjednik odlučio posjetiti Palestinu. Reakcija Izraelaca prema francuskoj vladi bila je iznimno negativna, i to je uzrok sadašnjeg sukoba Izraelaca s Francuzima. Jer je francuski predsjednik posjetio palestinsku zemlju.

Što znači sadašnja afera između Izraela i SAD-a oko špijuna u Pentagonu?

– Ništa. Imaju istu ulogu. SAD je napao Irak kao što je Izrael napao Palestinu. Ostalo su igre. To je isti način na koji su nestali američki Indijanci. Ista je to dinamika, isti mentalitet.

Kakav je utjecaj rat u Iraku na situaciju u Palestini?

– Velik. Irak je daleko od Palestine, ali nije daleko od načina kako je okupiran bez pravog razloga osim vlastita interesa okupatora. Postoji mnogo sličnosti.

Može li jednom doći do stvaranja, na primjer, kurdske države na isti način na koji je napravljen Izrael? Može li Britanija ponovo biti inicijator?

– Britanci su to napravili pod velikim pritiskom Židova u Engleskoj, s kojima su imali problema. Oni su rješavali svoje vlastito pitanje i krenulo im je. A Palestinci su tako postali dobar žrtveni jarac.

Što je još moguće nakon uvjeta kao što je onaj izraelski da se palestinski izbjeglice više ne mogu vratiti kući?

– Problem je veći od toga. Oni, zapravo, forsiraju projekcije i paranoje: dok su drugi protiv nas moramo biti složni. Na taj način oni su promijenili svoju ulogu od proganjanih u progonitelje. Jednom kad se uloge promijene nema želje za rekonstrukcijom iste. Nema arhajskih strahova nego samo odlazak u susret svojim interesima. Upotrebljavaju mehanizam rata da bi ostali moćni u Izraelu. I svi ljudi bi postali nezadovoljni i vratili se tamo od kuda su došli, ako bi prestala postojati takva izraelska država. To je vrsta racionalizacije: žele li postojati, oni moraju nastaviti rat.

Izraelci neće nikad dopustiti proces mira. Njihov problem je u tome što su iz različitih entiteta pa bi previranja među njima i sukobi interesa ostali očiti

formirao Izrael i na taj način su prevenirali svoj osjećaj proganjanja. Tako su se odupirali osjećaju proganjanja.

Posljedice britanske politike

Znači li da je za to što se dogodilo, prema vašem vide-nju, ipak najviše kriva Velika Britanija?

– Da. Oni su na taj način pokazali svoj bijes prema Palestincima. Morate znati, uvažavajući sve činjenice, da Izraelci sami nikad neće dopustiti da na tim prostorima zavlada mir. A znate li zašto? Zato što su i oni napravljeni iz različitih entiteta i nemir bi se u tom slučaju (nastupom mira) prebacio unutar njih samih, postao bi unutar-židovsko pitanje. Imati vanjskog neprijatelja prevencija je od okretanja prema vlastitim problemima. Oni trebaju rat. Jednom kad budu imali mir oni će ući u međusobni rat. Zato je potreban vanjski rat da bi se zaustavio unutrašnji. To je mehanizam projekcije i paranoje: dok su drugi protiv nas moramo biti složni. Na taj način oni su promijenili svoju ulogu od proganjanih u progonitelje. Jednom kad se uloge promijene nema želje za rekonstrukcijom iste. Nema arhajskih strahova nego samo odlazak u susret svojim interesima. Upotrebljavaju mehanizam rata da bi ostali moćni u Izraelu. I svi ljudi bi postali nezadovoljni i vratili se tamo od kuda su došli, ako bi prestala postojati takva izraelska država. To je vrsta racionalizacije: žele li postojati, oni moraju nastaviti rat.

Khader Rusrus

Stanje stalnog rata

Khader Rusrus radi u Centru za liječenje i rehabilitaciju žrtava torture u Ramali kao psiholog. U toj bolnici dr. Sehwaíl je generalni direktor i tehnički menadžer. Rusrus je odgovoran za radni tim psihologa i socijalnih radnika. On na određeni način nastavlja svoja istraživanja pripremljena za skup u Ateni i govori o naj-češćim žrtvama unutar palestinske populacije s kojima se susreće u svom poslu kliničkog psihologa.

– Žrtve torture su najčešće muškarci, ali ima i žena i djece. Međutim, muškarci čine žrtve u više od 70 posto slučajeva koji se kod nas liječe.

Koje su najčešće traume?
– Kod muškaraca, zbog utjecaja socijalne pozicije i izravne torture, razvili su se specifični simptomi koji govore o porijeklu traume: razvila se agorafobija, tj. strah od otvorenog prostora. Ali, postoje i oni koji pate od klaustrofobije. Specifično za muškarce je česta trauma iz straha da će biti zatočeni i da neće moći funkcionirati kao muškarci u klasičnom smislu te riječi (jer će im zatočenjem biti oduzeta prava da brane sebe i obitelj).

Oni imaju sve simptome PTSP-a u obliku smetnji usnivanja (problem zaspati) i prosvanjanja (problem cjelovitog sna), kao i cijele palete psihosomatskih tegoba za koje znamo da su jedan od krajnjih izbora reakcije organizma na opasnost (pojava anksioznosti s iritacijom, pojava straha u njihovim životima i briga za djecu). Boje se da će i njihova djeca jednog dana prolaziti kroz ista iskustva kroz koja danas prolaze očevi.

Ako su žene žrtve mučenja one prolaze kroz težak proces rješavanja srama kojeg osjećaju stojeći u redovima i predviđajući mogućnost da neće moći ispuniti ulogu žene zbog toga što mogu biti zatvorene kao kod nekom drugom padne na pamet. Žene manifestiraju simptom seksualne frigidnosti pa se osjećaju nelagodno čak i za vrijeme seksualnih odnosa, jer izraelski vojnici mogu upasti u kuću u bilo koje vrijeme, pa i u vrijeme intimnosti. Žene same postaju pretjerano vezane za djecu prateći neprestano što se s njima zbiva.

Može li jednom doći do stvaranja, na primjer, kurdske države na isti način na koji je napravljen Izrael? Može li Britanija ponovo biti inicijator?

– Britanci su to napravili pod velikim pritiskom Židova u Engleskoj, s kojima su imali problema. Oni su rješavali svoje vlastito pitanje i krenulo im je. A Palestinci su tako postali dobar žrtveni jarac.

Što je još moguće nakon uvjeta kao što je onaj izraelski da se palestinski izbjeglice više ne mogu vratiti kući?

– Problem je veći od toga. Oni, zapravo, forsiraju projekcije i paranoje: dok su drugi protiv nas moramo biti složni. Na taj način oni su promijenili svoju ulogu od proganjanih u progonitelje. Jednom kad se uloge promijene nema želje za rekonstrukcijom iste. Nema arhajskih strahova nego samo odlazak u susret svojim interesima. Upotrebljavaju mehanizam rata da bi ostali moćni u Izraelu. I svi ljudi bi postali nezadovoljni i vratili se tamo od kuda su došli, ako bi prestala postojati takva izraelska država. To je vrsta racionalizacije: žele li postojati, oni moraju nastaviti rat.

Grozdana Cvitan

Psiholog iz Centra u Ramali govori o žrtvama torture u Palestini, njihovim simptomima i načinima izlječenja, te kontinuiranom traumatskom stresnom poremećaju ljudi koji stalno žive u ratnom stanju

datnu muku što su se već vrlo rano identificirali sa svojim roditeljima, a to znači i njihovim strahovima i problemima. Ako se, primjerice, žensko dijete koje voli svog oca jako s njim identificira, psihološki će neprestano biti na oprezu da otac ne bude uhvaćen i zatočen. Na taj način možda i ne bude mjesta za druge misli koje pripadaju mladosti, osim za strah da se oca može nešto dogoditi. Ako se djevojčica identificira s majkom, ona također može fiksirati misao da će majka biti zatočena. Djeca se ne osjećaju sigurno jer se djeca u pravilu osjećaju sigurno onda kad su sigurni njihovim roditeljima. Na kraju dijete shvati da njegovi roditelji nisu sposobni ponuditi sigurnost koju oni očekuju od njih pa kreću svojim vlastitim putem tražeći rješenje.

Problemi djece očituju se u simptomima hranjenja, sisanja prsta, mokrenja u krevet, dječjih neuroza, straha od odlaska u školu, vješanja o roditelje da bi dobili zaštitu (nesamostalnost), a posebno bijega iz škole.

Kako je moguće nekog liječiti od bolesti rata u uvjetima stalnog rata?

– Zapravo, napravili smo promjenu u samom nazivu PTSP-a, tj. posttraumatskog stresnog poremećaja, i upotrebljavamo ga u drugoj kratici – CSTS – kontinuirani stresni traumatski poremećaj. To je upravo ono što opisuje opasnost i preživjeli, primjerice: da idu u školu. Iz istih razloga otac mora ići stalno na posao kad ga ima, majka također ako je u takvoj situaciji. Djeca za to vrijeme uče kako se ponašati u opasnosti. Kad, primjerice, idu u školu imaju u glavi i tehnike kako se ponašati ako se pojavi bilo kakva kriza. Tako, ako negdje počne pucajava, tada je u njihovim glavama važnije upotrijebiti naučeno da bi preživjeli i skrili se nego otići u školu. Ako se to i dogodi i oni prežive skrivajući se, kasnije u školi razgovaraju o tome i pritom ih se ohrabruje u dobrim postupcima. Primjerice, ako se

Zamrznuti dječju znatiželju i slobodu izbora nije lak posao

Kolikogod oba naroda željela mir ili bili u konfliktu, bez pomoći međunarodne zajednice da sjednu i razgovaraju neće biti uspjeha

dijete zbog pucnjave skriva u WC najbliže zgrade ili u nekom sigurnom kutu jako je važno da do završetka pucnjave tamo i ostane. Većina djece najradije bi otrčala kući ili do škole, tražeći sigurnost prema svom instinktu. Banalne situacije, koje su odraslima jasne, djecu treba naučiti. Nema igre s nepoznatim predmetima na ulici, ni razgovora s nepoznatim ljudima koji od njih traže informacije. Zamrznuti dječju znatiželju i slobodu izbora nije lak posao. Istodobno ih moramo učiti da imaju pravo igrati se na otvorenom prostoru i da im to nitko ne može zabraniti kad je vani sigurno.

Ako se poruke ne prime ili ih nismo sposobni ponuditi na pravi način, javlja se psihopatologija u obliku inkontinencije, enureze (noćno mokrenje), smetnji disanja, gubitka koncentracije. Protokol *debriefinga* u situaciji krize sadrži mnoge intervencije u nastojanju preživljavanja: kako brzo naći sklonište, skriti se na sigurno, kontaktirati učitelje u školi da bi se mogli vratiti kući, raspitati se kod odraslih u okolini je li sigurno vratiti se kući i druge načine kako to doznati, kako upotrijebiti telefon ili e-mail, ako su druge komunikacije prekinute. U isto vrijeme ohrabrujemo djecu da o svim svojim osjećajima pričaju.

To o čemu pričate odnosi se na gradove. Imaju li ljudi na selu iste šanse kad se sretnu s problemima i opasnostima? Postoji li na primjer posvuda telefon?

– Uvjeti života su svugdje isti: struja, voda, komunikacije... Međutim, povremeno dolazi do potpunog prekida. Pomoć je mobilna telefonska mreža koju se ne može prekinuti. Po pravilu, svaki palestinski učitelj mora dati svoj mobilni telefon djetetu da bi se ono javilo kući. Na taj način učitelj postaje točka sigurnosti kad drugi sustavi zakažu. To su temeljne stvari kojima učimo djecu.

U podjeli između vanjske opasnosti i sigurnog unutrašnjeg svijeta, osjećaji koje donose kući nakon nekog događaja moraju biti otvoreni, bilo gdje drugdje u svijetu. Međutim, fenomen Palestine zadnjih nekoliko godina je evidentan. Stanovništvo snižava životni standarde. Onaj tko je išao u privatnu školu upisuje se u javnu, a standardi hranjenja, odijevanja i stanovanja izrazito su spuštani.

između fair-playa i izolacije

Koliko i kako humanitarne organizacije djeluju u Palestini?

– Prije su bili od neke pomoći Palestincima. Međutim, sada je trauma toliko velika da je nedovoljan broj humanitarnih akcija pa one mogu samo opservirati i biti svjedok događanja u zemlji. Toliko je konkretne pomoći potrebno da je se više ne može niti dobiti niti podijeliti u dovoljnoj mjeri. Crveni križ je pružio vrlo konkretnu pomoć dajući hranu, odjeću i školske torbe svoj djeci u Palestini. Pomoć Europske unije najčešće se odnosi na prvu pomoć i lijekove. Obitelji dobivaju lijekove za određene kategorije bolesti, ali smo bili i svjedoci da su u zemlju ušli medikamenti s istekom datuma valjanosti. Tada smo pomislili da su, zapravo, rezerve lijekova ponudene Palestini pri isteku roka valjanosti svojevrsno pranje odgovornosti zbog neutralnog stava.

Može li Izrael stopirati pomoć koja stiže Palestincima?

– Saudijska Arabija i Ujedinjeni Arapski Emirati najčešće daju pomoć u obliku skloništa za zaštitu stanovništva. Neke od tih donacija vjerojatno i ne stignu u potpunosti jer prelaze preko izraelskog teritorija. Oni najčešće ne prisvajaju humanitarnu pomoć, ali je prosudjuju s odgodom od nekoliko mjeseci što može biti kobno, posebno za lijekove kad se ima u vidu rok trajanja. Ponekad, s obzirom na rokove valjanosti i datume dospijeća, imamo dojam da nam Europska unija šalje svoje smeće.

Kako ste vi izašli na kraj sa samim sobom i kako osobno preživljavate u psihološkom smislu?

– Imam kompletnu obitelj, suprugu i djecu, i postao sam vrlo tolerantan u čekanju na kontrolnim točkama, što mi olakšava život. Ponekad se dogodi da odem na posao rano ujutro i ostanem u bolnici tri-četiri dana gdje i spavam, a za to vrijeme ne vidim obitelj. Da nisam tolerantan bilo bi mi nemoguće odlaziti kući i vraćati se, a ja bez toga ne mogu. To je teško za obitelj, ali svatko zna zbog čega to radimo.

Gdje živi vaša obitelj?

– Moja obitelj živi u Hebronu, gdje mi je supruga zaposlena. A meni nije teško svakodnevno odlaziti kući. Međutim, kako su se sukobi pojačavali tako nisam mogao – unatrag dvije godine – odlaziti kući svakodnevno. Kad se vrijeme odlaska kući produljilo i na dva tjedna, odlučio sam obitelji preseliti u Ramalu da bismo bili zajedno.

Kako vidite izlaz iz svega toga?

– Izlaz vidim u sistemu koji slični grupnoj psihoterapiji. Ljudi trebaju sjesti i razgovarati. Društvo bi moralo iznaći mogućnost da prisili obje strane da sjednu i razgovaraju. I da nađu bilo kakvu soluciju da rat prestane. S druge strane, vidite i sami da vanjski čimbenici kao npr. Amerika zapravo ne žele riješiti problem. Dok Europska unija želi utjecati na Amerikance da riješe problem, ali se čini da nema dovoljno snage da to završi uspješno. Osobno misli da kolikogod oba naroda željela mir ili bili u konfliktu, bez pomoći međunarodne zajednice da sjednu i razgovaraju, neće biti uspjeha. Potrebna je pomoć sa strane u započinjanju dijaloga.

Može li Izrael stopirati pomoć koja stiže Palestincima?

– Saudijska Arabija i Ujedinjeni Arapski Emirati najčešće daju pomoć u obliku skloništa za zaštitu stanovništva. Neke od tih donacija vjerojatno i ne stignu u potpunosti jer prelaze preko izraelskog teritorija. Oni najčešće ne prisvajaju humanitarnu pomoć, ali je prosudjuju s odgodom od nekoliko mjeseci što može biti kobno, posebno za lijekove kad se ima u vidu rok trajanja. Ponekad, s obzirom na rokove valjanosti i datume dospijeća, imamo dojam da nam Europska unija šalje svoje smeće.

Kako ste vi izašli na kraj sa samim sobom i kako osobno preživljavate u psihološkom smislu?

– Imam kompletnu obitelj, suprugu i djecu, i postao sam vrlo tolerantan u čekanju na kontrolnim točkama, što mi olakšava život. Ponekad se dogodi da odem na posao rano ujutro i ostanem u bolnici tri-četiri dana gdje i spavam, a za to vrijeme ne vidim obitelj. Da nisam tolerantan bilo bi mi nemoguće odlaziti kući i vraćati se, a ja bez toga ne mogu. To je teško za obitelj, ali svatko zna zbog čega to radimo.

Gdje živi vaša obitelj?

– Moja obitelj živi u Hebronu, gdje mi je supruga zaposlena. A meni nije teško svakodnevno odlaziti kući. Međutim, kako su se sukobi pojačavali tako nisam mogao – unatrag dvije godine – odlaziti kući svakodnevno. Kad se vrijeme odlaska kući produljilo i na dva tjedna, odlučio sam obitelji preseliti u Ramalu da bismo bili zajedno.

Kako vidite izlaz iz svega toga?

– Izlaz vidim u sistemu koji slični grupnoj psihoterapiji. Ljudi trebaju sjesti i razgovarati. Društvo bi moralo iznaći mogućnost da prisili obje strane da sjednu i razgovaraju. I da nađu bilo kakvu soluciju da rat prestane. S druge strane, vidite i sami da vanjski čimbenici kao npr. Amerika zapravo ne žele riješiti problem. Dok Europska unija želi utjecati na Amerikance da riješe problem, ali se čini da nema dovoljno snage da to završi uspješno. Osobno misli da kolikogod oba naroda željela mir ili bili u konfliktu, bez pomoći međunarodne zajednice da sjednu i razgovaraju, neće biti uspjeha. Potrebna je pomoć sa strane u započinjanju dijaloga.

Može li Izrael stopirati pomoć koja stiže Palestincima?

– Saudijska Arabija i Ujedinjeni Arapski Emirati najčešće daju pomoć u obliku skloništa za zaštitu stanovništva. Neke od tih donacija vjerojatno i ne stignu u potpunosti jer prelaze preko izraelskog teritorija. Oni najčešće ne prisvajaju humanitarnu pomoć, ali je prosudjuju s odgodom od nekoliko mjeseci što može biti kobno, posebno za lijekove kad se ima u vidu rok trajanja. Ponekad, s obzirom na rokove valjanosti i datume dospijeća, imamo dojam da nam Europska unija šalje svoje smeće.

Može li Izrael stopirati pomoć koja stiže Palestincima?

– Saudijska Arabija i Ujedinjeni Arapski Emirati najčešće daju pomoć u obliku skloništa za zaštitu stanovništva. Neke od tih donacija vjerojatno i ne stignu u potpunosti jer prelaze preko izraelskog teritorija. Oni najčešće ne prisvajaju humanitarnu pomoć, ali je prosudjuju s odgodom od nekoliko mjeseci što može biti kobno, posebno za lijekove kad se ima u vidu rok trajanja. Ponekad, s obzirom na rokove valjanosti i datume dospijeća, imamo dojam da nam Europska unija šalje svoje smeće.

Kako ste vi izašli na kraj sa samim sobom i kako osobno preživljavate u psihološkom smislu?

– Imam kompletnu obitelj, suprugu i djecu, i postao sam vrlo tolerantan u čekanju na kontrolnim točkama, što mi olakšava život. Ponekad se dogodi da odem na posao rano ujutro i ostanem u bolnici tri-četiri dana gdje i spavam, a za to vrijeme ne vidim obitelj. Da nisam tolerantan bilo bi mi nemoguće odlaziti kući i vraćati se, a ja bez toga ne mogu. To je teško za obitelj, ali svatko zna zbog čega to radimo.

Gdje živi vaša obitelj?

– Moja obitelj živi u Hebronu, gdje mi je supruga zaposlena. A meni nije teško svakodnevno odlaziti kući. Međutim, kako su se sukobi pojačavali tako nisam mogao – unatrag dvije godine – odlaziti kući svakodnevno. Kad se vrijeme odlaska kući produljilo i na dva tjedna, odlučio sam obitelji preseliti u Ramalu da bismo bili zajedno.

Kako vidite izlaz iz svega toga?

– Izlaz vidim u sistemu koji slični grupnoj psihoterapiji. Ljudi trebaju sjesti i razgovarati. Društvo bi moralo iznaći mogućnost da prisili obje strane da sjednu i razgovaraju. I da nađu bilo kakvu soluciju da rat prestane. S druge strane, vidite i sami da vanjski čimbenici kao npr. Amerika zapravo ne žele riješiti problem. Dok Europska unija želi utjecati na Amerikance da riješe problem, ali se čini da nema dovoljno snage da to završi uspješno. Osobno misli da kolikogod oba naroda željela mir ili bili u konfliktu, bez pomoći međunarodne zajednice da sjednu i razgovaraju, neće biti uspjeha. Potrebna je pomoć sa strane u započinjanju dijaloga.

Može li Izrael stopirati pomoć koja stiže Palestincima?

– Saudijska Arabija i Ujedinjeni Arapski Emirati najčešće daju pomoć u obliku skloništa za zaštitu stanovništva. Neke od tih donacija vjerojatno i ne stignu u potpunosti jer prelaze preko izraelskog teritorija. Oni najčešće ne prisvajaju humanitarnu pomoć, ali je prosudjuju s odgodom od nekoliko mjeseci što može biti kobno, posebno za lijekove kad se ima u vidu rok trajanja. Ponekad, s obzirom na rokove valjanosti i datume dospijeća, imamo dojam da nam Europska unija šalje svoje smeće.

Može li Izrael stopirati pomoć koja stiže Palestincima?

– Saudijska Arabija i Ujedinjeni Arapski Emirati najčešće daju pomoć u obliku skloništa za zaštitu stanovništva. Neke od tih donacija vjerojatno i ne stignu u potpunosti jer prelaze preko izraelskog teritorija. Oni najčešće ne prisvajaju humanitarnu pomoć, ali je prosudjuju s odgodom od nekoliko mjeseci što može biti kobno, posebno za lijekove kad se ima u vidu rok trajanja. Ponekad, s obzirom na rokove valjanosti i datume dospijeća, imamo dojam da nam Europska unija šalje svoje smeće.

Može li Izrael stopirati pomoć koja stiže Palestincima?

– Saudijska Arabija i Ujedinjeni Arapski Emirati najčešće daju pomoć u obliku skloništa za zaštitu stanovništva. Neke od tih donacija vjerojatno i ne stignu u potpunosti jer prelaze preko izraelskog teritorija. Oni najčešće ne prisvajaju humanitarnu pomoć, ali je prosudjuju s odgodom od nekoliko mjeseci što može biti kobno, posebno za lijekove kad se ima u vidu rok trajanja. Ponekad, s obzirom na rokove valjanosti i datume dospijeća, imamo dojam da nam Europska unija šalje svoje smeće.

Može li Izrael stopirati pomoć koja stiže Palestincima?

– Saudijska Arabija i Ujedinjeni Arapski Emirati najčešće daju pomoć u obliku skloništa za zaštitu stanovništva. Neke od tih donacija vjerojatno i ne stignu u potpunosti jer prelaze preko izraelskog teritorija. Oni najčešće ne prisvajaju humanitarnu pomoć, ali je prosudjuju s odgodom od nekoliko mjeseci što može biti kobno, posebno za lijekove kad se ima u vidu rok trajanja. Ponekad, s obzirom na rokove valjanosti i datume dospijeća, imamo dojam da nam Europska unija šalje svoje smeće.

Može li Izrael stopirati pomoć koja stiže Palestincima?

– Saudijska Arabija i Ujedinjeni Arapski Emirati najčešće daju pomoć u obliku skloništa za zaštitu stanovništva. Neke od tih donacija vjerojatno i ne stignu u potpunosti jer prelaze preko izraelskog teritorija. Oni najčešće ne prisvajaju humanitarnu pomoć, ali je prosudjuju s odgodom od nekoliko mjeseci što može biti kobno, posebno za lijekove kad se ima u vidu rok trajanja. Ponekad, s obzirom na rokove valjanosti i datume dospijeća, imamo dojam da nam Europska unija šalje svoje smeće.

Može li Izrael stopirati pomoć koja stiže Palestincima?

– Saudijska Arabija i Ujedinjeni Arapski Emirati najčešće daju pomoć u obliku skloništa za zaštitu stanovništva. Neke od tih donacija vjerojatno i ne stignu u potpunosti jer prelaze preko izraelskog teritorija. Oni najčešće ne prisvajaju humanitarnu pomoć, ali je prosudjuju s odgodom od nekoliko mjeseci što može biti kobno, posebno za lijekove kad se ima u vidu rok trajanja. Ponekad, s obzirom na rokove valjanosti i datume dospijeća, imamo dojam da nam Europska unija šalje svoje smeće.

Može li Izrael stopirati pomoć koja stiže Palestincima?

– Saudijska Arabija i Ujedinjeni Arapski Emirati najčešće daju pomoć u obliku skloništa za zaštitu stanovništva. Neke od tih donacija vjerojatno i ne stignu u potpunosti jer prelaze preko izraelskog teritorija. Oni najčešće ne prisvajaju humanitarnu pomoć, ali je prosudjuju s odgodom od nekoliko mjeseci što može biti kobno, posebno za lijekove kad se ima u vidu rok trajanja. Ponekad, s obzirom na rokove valjanosti i datume dospijeća, imamo dojam da nam Europska unija šalje svoje smeće.

Nikos Stathopoulos

Grupno rješavanje individualnih problema

Uobičajeno je da svaka zemlja ima jedan institut (koji može biti formiran i kao udruga) za edukaciju iz grupne analize, dakle skupinu profesionalaca koji educiraju grupne analitičare. Za razliku od uobičajene prakse, u Grčkoj je unatrag nekoliko godina došlo do rascjepa i danas uz početno Grčko udruženje za grupnu analizu postoji i Helensko udruženje za grupnu terapiju i psihoanalizu. U razgovoru ih se najčešće imenuje kao stare i mlade. Iako dobná granica nije izražena strogo kako kolokvijalni nazivi sugeriraju, činjenica je da su novom institutu pristupili uglavnom mlađi psihoanalitičari i grupni terapeuti. Svaki od instituta participira u međunarodnim udrugama i nositelj je uobičajenih aktivnosti na unutrašnjem planu i u inozemnim akcijama. Naravno, jedni drugima ne dolaze na skupove koje organizira suprotni institut. Tako je bilo i u Ateni, a Drugu regionalnu konferenciju mediteranskih zemalja organizirali su tzv. mladi, tj. Helensko udruženje za grupnu terapiju i psihoanalizu. Jedan od članova helenskog instituta, psihijatar za djecu i mlade te grupni analitičar Nikos Stathopoulos, govori o razlozima podjele.

– Naša je organizacija utemeljena 1989., a osobno sam postao njezin član 1992. kad sam slijedom svoje edukacije to mogao. Svi članovi Helenskog udruženja za grupnu terapiju i psihoanalizu završili su edukaciju u Grčkoj, do tada jedinom institutu za grupnu analizu u Ateni. Do razlaza međugrupama došlo je zbog različitih stavova prema načinima edukacije. Uglavnom mlađi članovi odvojili su se i formirali svoj vlastiti institut. Zbog etičkih i teorijskih pitanja podjela je bila definitivna.

Olimpizam, grupa i promjene

Je li bilo i političkih utjecaja ili je riječ samo o profesionalnim razlozima?

– Imali smo različite vizije oko načina vođenja edukacije i uloge pojedinaca u instituciji. I to je sve, ali je dovoljno.

Kako je izabran naslov konferencije: Olimpizam, grupa – transkulturalna matrica i moždana pokretljivost

(Olympism, Group – transcultural Matrix and Brain Plasticity)?

– Riječ je o spletu triju tema i zapravo znači grupnu temu. Triplet je jedinica za grupu: troje je ljudi, a dva su čovjeka. Na taj je način već u formi naslova spomenuta grupa.

U odnosu na temu formiranje naslova počeli smo konsenzusom o onome što je najvažniji događaj u Grčkoj ove godine, dakle Olimpijske igre. Druga tema sastoji se od mreže odnosa međurazličitim mediteranskim zemljama s povijesnim različitostima svake članice u simboličkom i realnom značenju, a treća je vezana na prilagodljivost našeg mozga i potrebu da prilagodbom prihvatimo promjene. Treća tema ujedno je i most između neurologije i psiholoških događanja. Moderna znanstvena dostignuća i mogućnost uvida u promjene koje se zbivaju na mozgu predmet su praćenja i u neurologiji i grupnoj analizi. Postoje znanstveno dokazane promjene moždanih aktivnosti zbog npr. djelovanja grupne analize.

Dosadašnje konferencije psihoterapeuta, tj. Prva konferencija mediteranskih zemalja u Zadru, pojedine nacionalne konferencije pa i kongresi u ovom dijelu svijeta, propitivali su različite napetosti koje se događaju ponajprije između pojedinih zemalja, ali i unutar samih zemalja. Takvih je tema na konferenciji u Ateni malo. Znači li to da je Grčka bez napetosti u odnosima s drugima (Turskom, Makedonijom itd.) ili da to prestaje biti bitno? Da postoji način prevladavanja konflikta?

– Napetosti međuzemljama, kakve god bile, nemaju veze s ovom konferencijom. Organizacija ove konferencije upravo je željela pokazati što sve može biti i na koji način put razrješavanja napetosti međuzemljama, ako napetosti postoje. Ovaj novi krug okupljanja po mediteranskom ključu stvara novi potencijal i gube se konflikti koji postoje u nekim drugim izborima. To znači da se i izborom krugova odnosno ključa po kojem se skupovi organiziraju može utjecati na smanjenje napetosti. Primjerice, kaže se da su Grčka i Turska u konfliktu. Na ovoj konferenciji imamo

Grozdana Cvitan

Grupni analitičar i psihijatar za djecu i adolescente iz Atene govori o svom radu u grupnim terapijama, nepostojanju zajedničke kolektivne traume u Grčkoj te duhu olimpizma

Imali smo različite vizije o načinu vođenja edukacije i uloge pojedinaca u instituciji

četrdeset kolega iz Turske koji prikazuju svoje radove (a i Grka je prošle godine došlo na konferenciju u Tursku kao da ćemo je okupirati). Konferencije su uvijek mjesto susreta za rješavanje napetosti, ako postoje. Dapače, upravo na konferenciji i cijenimo različitosti, o njima govorimo i ne mičemo ih izvan vidokruga, sa strane. Konferencija je i organizirana zato da se te razlike sretnu, ali ne da ih se zaoštava.

Želite li podcrtati da je Grčka zemlja u kojoj se slobodno može razgovarati o različitostima pa i konfliktima u vrijeme njihovih zbivanja?

O, da.

Susret različitosti

Koje su najčešće teme i problemi s kojima se susreće društvo i, slijedom analize tih problema, grupni analitičari u Grčkoj? Postoje li opći problemi?

– Probleme mogu prepoznati kroz svoju privatnu praksu i udruženje u kojem također radim. Radim uglavnom u grupama s adolescentima i starijim maloljetnicima. Sve konflikte koje prepoznajem u grupi, zbog kojih se članovi grupe i javljaju na terapiju, imaju osobni razlog za dolazak. Nema grupnog razloga zbog čega bi netko došao u grupnu analizu. Riječ je samo o grupnom rješavanju individualnih problema.

Prošle su jedna ili dvije dekade u Grčkoj a da nije bilo traume koja zahvaća većinu populacije. Primjerice, ako je moj otac pripadao lijevima, a neki drugi otac ili čovjek desnim, ako se sastanu na toj temi, oni danas o tome mogu slobodno pričati. Više nema razloga za politički konflikt zbog toga ili, u slučaju da postoji, postaje dio individualne priče. Govori se o različitostima međuljudima, a ako neke različitosti poprime dimenziju koja predstavlja većinu u društvu onda ta "većinska različitost" pobjeđuje na izborima i postane vladajuća stranka. Zbog toga svatko može imati individualni problem zbog svoje povijesti, objekata ili gubitaka, ali ponovo na individualnoj razini.

Kad ljudi imaju sposobnost odvojiti se od kolektivnog onda mogu i reći: *Ja ću prihvatiti ovaj posao ili Ja neću prihvatiti ovaj posao.* Problem odvajanja od ideja mnogo

Nema grupnog razloga zbog čega bi netko došao u grupnu analizu. Riječ je samo o grupnom rješavanju individualnih problema

je jednostavniji i moguć je. Moguća je separacija problema.

Kako ste doživjeli povratak Olimpijske igre u Grčku? Je li to bila stresna situacija?

– Trudio sam se da ne budem uvučen u sustave koje je Olimpijada nosila sa sobom, a to su najčešće bili ekonomski izračuni o cijeni cijele priredbe. To je jedna strana medalje. S druge strane je prekrasno da su se Igre vratile u Grčku – tamo gdje su i počele. To je bio izazov za svih: kako pobijediti tako veliku organizaciju. I uspjeli smo. Uživam u pomisli da smo uspjeli napraviti nešto veliko i završiti s dobrim porukama cijelom svijetu. Narod smo koji se lako posvadi pa i podijeli, ali u ovom slučaju bili smo jedinstveni.

Što je stvarna ideja Olimpijskih igara?

– Olimpizam je duh sudjelovanja u *fair playu* i ne samo u pobjedi. Ali je u omogućavanju najboljima da pobjede. Nije bitno hoće li netko konačno pobijediti nego da je borba bila dobra borba. To znači da je bitno pokušati pošteno i napraviti najbolje. To je holistički pogled na svijet, susret različitosti, a fokus je na sličnostima.

Privatno, kako sam se maknuo iz Atene da izbjegnem gužvu, shvatio sam da nema drugih vijesti na svim medijima osim olimpijskih vijesti. Isto je bilo i na postajama cijelog svijeta. Kao da smo ujedinjeni u jednoj priči. ▀

između fair-playa i izolacije

Strukturiranje i opuštanje

Grozdana Cvitan

Dobre poruke koje se prenose na ovakvim skupovima mogu voditi u kreativnost, ističe Iris Sarajlić-Vuković, sekundarac u Popovači

Iris Sarajlić-Vuković, doktorica medicine, nosi titulu sekundarca na Odjelu za produljeno liječenje u bolnici Dr. Ivan Barbot u Popovači. Odjel za produljeno liječenje prima pacijente čiji je boravak na akutnim odjelima završen. Oni najčešće boluju od psihoza i onda se prebacuju na produljeno liječenje (tri do šest mjeseci, ali i dulje). Nakon poboljšanja stanja puštaju se kući. Nažalost, vani (kod kuće ili u domovima) brzo se dekompenziraju jer malo tko razumije što oni misle, a oni sami naviknu se boraviti u zaštićenoj sredini i dobro funkcionirati u njoj.

O svom poslu Iris Sarajlić-Vuković kaže: To je zanimljiv posao u kojem prevladava jezik simbola i zahtijeva duboko razumijevanje onoga što pacijent želi izraziti. To su sustavi simbola koji su normalan govor, ali i govor između redova koji treba prepoznati da bi se pacijenta shvatilo. Drukčije je s onima koji su jako oštećeni – to su oni koji su dugo na lijekovima i tu psihoterapija nema veći uspjeh niti može pružiti bitnu pomoć. A i lijekovi za ublažavanje njihovih problema takvi su da blokirajući njihove misli blokiraju i njihov mozak, osobnost. Oni su i sami često svjesni toga pa odbijaju terapiju. Jer njihova ludost njima za nešto služi. To je simptom koji je dio oso-

bnosti i dokidanje simptoma jest dokidanje ludosti, ali i osobnosti.

Mlađi ljudi su oni s kojima se isplati raditi. Iстина je da novi psihofarmaci mnogo manje oštećuju mozak, kognicija je bolje sačuvana, a dobro u svemu tome je i to što rad psihoterapije s takvim bolesnicima daje određene rezultate i uspostavlja komunikaciju. Bit i jest u tome da nauče komunicirati i da funkcioniraju (u društvu).

Iris Sarajlić-Vuković pratila je intenzivno skup u Ateni, posebno birajući programe rada u grupi i radionica. To je i komentirala za *Zarez*:

Ne volim skupove gdje se mnogo sjedi i dački sluša druge. Volim radionice, što mlađi ljudi i inače vole. Na njima je moguće raspravljati, moguć je razvoj ideja i to je ono što može biti zanimljivo i poticajno. Tehnički je u programu ostavljen prostor za raspravu nakon izlaganja, ali sva su izlaganja preduga. S druge strane, nedostaje vrijeme da se ono što čujemo procesuiramo u sebi, a hodanje od jednog do drugog predavanja može samo dodatno pridonijeti nesnalaženju u mnoštvu tema i brzini reakcije.

S obzirom na naslov (*Olimpizam, grupa – transkulturalna matrica i moždana pokretljivost*), čini se da su Grci svi u olimpizmu jer kako drukčije tumačiti i taj naslov, otvorenje konferencije i njihove istupe. Vjerojatno takva situacija kao što su Olimpijske igre i sve što ih prati ponese ljude i mi koji dolazimo iz svijeta koji je još u velikim problemima i koji je i svijet traume u neki, nazovimo ga, normalni svijet trebamo vrijeme prilagodbe. U tom kontekstu ljudi koji dolaze iz svijeta s problemima mogu takav svijet u koji dođu i probleme koji se u njemu raspravljaju shvatiti kao nevažne. Ali ako se unesemo u to, pa pomislimo i na vlastite živote prije petnaest godina, vidimo kako se i nama slika problema mijenja. Jer ono su bili problemi. Sve je stvar konteksta u kojem jesi.

Inače, ta njihova često ponavljana poruka *Važno je sudjelovati, važno je naći sličnosti*, je dobra. To su uvijek dobre

poruke u transkulturalnom smislu. One pokazuju da se sve više radi na nalaženju sličnosti među ljudima, da se očekuje da buduće projekte temeljimo na sličnostima a ne na razlikama, naravno poštujući različitosti i potrebu da drugi bude različiti.

Strah od globalizacije nigdje se ne izgovara, ali čini mi se da se svugdje osjeća. Svi se ipak strašno boje da se naše različitosti koje čine nas same i dio naše kulture ne izgube, ne unište. Zbog toga se toliko govori i o religijskom, o tome gdje pripadamo, uopće prisutan je način koji poručuje: dobro je da se razumijemo, ali i da sačuvamo ono što je naše.

Onoliko koliko sam uspjela čuti posjećujući radionice, mnoge grupne akcije mogu izgledati kao igra, ali oni to dobro rade i to su korisna iskustva. To je način da i sami terapeuti rade na sebi. Tako je, primjerice, jedna grupa čitala i analizirala bajke i mitove. Ma kako to izgledalo čudno, svaka takva grupa završi s obječajima u sadašnjosti. Na drugoj grupi smo trebali govoriti o svojim osjećajima, i to o trenutku kad smo ušli u dvoranu. Mi smo jako intelektualno pokušavali govoriti koješta, domišljali smo neke prošle situacije i slično, samo ne ono što smo pitani. Ali je voditeljica bila uporna i vraćala nas nama samima. Na kraju nam je dala karte s kojima smo trebali igrati, pustila glazbu da bismo se opustili, i u trenutku kad smo svi postali isti, kad smo svi počeli griješiti igrajući karte i pod utjecajem glazbe, mogli smo odgovoriti na prethodno pitanje. Naravno, ne svi, ali se situacija promijenila. Međutim, to vrijeme traje kratko i opet se svatko vraća sebi, zatvara u sebe. Tražili smo objašnjenja o utjecaju glazbe, što je povezano s reakcijama određenih dijelova mozga. Svi dolazimo iz svijeta u kojem smo naviknuti da sve mora biti pametno, ozbiljno, strukturirano, i ne pristajemo lako na pokušaje promjene.

Razmišljajući o otvorenju, mislim da su grčki domaćini htjeli pokazati radost igre. Pitanje je, zapravo, što je ozbiljno? Sjećam se jedne izjave Woodyja Alena. Pričao je o tome kako je godinama odlazio na psihoanalizu i potrošio hrpe dolara. Napokon, jednog dana ležeći na kauču svog posljednjeg analitičara i pričajući o sebi, analitičar ga zaustavi i zaključuje: *Moram vam nešto sasvim ozbiljno reći. Vi imate samo jedan problem: shvaćate život preozbiljno*. To su dobre stvari i dobre poruke koje se prenose na ovakvim skupovima i koje svatko od sudionika može ponijeti za sebe, iz kojih je moguće krenuti u neku kreativnost. ▣

Naglasci na konfliktima i edukaciji

Vesna Šendula-Jengiđ

Reaktivacija boli rizik je za osobu, ali stvara i osjećaj nedovoljne kompetentnosti za terapeuta

Vrijeme održavanja konferencije uslijedilo je neposredno nakon završetka Olimpijskih igara kada Atenjani, uključujući i naše domaćine na skupu, nisu krili neizmjereno zadovoljstvo i ponos uspješnom organizacijom Igara. Međutim, ponešto i zbog toga, visoke cijene smještaja i kotizacije su, čini se, utjecale na broj sudionika te se ukupan broj od njih dvjestotinjak pokazao kao relativno skroman.

Neformalni razgovori sudionika vođeni u kuloarima, na temu aktualnih svjetskih događanja, najčešće su se doticali nedavnih ekstremističkih napada Čečena u Rusiji. Bio je to povod kako bi se ponovno razmotrila uloga grupne analize kao zajedničke mogućnosti razumijevanja različitih dinamičkih i interaktivnih procesa na razini obitelji, manjih i većih socijalnih grupa, kao i njihova međusobnog utjecaja na globalni svjetski razvoj te boljeg razumijevanja društva i društvenih pojava u cjelini.

Svaki čovjek ponaosob i ljudski rod kao takav, u svijetu je jedinstvena cjelina individualnog i grupnog, biološkog i socijalnog, intelektualnog i emocionalnog u neprestanom kretanju i interakciji. Maligne forme tih interakcija generirane su naslijeđem, povijesnim i osobnim. Zadatak je grupne analize, u svjetlu socijalnih interakcija, na razini grupne matrice iznaći modele koji bi u transkulturalnoj dimenziji imali značenje sveobuhvatnijeg, humanijeg i kreativnijeg suživota različitih grupa i pojedinaca.

Globalizacija, novi geostrateški i vojni ciljevi, terorizam, makroekonomska kretanja u društvu (često nerazumljiva) utječu na osobni život, stvaraju osjećaj straha, nesigurnosti koja u svojoj konačnici može odvesti u pravu duševnu bolest. Trajanje i intenzitet vanjskog pritiska uvjetuju smanjenje sposobnosti pojedinca da podnese opterećenja i podloga su za stvaranje duševne bolesti i poremećaja – bilo da je riječ o neurozama, fobijama, anksioznim poremećajima, bilo pak posttraumatskim stresnim poremećajima. Pojedinac ne može živjeti izolirano, a novi socijalni fenomeni i patologija dodatno otežavaju liječenje.

Kad je u pitanju susret s bolešću i pokušaj liječenja, ponekad je kod pojedinca nesvjesno prisutna prava sabotaža liječenja, autodestrukcija, javljaju se bolna, ranije doživljena traumatska iskustva koja ometaju separaciju i individualizaciju, a odražavaju teške emocionalne krize iz djetinjstva. Reaktivacija te boli rizik je za osobu, ali stvara i osjećaj nedovoljne kompetentnosti za terapeuta. Bol, strah i nerazumijevanje plodno su pak tlo moguće manipulacije masama.

Zbog svega toga, zanimanje na Drugoj regionalnoj konferenciji mediteranskih zemalja grupnih terapeuta i psihoanalitičara u Ateni pobudila su predavanja i radionice na temu emocionalnih reakcija i stresa nacionalnih manjina, etničkih konflikata i posebno žrtava terorističkih akcija širom svijeta. Skupu su nazočili predstavnici 33 zemlje. Tijekom predavanja i radionica u više navrata istican je model holističkog pristupa jedinki kao nužan preduvjet njezine bolje interakcije sa svijetom u kojem živi.

Grčka kao jedna od kolijevki europske povijesti bila je izvrsna podloga i poticaj, pružajući brojne ilustrativne primjere i usporedbe kroz arhetipove, likove iz bogate grčke mitologije i povijesti. Na simboličkoj razini referentni su se trudili pokazati model prema kojem se negativno osobno pretvara u pozitivno grupno. Osim već tradicional-

no poznatih malih i velikih grupa te terapijskih zajednica, istraživači i analitičari su na primjerima nastojali pokazati specifičnosti rada pojedinih grupa koje se formiraju u terapijske svrhe.

Sudionici skupa mogli su sudjelovati u brojnim radionicama. Posebno su pokazali zanimanje za radionice koje su govorile o iskustvima žrtava, kao što su bile one u kojima su proradivana iskustva žena iz Palestine čiji su članovi obitelji bili nasilno usmrćeni, iskustva djece žrtava nasilja i slične.

Istaknuto je nepovoljno djelovanje institucionalizacije bilo kojeg tipa na osobu i time uvjetovan duboki, što ujedno znači i teško lječivi regres ličnosti. Dio autora i referenata se, slijedeći svoja iskustva, izjasnio o potrebi objedinjavanja terapija u jedinstveni terapijski postupak koji bi imao globalnu primjenu, ali je taj poticaj u daljem tijeku simpozija ipak rezultirao rezervom prema iskazanim stavovima i priklanjanje određenim temeljnim školama grupne terapije uz modifikacije vezane uz karakter grupe i specifičnosti okoline u kojoj se grupna terapija odvija.

Hrvatska je bila predstavljena s četrnaest sudionika. Zapažen je bio trajan (*on going event*) trodnevni simpozij s temom iskustva u izobrazbi medicinskih sestara i tehničara u grupnoj analizi. Ta se izobrazba više godina uspješno provodi u tri naše psihijatrijske bolnice (Popovači, Jankomiru i Rabu). Radove su uz liječnike iznijele i medicinske sestre/tehničari koji su u procesu izobrazbe ili su ga završili. Uvodna predavanja o toj temi održali su prof. dr. Eduard Klain, ujedno i voditelj projekta u sve tri ustanove, te prof. dr. Rudolf Gregurek, predstojnik Klinike za psihološku medicinu KBC-a Rebro iz Zagreba.

Osobno bih istakla i radove naših domaćina koji su dijelom prikazani na poster-sekciji, a iz područja su psihoneuroimunologije. Studije kolega su pokazale učinkovit utjecaj psihoterapije na tijek liječenja epilepsije i nekih drugih neuroloških bolesti i graničnih stanja. ▣

između fair-playa i izolacije

Aspassia

Dandoulaki

Bolji život izvan rešetaka

Zajednički rad grupe grčkih terapeuta konstatira stalno povećanje broja ovisnika o drogama među zatvorenicima. Ta činjenica dovela je do potrebe uže suradnje između članova terapijske zajednice i uprave zatvora, a što to znači pokazano je na primjeru zatvorenog ženskog zatvora Kethea u Ateni. Nakon evaluacije pojedinaca za edukaciju, oni pristupaju timu za pomoć i ohrabivanje u zatvorskom okruženju. Socijalni radnik zatvora i trenirani voditelj terapijske zajednice rade zajedno na ideji poboljšanja standarda svakog zatvorenika i kreaciji njegova boljeg predstavljanja nakon suradnje. U konkretnom primjeru riječ je o suradnji zatvorenica-ovisnica te ostalih članova tima za pomoć i ohrabivanje tijekom koje su se susrele s vlastitim problemima, prihvale motivaciju i potrebu da s tim poteškoćama izađu na kraj, da riješe vlastite probleme i unutar samog zatvora i nakon izlaska na slobodu. Kombinacija individualnog i grupnog rada dovela je do pozitivnog rezultata i do revalorizacije pitanja sloboda u zatvoru.

Čini se da razvijena društva imaju specifičnu osjetljivost na rad s pojedinim grupama i njihovim problemima, a upravo male zajednice (p)ostale su središte njihova istraživanja. Svako od tih iskustava uređenih i nekonfliktnih društava vrlo brzo postaju standardi, prelaze granice sredina u kojima se pojavljuju i propituju se pa i prihvaćaju u drugim zemljama. Edukatorica Aspasia Dandoulaki zanesena je svojim poslom kao i činjenicom davanja svog prvog intervjua.

S kim, kako i što radite u zatvoru?

– Radim isključivo s grupama ovisnica u ženskom zatvoru. Odgovorna sam u odjelu za edukaciju. Radim na edukaciji grupe žena-ovisnica koje su zbog krivičnih djela izgubile slobodu. Zajedno s kolegama pokušavam im pomoći da premoste vlastita događanja, da se susretnu njihov unutrašnji i vanjski svijet, tj. da se unutrašnji sukob u osobi koji je doveo do ovisnosti i boravka u zatvoru susretne sa svijetom koji je čeka nakon izlaska iz zatvora. Pokušavamo im pomoći da prevladavaju probleme školovanja potičući ih da tijekom izdržavanja kazne nastave učiti tamo gdje su stale kad su upale u probleme. Neke od zatvorenica nisu ni imale mogućnost školovanja, ali ih u zatvoru potičemo da krenu u školu. Postoje i slučajevi prekida najvišeg stupnja školovanja, tj. studija zbog problema s drogom, pa njima otvaramo šansu nastavka studija.

Kriminal potaknut ovisnošću

Jesu li to osobe koje su imale druge probleme s društvom pa su postale i ovisnice, je li riječ o ženama koje su došle u Grčku i susrele se s posebnom vrstom problema koje nose razne migracije ili ovisnicama koje su zbog toga postale kriminalke?

– Postoje obje opcije. To su Grkinje, ali i Albanke, Etiopljanke, Romkinje, Bugarke i ostale osobe koje ponekad imaju a ponekad nemaju uredne papire o državljanstvu. Najviše kriminalnih radnji počinjeno je u vezi s drogom, a to je često i njihov osobni problem.

Kako im pristupate i kakvom ih edukacijom nastojite vratiti u društvo?

– Riječ je o dvostrukoj vrsti komunikacije i edukacije da bi se došlo do dobrih rezultata. Kao savjetnik za grupe s kojima se radi u zatvoru odgovorna sam za nastavak njihove osobne edukacije. Ali prije nego počnem raditi s njima u grupama, preko individualnih razgovora sa svakom zatvorenicom ponaosob informiram se o problemima s kojima se ta osoba susrela u životu i gdje se dogodio prekid u njezinu odrastanju, gdje su počeli problemi. Tek kasnije formiram grupe u kojima radimo na zajedničkom problemu školovanja. U grupi, na moj poticaj ili poticaj same grupe, oni mogu prihvatiti savjete koji će im kasnije mnogo značiti. Ako navedem primjer djevojke koja je u zatvoru završila fakultet i kojoj sam kasnije uspješno pomogla pri zapošljavanju onda, nakon svega, mogu reći da se trud isplatio.

Koliko je kazne potrebno "odraditi" da bi se provele njene edukacije?

– Nimalo. Razgovor sa zatvorenicama obavi se odmah nakon njihova ulaska u zatvor, a nastoji se da edukacije počne što prije. Ponekad je to odmah nakon njihova dolaska na izdržavanje kazne.

Terapijska zajednica danas je sustav liječenja u koji su uključeni svi ljudi i u toj vrsti liječenja svoje mjesto imaju profesionalci i neprofesionalci. Terapijski centar izvan zatvora uspostavio je kontakt sa ženskim zatvorom i unutar zatvora formirao terapijsku zajednicu koja radi na problemu ovisnosti. U terapijsku zajednicu zatvora uključeni su svi: osoblje zatvora i profesionalni psihološki tim koji dolazi iz najbliže terapijske komune. To je onaj dio rješavanja problema koji se odnosi na njihovu ovisnost.

Rješavanje problema budućeg susreta s vanjskim svijetom drugi je dio komunikacije i sastoji se u obvezi svih zatvorenika-ovisnika da nakon dolaska u zatvor (takoreći od prvog dana) nastave školovanje ili bilo kakvu drugu edukaciju.

Grozdana Cvitan

Terapeutkinja i edukatorica ženske zajednice u atenskom zatvoru Kethea, s grupom suradnika na konferenciji u Ateni govorila je o novim horizontima slobode u zatvoru. Što to znači i o kakvoj slobodi zatvorenika je riječ?

Oni imaju pravo na nastavak školovanja koje je bilo prekinuto zbog droge. U početku to nije nimalo lako. Počevši od običnog posla, traženja dokumenata i podataka o dosadašnjem školovanju i načini prekiđa.

Radeći s grupom koja je praktično postala medijator za prepoznavanje pravih potreba, primijetila sam kako same članice grupe uspijevaju u postizanju cilja. Tako je u slučaju spomenute studentice grupa bila ona koja ju je uspjela nagovoriti da završi studij. Moja kolegica Anna Moutafi, socijalna radnica u istom zatvoru, i ja potrudile smo se oko motivacije za taj korak. Radile smo s njom, odlazile s njom na fakultet, skupljale informacije na Internetu i, napokon, učile zajedno s njom da bi ona položila ispite. Na kraju je to i uspjelo.

Koje su prilike, osobne i društvene, dovele te osobe u zatvor?

– To je kao i kod svih ovisnika: ponajprije je razlog njihova osobnost, zatim je riječ o djevojkama koje nisu odrasle u svojoj osobnosti, tj. riječ je o nezrelim ličnostima koje su se dovele u situaciju da počine krivično djelo. U toj nezrelosti bio je i adut naše komunikacije sa školama i autoritetima s kojima smo se, u njihovu interesu, susretali u vanjskom svijetu. Objasnili smo da su to osobe kronološki mlađe nego što je njihova stvarna dob i da je vraćanje na školovanje vraćanje u godine kada je i nastao psihološki zastoj. Tek ponovnim uključivanjem na istu vremensku razinu od koje su i počeli problemi moglo ih se sagledati i pokrenuti njihovo rješavanje prema uspjehu. To se i dogodilo

u većini slučajeva, ali smo morale biti prisutne kao izvanjska pomoć tim osobama.

U obzir su uzete i činjenice da ako su zatvorenice bile mnogo mlađe no što su se pokazivale u trenutku sukoba sa zakonom, onda i njihove kriminalne radnje nemaju težinu kao u sudskoj kazni kada je procijenjena. Zato kad pregovaramo za neke njihove interese ističemo činjenicu da one nisu toliko kriminalno ogrezle koliko bi možda bilo razvidno iz akata koje su počinili, nego da je riječ o nedoraslim osobama kojima svi trebamo pomoći da odrastu.

Kontakti i na slobodi

Ponovljaju li one nakon izlaska iz zatvora kaznena djela? Je li i recidivizam njera uspjeha vašeg rada sa zatvorenicama?

– Postoji organizacija koja se bavi zatvorenicama i radi s njima nakon izlaska iz zatvora. I ja sam član te udruge. Angažirani smo na traženju posla osobama koje se nakon završetka kazne nađu na slobodi i koje treba što prije integrirati u društvo da ne postanu recidivisti. Nastojimo da završe odnosno nastave edukaciju započetu u zatvoru ili da započnu daljnju edukaciju. Pomažemo im i u njihovim različitim zastojima do kojih dolazi prigodom njihove ponovne inkorporacije u društvo.

Kakav je odnos ovisnica s ostalim zatvorenicama koje to nisu?

– Postoji nešto što komplicira situaciju u zatvoru: ljudi koji su postali zatvorenici zbog počinjenih kriminalnih djela pod utjecajem droga samo su jedan dio populacije u zatvorima. Drugi su oni koji su počinili krivična djela a da nisu bili pod utjecajem droga. U zatvoru može doći do razmjene iskustava jednih i drugih s nepovoljnim ishodom ako se terapijska zajednica ne oformi i ne počne rješavati problem i jednih i drugih. Na taj način učenje novog zla u samom zatvoru se sprječava odnosno prekiđa.

Kako se osjećate radeći taj posao?

– U početku mi je bilo teško, ali volim taj način pomaganja. Iako sam prije radila drugi posao koji je bio mnogo lakši, ovo je za mene značilo aktivno uključivanje i kreativno iznaženje pomoći. Čak sam i ovaj posao morala prestat raditi na dosadašnji način i pronaći način da ga nastavim u drugoj formi jer se nisam složila s poslodavcem, koji me je pokušao promovirati, ali tako da sam dobila novo radno mjesto koje je u cijelosti bilo izvan zatvora. U zatvoru sam našla sebe i nisam pristala na drugi izbor. Kako poslodavac nije razumio moju želju, potražila sam drugi posao koji je više odgovarao mojim profesionalnim interesima.

Prijedeno iskustvo u terapijskoj zajednici zatvora neizbrisivo je i dokaz je kreativnog i uspješnog rada. Kad svi zajedno pomognemo klijentici i ona postane normalan član društva sa zaposlenjem i hobbijima, onda i savjetnik odgovoran za edukaciju osjeća dobrobit življenja. Imam sreću što sam mogla i mogu birati posao koji volim i koji stimulira mene i moje klijente. Kontakt s tim djevojkama bio je dar mom životu i velika škola. To je izazov u mom poslu koji je pomaknuo i mene.

Uvjeren sam da je za premošćivanje njihovih problema važno biti s njima i unutar i izvan zatvora. Samo jedan od tih dijelova i rascjepkanost tog posla nije dovoljan za uspjeh.

Kakav je odnos zatvora prema ženama koje imaju djecu, posebice malu? Smiju li djeca biti s majkama?

– To je velik problem jer djeca ne smiju biti u zatvoru. Sada se radi na tome da se to promijeni. Rasprava o tome zasad pokazuje različita stajališta i nudi različita rješenja pa je još neizvjesno što će prevladati. Uglavnom, taj proces će morati biti završen i pronađen način dobivanja dozvole da djeca žive s majkama. Neke majke su vrlo, vrlo mlade.

Atena je sretniji grad

Olimpijske igre i olimpiizam nezaobilazna su tema grčkih sudionika konferencije. Kako ste vi doživjeli povratak Igara u Grčku?

– Ima jedan problem. Svatko izvan Grčke i u Grčkoj, i prije Igara i u vrijeme njihova održavanja, govorio je o tome što je Grčka bila prije. Želim da se zna što je Grčka danas i kakve su joj sposobnosti. Organizacija Olimpijskih igara to je i pokazala.

Mnogo se govorilo o tome kako Olimpijske igre mnogo koštaju. Živim sada i ako nešto mnogo košta onda je to zato što vrijedi. Ne moramo uvijek biti siromašna Grčka. Možda možemo biti i moćna Grčka koja izlazi na kraj sa svojim idejama. Mlada sam i želim biti dio moderne Grčke. Moje ime je Aspasia i upućuje na starost Grčke, ali živim sada i svjesna sam toga. Želim da svi budu svjesni sadašnjosti.

Istina je vrlo važna u sustavu Olimpijskih igara. Otišla sam na jednu jedinu utakmicu. Nije igrala Grčka nego drugi timovi. Bila je to utakmica Argentina – Paragvaj, i bilo je prekrasno sresti ljude iz cijelog svijeta, biti s njima kao na nekoj velikoj zabavi. Otišla sam na tu utakmicu samo zato da bih bila prisutna na natjecanju kao takvom. Što se same Atene tiče, ona je poslije Igara postala bolji, ljepši i sretniji grad. ▣

Svetkovina gitarske glazbe

Davor Merkaš

Možda bismo, čak i bez pretjerivanja, mogli reći da je Tristan Schulze po umijeću i inspiraciji "reinkarnacija" svojih velikih zemljaka Buxtehuda i Bacha, da je Aleksej Igudesman utjelovljenje briljantne duhovitosti i superiornoga guslačkog umijeća najvećih ruskih virtuozna židovskog podrijetla, te da bi Engleskinja Dasy Jopling energijom svoje čudesne svirke irskog folka razbuktala do usijanja strasti i do ekstaze dovela ugodaj u bilo kojoj krčmi Dublina i okolice

Osmi Triglav internacionalni festival gitare, Kastav, od 16. do 26. srpnja 2004.

Mali istarski grad-dragulj Kastav polako postaje jednom od prestižnih destinacija na zemljovidu planetarno poznatih umjetnika gitare: poziv za održavanje koncerta na tamnošnjem Internacionalnom festivalu gitare već je danas bez pretjerivanja vrhunska referenca u biografijama svakog od njih. U nizu briljantnih umjetnika gitare, i to ne samo klasičnih, nego i flamenco, jazz, world-music "svjetonazora", koji su koncertirali u Kastvu, spomenimo samo laureate najvećih svjetskih gitarističkih natjecanja Aniella Desideria ili Zorana Dukića, duo Gruber-Maklar i duo Kalčev, džez-gitariste Paula Shighiharu, Michaela Sagmeistera, Christy Dorana, flamenco trupe Merenge de Cordoba ili Augustina de la Fuente, neobično interesantne glazbenike kao što su Micheal Koschorreck, Brazilke Rosanna & Zelia, Uwe Kropinski, Peter Finger, Franco Morone...

Slitina stilova i ritmova

Na ovogodišnji festival, koji se održava već osmu godinu zaredom, u Kastav je, nakon šest godina neuspjelih pokušaja, zahvaljujući ustrajnosti organizatora Darka Konofskog, napokon stigao i Bob Brozman, jedan od najosebujnijih američkih blues-gitarista, glazbeni antropolog i etnomuzikolog, koji je svoje neusporedivo umijeće

sviranja *steel* i havajskih gitara oplemenjivao studijem s "domorocima" na svim kontinentima, boravkom u bespućima Madagaskara, Papue i Nove Gvineje, Afrike, Australije ili Oceanije.

Brozmanova glazba svojevrсна je slitina najrazličitijih stilova i ritmova (npr. calipso, kreolske pa čak i keltske glazbe). Korpus gitare gotovo neprestano rabi i kao perkusivni instrument, a zapanjujuće su i njegove glasovne performace: ne samo da pjeva na dijalektima bivših francuskih i engleskih kolonija, nego svojim snažnim glasom proizvodi duboke tonove, s preciznošću neurokirurga ritmično dahće, i pjeva kao što su ga tome "poučili" njegovi prijatelji s (uglavnom) južne hemisfere. Na dosegnutim glasovnim visinama i načinu pjevanja sigurno bi mu pozavidjeli i najbolji austrijski jodleri. Svoj nastup u Kastvu, pun energije, moćnog čeličnog zvuka žica, ali i iskrene "bluzerske" improvizacije, u kojoj je angažirano i otvoreno svima rekao što mu je na duši (Bush-USA-Irak!), Brozman je završio u publici: sišao je s pozornice, i dobro zabavio sve prisutne.

Ove godine na festivalu su koncertirali i bugarski gitaristi, duo Ivo i Sofija Kalčev, laureati apsolutno najvećih međunarodnih natjecanja te glazbene vrste. Zajedno sa sjajnom vajmarskom harmonikašicom Claudiom Buder, virtuoznošću koja bi zapanjila i Paca de Lucija izveli su djela Scarlattija, Sora, Morela, Rodriga i Veldhusa.

Strast, originalnost, snaga i nadahnuće

Svoju tehničku bravuroznost i u bogatstvu nijansi zvuka raskošnu viziju djela za gitaru gotovo je kao *glazbenu šrtvu* na oltar u Kastavskoj crkvi Svete Jelene Krizarice prinio Urugvajac Alvaro Pierri. Iznimne su bile njegove interpretacije skladbi Astora Piazzolle. Melankoliju, samošću i otuđenost modernog čovjeka Pierri je pretočio u glazbu ledenog daha od koje slušatelja podilaze srsi.

Nezaboravan događaj bio je i nastup gostiju festivala, fascinantnog gudačkog ansambla Triology, kojeg ljubitelji gitare upućeni u recentnu diskografiju pamte po iznimno duhovitom CD-u *That's All Daisy Needs*, kojeg su snimili s jednim od najboljih europskih džez gitarista Wolfgangom Muthspielom. Teško je riječima opisati strast, originalnost, kreativnu snagu i nadahnuće tog trija. Možda bismo, čak i bez pretjerivanja, mogli reći da je Tristan Schulze po umijeću i inspiraciji "reinkarnacija" svojih velikih zemljaka

Buxtehuda i Bacha, da je Aleksej Igudesman utjelovljenje briljantne duhovitosti i superiornoga guslačkog umijeća najvećih ruskih virtuozna židovskog podrijetla, te da bi Engleskinja Dasy Jopling energijom svoje čudesne svirke irskog folka razbuktala do usijanja strasti i do ekstaze dovela ugodaj u bilo kojoj krčmi Dublina i okolice.

Drevne legende

Musica coelestis – nebeska glazba – slatki i suptilni pjev anđela koji ispunjava blaženstvom, hipnotičke pjesme sirena i mitskih boginja mora, čarobni zvučni "eliksir" što se kao najsladi med ubrizgava u tijelo smrtnika, a zapravo već kola u venama bogova, upravo te asocijacije kao da su lebdjele negdje u zraku tople noći u Kastvu za vrijeme nastupa brazilskih umjetnika Paula Bellinatija i Monice Salmaso. Kad Monica Salmaso pjeva profinjene melodije velikoga brazilskoga glazbenika Antonia Carlosa Jobima (*Strada branca, Luise*), čovjek se ne može oteti dojmu istinitosti tvrdnje koju je formulirao jedan drugi slavni Brazilac, Edu Lalo: "Salmaso ima najljepši glas koji sam čuo posljednjih godina uopće". Glas Monice Salmaso uistinu ima predivnu boju, na mikro planu usporedivu s najbogatijim i najraskošnije registriranim orguljama.

Salmaso i Bellinati na svom su kastavskom koncertu izveli i niz neobičnih "afro-samba", skladbi u kojima su mitski, religijski tekstovi, drevne legende (npr. kao ona o bogi-

nju Gershwinova standarda *Summer Time*). On u maniri pravog glazbenog "izumitelja" kreira "ljubavni štim", tj. ugađa žice gitare onako "kao što mu je to šapnuo mali Amor" (*Love tune*), a na jednako profinjen ali impulsivan način u prelijepoj baladi odražava ševin let (*Skylark*).

Ono što Staceyja posebno odlikuje je specifični, pomalo klaunovski i dječjački nespuntan humor. Njegove skladbe su često karikature (obrada Djanga Reinhardta – *Chez Jacques*), a često i gegovi: tako je "Dr. Jekyll" iliti Neil Stacey vrlo duhovito Hancockov standard *Cantaloupe Island* publici predstavio kroz interpretacije "gospode Hyde": nespretnog i smiješnog basista, gitarista i perkusionista (naravno, svi u osobi Staceyja), koji su se do kraja skladbe silno "popravili" i postali nevjerojatni virtuozni.

Energija dobrih vibracija

Vrhunska desetodnevna svetkovina gitarske glazbe – kastavski Osmi internacionalni festival gitare – završio je na najljepši mogući način – nastupom džez kvarteta Ratka Zjače. Ako će se jednog dana analogno fizikalnoj jedinici za električni naboj – kulon (Coulomb) uvoditi i jedinica za "naboj dobre mainstream jazz glazbe", onda neka se ta jedinica zove – "zjača", što kao metafora i dosjetka dočarava izražajnu snagu i energiju *dobrih vibracija* svirke majstora džez gitare Ratka Zjače i njegova kvarteta.

Predstavljajući ovog iznimnoga glazbenika, nesumnjivo jednog od najboljih gitarista hrvatske *jazz dijaspor*e, kao reference koje govore same za sebe spomenimo njegovu školovanje na jazz veleučilištima, roterdamskom Royal Conservatory i njujorškoj University School of Music, te suradnju i snimanje nosača zvuka s glazbenicima kao što su Reggie Workman ili Al Foster, suradnicima džez giganta Coltranea i Daviesa.

Iz Rotterdama, koji mu je stalno prebivalište, Zjača je u Kastav doveo i Stanislava Mitrovića, virtuoznog srpskog saksofonista s nizozemskom putovnicom, te dva izvrsna slovenska džezista: impulsivnog basista Mateja Hotka i dinamičnog bubnjara Janeza Gabriča. Osim do perfekcije dovedenog mainstream jazz-a oplemenjenog raskošnim, prvoklasnim improvizacijama (*Out of Body, Song for Sharon*), kvartet se predstavio i originalnim, pomalo eksperimentalnim, elektronički generiranim ulomcima sintetičkog zvuka saksofona kreativnog Mitrovića (*No Reason, Sweet Sorrow*) i jednako toliko osebjunom svirkom Ratka Zjače na *fretless* gitari skladbe radnog naslova *Unfret Tune* s novog, još neobjavljenog albuma. Ako je suditi po toj skladbi, novi CD bit će uistinu iznimno ostvarenje i delikacija na nepce jazz sladokusaca. ☐

Glas Monice Salmaso uistinu ima predivnu boju, na mikro planu usporedivu s najbogatijim i najraskošnije registriranim orguljama

nji mora – *Canto de Yemanjá*) optočeni uglavnom melankoličnom i ugodajnom glazbom afričkih, indio i eruopskih (impresionističkih) utjecaja.

Dječjački nespuntan humor

Na pretposljednem koncertu Internacionalnog festivala gitare u Kastvu nastupio je Neil Stacey, gitarist koji je prije dvije godine snimio CD svirajući u duu s planetarno poznatim Stingovim gitaristom Dominicom Millerom, a s kojim i dalje intenzivno koncertira. Stacey iznimno virtuozno i kreativno vlada svojim instrumentom.

Njegova glazba dodiruje i osvaja sfere ambijentalne glazbe, pri čemu koristi i elektronski sintetizirani zvuk (*New Dawn*) i razvija energiju, elektrizira zrak i tijelo pokreće na ples (u duhovitoj i nadahnutom funk vide-

Prolomi uzbuđenja

Zvonimir Bajević

Dirigent u klasičnom smislu nije postojao, nego su prema dogovoru znakove za *tutti choruse*, kao i nastupe pojedinih sekcija, davali sami glazbenici. I to je još jedan dokaz bespriječnosti i razine ovoga ansambla

Koncert Wyntona Marsalisa i Lincoln Center Jazz Orchestra, Ljubljana, 21. srpnja 2004.

Proteklo je ljeto na ovim prostorima u koncertnom smislu obilovalo poslasticama za ljubitelje jazz. Većim dijelom, izuzev pulske nastupa Pata Methenya, te su slastice bile izvan Hrvatske - u Sloveniji i Austriji. Chick Corea, Eddie Palmieri, James Morrison, Jimmy Owens, Ornette Coleman i Omara Portuondo samo su neka od imena koja su nastupala na jazz festivalima

u Grazu i Ljubljani. Jedan od vrhunaca koncertne ponude bio je na programu "klasične" manifestacije - 52. ljubljanskoga poletnoga festivala. Za nastup Lincoln Center Jazz Orchestra i njihova umjetničkoga direktora Wyntona Marsalisa tražila se karta više. Na jednoj od najljepših otvorenih pozornica, Križankama, mnogobrojna publika bila je vidno uzbuđena zbog događaja koji je slijedio. Razloga za to doista je mnogo, a za velik broj njih zaslužan je sam Wynton Marsalis. Po mnogima jedan od najvećih trubača svih vremena, Marsalis je jedini glazbenik koji je dvije godine zaredom osvajao najprestižniju diskografsku nagradu Grammy za područje klasične i jazz glazbe. Godine 1997. za svoj je oratorij *Blood on the Fields* dobio Pulitzerovu nagradu. Impresionira činjenica da je i u sferi klasične glazbe i jazz surađivao s najvećim umjetnicima.

Savršeno skupno muziciranje

Unatrag deset godina Marsalis se odlučio u potpunosti posvetiti jazzu. Jedan od razloga je, naravno, sviračke prirode, jer pravo je čudo da je taj trubač u zanatskom smislu tako dugo

mogao držati tako visoku razinu i u klasičnoj i u jazzu. Drugi razlog je osobne prirode. Njegov glazbenički habitus, sazdan na temeljima glazbe njegova rodnoga New Orleansa, vodio je za potpunim povratkom i uranjanjem u tu glazbu, zbog koje je postao to što jest. Danas je, među ostalim, vođa iznimnoga Lincoln Center Orchestra, s kojim nastupa na najvećim pozornicama svijeta. Taj ansambl čini petnaest vrsnih jazz glazbenika, među kojima neki (Marsalis, Gordon, Nash, Westray) skladaju i aranžiraju glazbu za bend. Dosad je ansambl izdao devet ploča, a ljubljanski koncert bio je dio njihove turneje pod nazivom *Out Here to Swing*.

U dvosatnom programu mogli smo čuti skladbe i aranžmane spomenutih članova orkestra, ali i Charlesa Mingusa, Dukea Ellingtona, Ornettea Colemana. Već na samom početku je bilo problema s ozvučenjem. Naime, slovenski ton-majstor nije naj-

bolje surađivao s američkim kolegom, službenim "toncem" orkestra. Tako je zvučna slika koncerta prvih petnaestak minuta bila dosta loša. No, to nije spriječilo glazbenike da već uvodnom Marsalisovom trostavnom skladbom *Suita Vittoria* publici demonstriraju savršeno skupno muziciranje i energična sola. Kompozicija je to posvećena španjolskom gradu u kojemu se održava jedan od najstarijih i najuglednijih jazz festivala u Europi. Jazz suita, s mnogo aluzija, sadržaja i asocijacija doista je zahtijevala pozornost prisutne publike, no to i nije bilo pretjerano teško, jer nas je razina izvedbe jednostavno uvukla u magični svijet glazbe. Do kraja prvoga dijela koncerta čuli smo Mingusovu skladbu *Dizzy's Moods* u aranžmanu trombonista Rona Westraya, koji je i odsvirao izniman solo.

Bravurozna sola

I na početku drugoga dijela čuli smo skladbu legendarnog kontrabasista Charlesa Mingusa *Tijuana Gift Shop*. Osobito je bila uspješna izvedba skladba *La Espada de la Noche* lead alt saksofonista Tada Nasha. Osim posebne atmosfere kompozicije, opet inspirirane hispanjskim zvukom i ljestvicama, osobito je bio dojmljiv nastup solo trubača Marcusa Printupa, koji je Križanke napunio zvukom od prvog do posljednjeg reda. U skladbama *Lullaby of Birdland*, *I Gotta It Bad and It Ain't Good* bendu se pridružila mlada pjevačica Jennifer Sanon. Svojim

je gracioznim glasom, a opet iznimno sugestivnim nastupom, očarala sve prisutne. Intonativna savršenost bila je nevjerojatna.

Istaknuo bih da za vrijeme koncerta nije solirao samo famozni lead trubač Walter White, no to je i normalno - tijekom izvedbi solisti benda samo su se izmjenjivali. Dirigent u klasičnom smislu nije postojao, nego su prema dogovoru znakove za tutti choruse, kao i nastupe pojedinih sekcija, davali sami glazbenici. I to je još jedan dokaz bespriječnosti i razine ovoga ansambla. Marsalis je sjedio na mjestu druge trube i, premda je vođa ansambla, svoja je sola dozirao kao i svi ostali članovi benda. Zato smo u dva dodatka, *Cherokee* i *Big Fat Hand*, mogli vidjeti demonstraciju moći ovog trubača, koji je, uz perfektan ritam sekciju (Eric Lewis, klavir, Carlos Henriquez, kontrabas, Herlin Riley, bubnjevi) svojim bravuroznim, ali nikako neukusnim solima prisutnu publiku natjerao na nevidene ovacije i prolome uzbuđenja. Spomenuta sekcija tijekom cijelog je koncerta bila dječje razigrana, ali isto tako je u potpunosti mogla zaroniti u mimija i spekulativnija raspoloženja.

Doista, bio je to koncert bez premeta. Danas, gotovo dva mjeseca nakon toga događaja, i najmanji spomen na to u meni budi buru osjećaja. I u razgovorima s prijateljima i kolegama o tom ljubljanskom koncertu dobivam potvrdu da ta bura nije dio samo mene, nego gotovo svakog koji je pohodio taj izniman koncert. ▣

Lijepa naša Armenijo!

Trpimir Matasović

Studenti Visoke škole za glazbenu umjetnost Ino Mirković našli su se u situaciji u kojoj ih se drži kao taoce zbog nečega što niti je njihova krivnja, niti mogu na bilo koji način utjecati na razrješavanje financijskih dubioza na relaciji između uprave škole i resornog ministarstva

zagrebačke Muzičke akademije bilo je, doduše, primjedbi na kvalitetu programa škole, no njih su mnogi doživljavali tek kao puko sitničarenje dotadašnjeg monopolista. Godine 1994. Visoka škola za glazbenu umjetnost dobila je i pravo javnosti, dok je 2000. prvi put upisano i pedeset studenata koji su studirali na teret Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa. I opet su se čuli prigovori zagrebačke Muzičke akademije, iz koje su upozoravali da je davanje takve potpore jednoj privatnoj školi opasan presedan, posebice dok se istovremeno državna visokoškolska ustanova koja se bavi istom djelatnošću nalazi u

krajnje nezavidnoj financijskoj i infrastrukturnoj situaciji.

"Netko mora platiti"

Bilo kako bilo, ostaje činjenica da je u akademsku godinu 2000/01. pedeset studenata upisano na teret Ministarstva, a ista se situacija ponovila i godinu dana kasnije. Ti su studenti uredno studirali, polagali ispite, a nezanimariv broj njih ostvario je i zapažene rezultate na različitim natjecanjima i koncertnim pozornicama. I, usprkos tome što se već i prije znalo da između Ine Mirkovića i Ministarstva postoje nesuglasice oko visine navodnog duga prema Školi, za studente upisane na teret Ministarstva nije bilo nikakvih problema sve do onog trenutka kada su konačno trebali i diplomirati.

Neki od njih stigli su i položiti sve ispite, uključujući i onaj diplomski, pa čak i dobiti radna mjesta na kojima se očekivalo da u određenom roku prilože

svoje diplome. No, diplomu nitko od njih dobio nije. Naime, Ino Mirković izdavanje diploma uvjetovao je plaćanjem iznosa od čak osamnaest tisuća eura - što je, složiti će se svatko, pozamašan iznos za svačiji džep, a za onaj studentski i posve nedostupna. Prema tvrdnjama Ine Mirkovića, riječ je o troškovima druge, treće i četvrte godine studija, koje "netko mora platiti" - a, s obzirom na to da Ministarstvo to nije učinilo, morat će studenti.

S druge strane, iz Ministarstva ističu da je ugovor potpisan samo za jednu studijsku godinu, a ne za sve četiri. Za generaciju, pak, koja je studij započela u akademskoj godini 2001/02. uopće nije potpisan nikakav ugovor, nego je samo odobren upis 25 studenata - Ino Mirković upisao ih je, međutim, pedeset, s time da su i oni ostavljeni u uvjerenju da studiraju na teret Ministarstva. Osnivač škole pokušao je navodni dug utjerati čak i sudskim putem, no Općinski je sud u Zagrebu donio prvostupanjsku presudu u korist Ministarstva.

Prebacivanje odgovornosti

Studenti su se tako našli u situaciji u kojoj ih se drži kao taoce zbog nečega što niti je njihova krivnja, niti mogu na bilo koji način utjecati na razrješavanje financijskih dubioza na relaciji između uprave škole i resornog ministarstva. Kao solomonsko rješenje, Ino Mirković ponudio je studentima da studij završe, ni

manje ni više, na Državnom konzervatoriju u Erevanu, za što bi trebali platiti "samo" šest tisuća eura. Ministarstvo je, pak, nudilo opcije stipendiranja studenata ili njihova prelaska na zagrebačku Muzičku akademiju, no konačno se rješenje još ne nazire.

U međuvremenu, uskraćivanjem diploma onima koji su uredno dovršili studij onemogućuje se i pronalaznje radnog mjesta i eventualno daljnje stručno usavršavanje, a čak i onima koji su se uspjeli zaposliti prijeti gubitak radnih mjesta. Individualni pokušaji iznalazjenja alternativnih rješenja također su osuđeni na propast - studentima koji su se sami pokušali prebaciti na zagrebačku Muzičku akademiju rečeno je da moraju pričekati dok se ne postigne konkretan dogovor s Ministarstvom.

U nekim normalnijim okolnostima vlasnik bi škole studentima izdao diplome, a financijska bi potraživanja, neovisno o njima, utjerivao sudskim putem. Ipak, Ino Mirković radije će studente držati taočima. Njihovu kvalitetu, kao niti kvalitetu njihovih profesora, nitko ne dovodi u pitanje. Međutim, uzalud sva ta kvaliteta ako je uprava škole nesposobna i neodgovorna. No, kako to već kod nas biva, loptica odgovornosti neprestano se prebacuje s jedne na drugu stranu. Trošak će, u konačnici, vjerojatno snositi hrvatski porezni obveznici, a Ino Mirkoviću, po svoj prilici, neće pasti ni vlas s glave. Jer, ako neće u Hrvatskoj, u Armeniji će sigurno biti objeručke dočekan. ▣

Prije trinaest godina osnovana Visoka škola za glazbenu umjetnost Ino Mirković u Lovranu bila je svojevremeno prva privatna visokoškolska ustanova u čitavoj istočnoj Europi. Počeci su bili obećavajući: osnivač škole, violinist Ino Mirković, doveo je s područja bivšeg Sovjetskog Saveza niz vrsnih pedagoga, a izdašnu je moralnu, ali i financijsku potporu dao čak i Ivo Pogorelić. Iz krugova oko

kazalište

Konji i mravi protiv generala

Nataša Govedić

O ratu se izgleda može dostojno govoriti samo na maksimalno "sentimentalan" način: sve ostalo niti se ne dotiče njegove neizdržive hladnoće

Uz tri predstave Festivala svjetskog kazališta: Crimpovu i Bondyjevu obradu Sofoklovih *Trahinjanki* pod nazivom *Okrutan i nježan*, zatim Fomenkovu režiju Tolstojeva *Rata i mira*, te *Bitku za Staljingrad* gruzijskog lutkara Reze Gabriadzea

Takav događaj, u kojemu su milioni ljudi ubijali jedni druge i ubili pola milijuna, ne može uzrokovati volja jednog čovjeka: kao što jedan čovjek sam ne može potkopati goru, tako ni jedan čovjek ne može natjerati u smrt pet stotina tisuća. A kakvi su onda uzroci? Ako su milioni ljudi počeli ubijati jedni druge, tko im je to zapovjedio? Čini se, jasno je svakome, da od toga nikome nije moglo biti bolje, nego svima gore, pa zašto su onda to radili? (...) Zato, jer je to bilo neizbježivo potrebno, jer su ljudi vršili to vršili onaj elementarni zoologijski zakon, po kojemu pčele ubijaju jedne druge pred jesen, po kojemu se mužjaci životinja ubijaju međusobno. Drugi odgovor ne može se dati na to strašno pitanje. Tako Lav Nikolajevič Tolstoj piše u pogovoru svog romana *Rat i mir*. Strašno pitanje u međuvremenu je dobilo brojne "nove" odgovore, od kojih oni najutješniji poriču zoološko programiranje na nasilje, upozoravaju na složene mehanizme ideologijske manipulacije i identifikacije, na racionalno utvrdivu (onda valjda i ublaživu) proizvodnju mržnje. Oni manje optimistični i samim time manje prosvjetiteljski vraćaju se na Tolstojevu analizu čovjeka kao volje za ubijanjem. Što se tiče povijesti drame i njezina antičkog prvaka Sofokla, on je sjeću smrti te ubilačke sklonosti smrtnika prema smrtnicima u *Trahinjankama* pripisao bogovima, dok Crimpova najnovija adaptacija Sofoklova teksta, naslovljena *Okrutan i nježan* (2004.), a prikazana na ovogodišnjem Festivalu svjetskog kazališta u režiji Luca Bondyja, naše ubilačke i samoubilačke sklonosti vraća u sekularizirano područje ljudske neodgovornosti.

Heraklo, Bushev general

Problem Crimpova teksta *Okrutan i nježan* nije u deklarativnim idejama ("svijet je postao globalno ratište"), nego u općenitosti i površnosti stavova koje nudi. Još je Sofoklo osudio Heraklov vojnički mentalitet spaljivanja gradova samo zato da bi se legitimirala strast prema ratnom plijenu "tuđih" žena i posjeda, dakle tu lekciju znamo već dvije tisuće godina i od nje nismo ni bolji ni pametniji.

Ako suvremeni Heraklo dobije imidž američkog generala, ako ga suvremena Dejanira ne čeka u Trahiji, nego na nekome od svjetskih aerodroma, ako ga ne ubije magični otrov mitskog stvorenja nego biološko oružje, to još ne znači da je tekst doveden do nekih novih sagledavanja. Što nam znači kad glumica Kerry Fox igra cinizam bogate i dokone Heraklove žene, kad je ona i dalje određena prvenstveno kao *njegova žena*, a ne kao po sebi zanimljiva osoba? I ostali ženski likovi komada umjesto dostojanstvenoga grčkog kora čine tek kozmetičarsku posluđu gospodarice kuće; nemajući za reći ništa više od naputaka za uljepšavanje. U još uže kazališnom smislu, zašto Kerry Fox igra stereotip o ženskoj emocionalnosti kao nespretnom balansiranju na rubu plača, smijeha i promiskuiteta, dakle jednog obilja nekontrolirane osjećajnosti, koja stalno prijeti izlivanjem u trivijalnosti nagona? Zašto joj Bondy dodjeljuje literaturu u obliku časopisa *Glamour*? Nije li Dejanira još u Sofoklovo vrijeme bila zacrtana kao neobično slobodoumna i tolerantna junakinja, a ne kao sricateljica kulture? Sva ova pitanja vode nas zaključku da švicarskog redatelja uopće ne zanimaju ženski likovi novih *Trahinjanki*; naprotiv: zanima ga generalski mentalitet. U interpretaciji Joëa Dixona, general je atletske građena sirovina, toliko istraumatizirana neprestanim ratovanjem da na invalidskim kolicima nosi posebnu opremu s koje si pušta zvukove raketne paljbe i bombardiranja, koji ga istinski usrećuju. Ovaj crtanofilmski junak (Mad Max, Indiana Jones i Terminator u istoj osobi) nije pretvoren u burlesknu parodiju Arnolda Schwarzeneggera, nego je prezentiran kao psihološki portret "svjetskog ratnika". Fascinantno je da se kao predmet Generalova pustošenja u predstavi spominje Afrika, ali pritom nema govora o pošasti AIDS-a. I tako se opet vraćamo Tolstojevoj argumentaciji: kako je uopće moguće zamisliti da *takav* čovjek ili čak da *jedan* čovjek danas uistinu ima moć genocida: mora biti da njegove misije ipak omogućuje širi politički sustav, koji se Bondy niti najmanjom naznakom ne usuđuje konkretizirati. Ispada da u posthitlerovsko vrijeme dežurni moral stalno traži nekog novog Führera, umjesto da se zlo prepozna u opsegu svakodnevnice, općeljudske spremnosti da gledamo ratove i s time u vezi ne preuzimamo ništa osim čekanja da nas granate koje lete preko naše kuće minuju ili zahvate. Čini se da i selektorska politika Festivala svjetskog kazališta potpada pod isti fenomen, odlikujući se u isti mah i provokativnošću tema, ali i

Ispada da u posthitlerovsko vrijeme dežurni moral stalno traži nekog novog Führera, umjesto da se zlo prepozna u opsegu svakodnevnice, općeljudske spremnosti da gledamo ratove i s time u vezi ne preuzimamo ništa osim čekanja da nas granate koje lete preko naše kuće minuju ili zahvate

reakcionarnošću redateljskih postupaka. Pa premda se Biblija u posljednjem prizoru Bondyjeve predstave čita kao konstantno relevantan tekst krivde, tekst koji osporava "ljudskost" samim time što traži poslušnost očinskoj mržnji prenošenoj s koljena na koljeno, na sceni se tijekom simboličkog osporavanja biblijske logike ne događa ništa više od grupiranja preživjelih u sumornu i potištenu zajednicu izgubljenih. Po mom mišljenju, to je slika rezignacije, a ne revolta.

Knez Andrej, Putinov dvojnik

U *Ratu i miru* Pjotra Fomenka javlja se nešto drukčiji oblik rezigniranja nad postojećim zlima: redatelj bježi u salonsku etnografiju devetnaestog stoljeća, u raspjevane, raskikotane i pretjerano razgovorljive plemenitaške manirizme, u bitke oko aristokratskih nasljedstva, staru Rusiju, imendanske proslave, zastore (i običaje) u obliku geografskih karti iz 1805. godine. Glumci prekrasno uživaju u toj imaginarnoj retrospektivi književne povijesti, igraju s majstorskom lakoćom i jednako toliko zanosnim entuzijazmom, no osim metateatralne dosjetke da izvođač povremeno svoj lik predstavlja čitanjem "vlastita" opisa izravno iz *Rata i mira*, a zatim se ponovo vrati u dijaloški format, ili pak zamrzavanja izvođača u statue koje zatim drugi glumci iznose sa scene poput drvenih figura kakvog muzejskog namještaja, sve ostalo je starinski sceniski verbalizam, a i potpuni eskapizam iz problema suvremenosti.

Zanimljivo je da redatelja i njegov glumački studio najviše zanima upravo figura Andreja Bolkonskog, kao krutog i emocionalno sputanog čovjeka, koji zna "što je red" i postavljen je tako da komunicira auru "velikog vođe" ili barem centralnog dostojanstvenika komada. Knez Andrej pri tome nudi jedino vojnički gard i niz patrijarhalnih klišeja: žene mu (posebno vlastita) beskrajno idu na živce, a salonski mu je život toliko "nepodnošljiv", da je

zbog toga spreman i ravno na frontu. Ovakva karakterizacija čini nepravdu Tolstojevu liku, jer praktički na pitanje "zašto ubijamo" nudi pojednostavljeni odgovor koji nije zadan romanom: Fomenko tvrdi da ubijamo iz *dosade* i gotovo paradne taštine (knez Andrej u herojskim pozama više je puta "uhvaćen" u pokretnom pravokutniku drvenog okvira; inače polifunkcionalnog scenografskog simbola za različita vrata i zrcala predstave). Redatelj uopće podrobnije ne ulazi u lik Pierrea Bezuhova i njegovu mirotvoračku duhovnost. I tako ispada da se generalska karijera kneza Andreja natječe s generalskom karijerom Napoleona, što znači da Fomenko promašuje izraziti Andrejevu osobnu i profesionalnu tragičnost, kao i sagledati napoleonske ratove kao krah čitave jedne civilizacije. Umjesto toga, četiri sata predstave troši na "zabavne" prizore iz nekadašnje dnevne sobe ruske aristokracije. Tolstojevim rječnikom govoreći: kakva nesreća!

Generale, kad biste vi barem malo postali konj...

Tek je lutkarska predstava *Bitka za Staljingrad* gruzijskog pisca i redatelja Reze Gabriadzea opravdala očekivanja koja smo eventualno mogli imati prema drugom Festivalu svjetskog kazališta. Njezina tehnička i duhovna skromnost savršeno pristaje temi koju obrađuje: ratnom pokolju, u kojem nisu stradali "veliki brojevi" ljudi, nego sasvim konkretne osobe, krhke i od lutki, te gotovo božanstvene u svojoj potrebi da u posljednjim trenucima života misle na ljubav, da zazivaju ljubljene, da prkose ratnim granicama zbog potrebe da još jednom pogledaju u oči voljenima, napišu pismo obitelji, zagre svoje dijete, na kraju se tek prekorijevajući zato što nisu uspjeli *nekako* zaštititi svoje najbliže. Utoliko je *Bitka za Staljingrad* mnogo više od ratne predstave: drama o konačnoj i apsolutnoj nepomirljivosti ljubavi s ljudskom smrtnošću. O samom se, pak, ratu izgleda može dostojno govoriti samo na maksimalno "sentimentalan" način: sve ostalo se niti ne dotiče njegove neizdržive hladnoće. Međusobna vjernost ubijenih konja Aljoše i Nataše ili perspektiva mravlje majke koja oplakuje smrt svoga djeteta, sićušnog stvorenja koje zaista ničime nije provociralo "svu tu ratnu željezariju" koja ga je samljela, ostaje potresno svjedočanstvo jednog vrlo važnog i dosad ovdje nespo- menutog "zoologijskog zakona": zakona nesebičnosti i ljubavi, za koje smo kao politički sisavci *također* sposobni. Ili barem tako tvrdi moje utopističko animalno iskustvo. ■

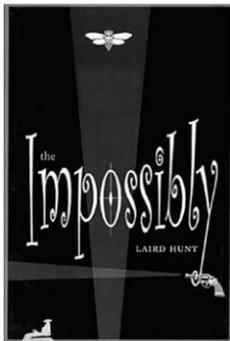
Estetika afekata

Steven Shaviro

Racionalni rascjepi uvijek imaju emocionalnu stranu koja je mnogo važnija

Laird Hunt, *Impossibly*

Impossibly Lairda Hunta mješavina je *noire* romana Dashiela Hammeta i srednje faze Samuela Becketta. No, možda je taj opis pomalo nepravedan s obzirom na to da zasjenjuje originalnost romana. Nepouzdan pripovjedač čini se radi za neku vrstu špijunske ili zločinačke organizacije. Prema njezinim naredbama ubija ljude, ponekad ne uspijeva obaviti posao pa biva kažnjen, zaljubljuje se, pa sumnja da ga je voljena izdala organizaciji, stari i nastoji istražiti vlastitu smrt u organizaciji. Ništa, dakako, nije jasno. Hunt savršeno prepleće epistemološke temelje detektivskog/spijunskog romana s eksperimentalnom prozom i postvitgenštajnovskom filozofijom. Procjep između opažanja i poimanja, odnosno između prikupljanja dokaza i rješavanja tajne istovjetan je procjepu između retorike i značenja, ili performativnog i konstativnog, ili afekta i značenja. *Impossibly* prikazuje emocionalnu stranu (umjesto filozofskog razrješenja) svih tih procjepa; vlakovi mišljenja kreću se po svim kolosijecima i ne vode nigdje, dok u prvi plan dolazi iskustvo pogrešnih skretanja, a snažna osobnost američke detektivske i špijunske proze tiho implodira. Prekrasna knjiga. ▣

Charles Altieri, *The Particulars of Rapture: An Aesthetics of the Affects*

Citam Altierijevu novu knjigu *The Particulars of Rapture*. Riječ je o pametnoj, korisnoj i važnoj knjizi koja napada kognitiviste i analitičke filozofe zato što afekt pogrešno određuju moralnim dvojbama, a time i imperijalizmu Razuma. To je moje tumačenje, ne Altierijevo; jedan od razloga koji knjigu čine snažnom i bitnom jest činjenica da Altieri napada kognitiviste na njihovu terenu i pokazuje kako njihovo podređivanje mašte razumu te estetike etici i normativnim etičkim ciljevima, onemogućava bilo kakvo smisljeno objašnjenje složenoga i bogatog afektivnog iskustva.

Čitanje kognitivističke literature uvijek me razbjesni: razlog za to nisam u stanju artikulirati s obzirom na to da su moja polazišta i jezik nespojivi s njihovima. (Sve što mogu reći jest da su promjene rasploženja moje dvadesetomjesečne kćerke svakako jednako važna sastavnica njezine ljudskosti kao što je to njezina

sposobnost učenja govora i shvaćanja apstraktnih pojmova).

Altieri mi je važan zato što mi pomaže artikulirati te razloge, te potući kognitiviste u njihovoj igri i na njihovu terenu.

Knjiga je zanimljiva i stoga što Altieri s posebnom pozornošću izbjegava Deleuzea; iako s njime dijeli ljubav prema Spinozi. Deleuze nudi jasnu alternativu normativnom, kognitivističkom prikazu pojava kao što su afekt i osjećaji; no bojim se da je moje (i tuđe!) posezanje za Deleuzom odveć jednostavna prečica. Altieri tu prečicu izbjegava; zbog toga mi je njegova knjiga ponekad teško prohodna, ali sam iz nje mnogo naučio.

Drugu temetsku odrednicu knjige čini Altierijeva kritika knjige Marthe Nussbaum o temi osjećaja. Ne pada mi napamet sažimati Altierijevu argumentaciju; napomenut ću samo to da se kritika svodi na nesposobnost Nussbaumove da shvati i protumači Prousta. Altieri piše: *Za Prousta, uloga mašte nije uspostavljanje normi (što Nussbaumova nastoji obraniti) nego razvijanje strasti i suosjećanja u odnosu na koje se pridjevi "zdravije" ili "odgovornije" (koje Nussbaumova izrazito cijeni) čine bolno manjkavima.* Proustova pouka – ako je uopće možemo nazvati poukom – jest da kroz različite afektivne intenzitete čovjek stječe jedinstvena iskustva koja nedvojbeno treba vrednovati, ali se njihovo vrednovanje ne može svesti na bilo kakvu vrstu etičkih (uopćivih) normi, kolikogod one bile čovjeku naravne ili humanistički fundirane. No to ne podrazumijeva pozivanje na nekakvu kvazi-ničeansku okrutnost ili nehumanost, nego implicira poštovanje i slavljanje jedinstvenosti koju se ne-prestancem nastoji pripisati "razumu". (Ovdje djelomice slijedim Kanta; ako je etičko ono univerzalno, onda je estetičko ono apsolutno pojedinačno što se ne da svesti na neko univerzalno pravilo i ono o čemu možemo suditi bez ikakva utemeljenja). ▣

Marty Beckerman, *Generation S.L.U.T.*

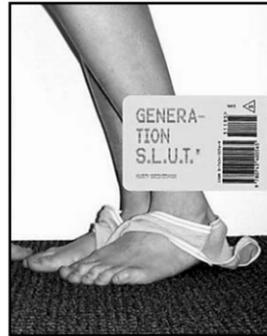
Knjiga Martyja Beckermana *Generation S.L.U.T.: A Brutal Feel-up Session with Today's Sex-Crazed Adolescent Populace* uopće nije loša. To je naturalistička priča o tinejdžerskom promiskuitetu, otuđenosti, samoubojstvu koja je doista potresna; pretjerana satiričnost zabavna je i uglavnom izrazito intencionalna, a ubačene statistike, naslovi, intervjui i autobiografski ogledi pojačavaju ukupan dojam ne toliko svojim specifičnim sadržajem, koliko načinom na koji se u mekluanovskoj maniri tekst umnaža i lijepi.

Sve u svemu, vlastito satirično moralističko upozorenje na opasnosti s kojima se susreće generacija koja odrasta bez ljubavi i strasti roman dijelom ugrožava svojim uživanjem u svim tim prizorima koje

Za Prousta, uloga mašte nije uspostavljanje normi nego razvijanje strasti i suosjećanja u odnosu na koje se pridjevi "zdravije" ili "odgovornije" čine bolno manjkavima. Proustova pouka jest da kroz različite afektivne intenzitete čovjek stječe jedinstvena iskustva koja nedvojbeno treba vrednovati, ali se njihovo vrednovanje ne može svesti na bilo kakvu vrstu etičkih (uopćivih) normi, kolikogod one bile čovjeku naravne ili humanistički fundirane

opisuje (od seksa pijanih šesnaestogodišnjaka koji ne znaju imena svojih partnera do uživanja droga, grupnjaka i silovanja) – no ako je to propust u smislu moralne namjere knjige, svakako je prednost u smislu umjetničkog dojma. Beckerman otvoreno prezire zvijezde sveučilišnih sportskih klubova, navijačice i paradigmatičke članove/ce bratstava, što samo po sebi nije loše; loše je, međutim, to što je njegovo vlastito pametovanje odveć slično pametovanju tih istih članova bratstava. Još jednom treba naglasiti da upravo ono što ugrožava njegovu poruku čini knjigu boljom nego što bi bila da je autor svoju namjeru proveo besprijekorno.

Kada je, pak, riječ o tome je li Beckerman genij ili varalica – on očito želi da mislimo da je jedno ili drugo ne vjerujte skandalu. Priča ne drži vodu ili, točnije, mislim da Beckerman nije dovoljno vješt u manipuliranju medijima da bi prošao test. Na vlastitu sajtu postavio je link prema sajtu na kojem ga se opisuje kao *židovskog antikrista*; treba li uopće reći da je i taj drugi sajt u vlasništvu Martyja Beckermana. Roman, međutim, nije zanimljiv zato što je skandalozan, nego upravo zato što je problematičan. Beckermanov pokušaj da si skandaloznom tematikom priskrbi koji dodatni bod na ljestvici kulturnih vrijednosti utoliko je najlošija sastavnica priče. ▣

Popis pjesama

Objavljujem popis pjesama koje u posljednje vrijeme neprestance preslušavam na iPodu. Većinu tih pjesama vjerojatno nikad ne bih čuo, a kamoli nabavio, da Internet nije prepun sajtova za skidanje glazbe. Iako današnje P2P mreže ne nude komercijalne sadržaje koji su nekad bili dostupni na Napsteru i AudioGalaxyju, moram reći da sada slušam mnogo širi opseg glazbenih izričaja nego prije.

– Kelis, *Trick Me* (Basement Jaxx remix). Stvar je mnogo bliža posljednjem albumu Basement Jaxxa *Kish Kash*, nego ostalim Kelisnim pjesmama. Neodoljivo jednostavna, ali istodobno zadivljujuće snažna.

– M.I.A., *Galang*. Dosad mi najdraža pjesma 2004. Mješavina prljavog ritma hip-hopera Timbalanda i ženskih punk-melodija iz sedamdesetih godina prošlog stoljeća. Klang klang klang. Zarazno, zabavno i snažno. M.I.A. je srilanška Tamilka izbjegla u London i mislim da nema niti dvadeset godina. I druge njene pjesma koje sam čuo (*Sun Shower* i *Fire Fire*) također su odlične.

– Shystie, *One Wish*. Prljavi ženski zvuk, ne toliko originalan kao M.I.A., ali snažan, agresivan, bijesan, pun-mi-te-je-kurac feministički hip-hop.

– Mya, *Fallen* (Zone remix, featuring Chingy). Ok, ovo možda nije feministički

iskaz, ali je zanesena romantiziranost izvorne verzije (naglašena sablasnim video-spotom) remiksom preobličena u propulzivnu ritmičku utopiju.

– United States of Electronica, *La Discoteca*. Zabavna, nezahtjevna skladbica.

– Girl Talk, *Bodies Hit The Floor*. Glasna, iskričava mješavina nasilnog i plesnog zvuka koja među semplovima donosi *Cry Me A River* Justina Timberlakea u izvedbi Alvina i Chipmunksa.

– LBR, *Monda Beat*. Još jedan miks izgrađen na zvuku gospodina Timberlakea koji je prerađen u robotičku plesnu orgiju.

Sia, *Breathe* (Four Tet remix). Divna balada o očaju, boli, ranjivosti i nastavku života.

– Pixies, *Bam Thwok*. Singl nastao nakon ponovnog okupljanja djeluje nekako odrađeno, ali mi se sviđaju oštri, zujavi gitarski rifovi i metafizička proza Kim Deal.

– Kleenex/LiliPUT, *Split*. Jedina "stara" stvar na popisu, ali koja još zvuči svježe. Agresivni zvuk ženskog punka s kraja sedamdesetih, potpuno ekstatičan, s glasnim gitarama, urlicima saksofona, snažnim vokalnim izvedbama koje se u pravilu svode na vrištanje riječi koje počinju slovom *h* (*hopscotch*, *harakiri*, *hugger-mugger*...). (Planirao sam nabaviti dupli CD sa svim stvarima ovog benda, ali sam požio kad sam skužio da skidanje s iTunesa košta više od CD-a na Amazonu).

– Electrelane, *I'm On Fire*. Divna, atmosferska, ali istodobno snažna i brza prerada Springsteeneove pjesme koju je napravio bend (s ženskim vokalom) koji zvuči kao mješavina Stereolaba i već spomenutih ženskih punk-bendova s kraja sedamdesetih.

– Rekha, *Good To Go*. Seksi, ritmična klupska stvar, ali sa ženskim predznakom. Poput Missy Elliott, Rekha želi voditi glavnu riječ, hoće biti uzdignuta na pije-destal i ne želi muškarca kratkog fitilja; u svom tekstu miješa zavodljive dozive i izrugivanje.

– Ce'Cile, *Hot Like We*. Ženski plesnjak, goropadniji od Rekhe. Ce'Cile je toliko puna energije da ne mogu zamisliti muškarca koji bi je mogao pratiti.

– Nina Sky, *Move Ya Body*. Zarazna njujorška verzija (portorikanski sound iz Queensa) plesne glazbe. Sigurno će vas pokrenuti...

– Jadakiss, *Why* (featuring Anthony Hamilton). Jadakiss nadilazi vlastiti *gangsta* kliše i ulazi u politiku i metafiziku, što je odlično. Iako pjesma sadrži poznato kretensko busanje i seksističke primjedbe, bavi se i rasizmom, namještanjem izbora, američkim gulagom, egzistencijalnom prazninom i smrtnošću. *Kako je Terminator mogao osvojiti izbore? Ljudi, dajte se saberite.*

– Ghostface, *Sun*. Oda zvijezdi čije je nepovratno trošenje izvor života i energije na Zemlji.

– Shing02, *Suck On My Dub*. Japanski rep. Značenje teksta mi je nepoznato, ali repanje zvuči zastrašujuće i prati ga snažan ritam ukražen suludom surf gitarom. ▣

kritika

Parada parodijskih stilova

Katarina Luketić

Riječ je o piscu koji želi šokirati, iznevjeriti čitateljska očekivanja, bilo tako da se poigrava jezikom, miješa diskurse i unosi elemente trivijale u tobože visoku književnost, bilo da mrvni narativne obrasce, koristi druge medije, referira se na popularnu kulturu itd., no on to čini jednostavno i neopterećeno

Tiziano Scarpa, *Oči na gradeli* (Kratak ogled o pretposljednjoj ljubavnoj priči žene s kojom bih se želio združiti u trajnoj čuvstvenoj veži; s talijanskoga prevela Snježana Husić, SysPrint, Zagreb, 2004.

Na ovogodišnjem Festivalu europske kratke priče u Zagrebu, kao i na onom prošlogodišnjem, Tiziano Scarpa osvojio je publiku; svojim energičnim i glumački uživljenim čitanjem on je – kao nijedan drugi pisac kojeg smo tih dana slu-

šali – gotovo idealan kazivač/izvođač svoje proze. Nekonvencionalnost, parodiranje te zabavljajući i provokatorski talent s kojima u javnom nastupu zavodi slušatelje, vrlo se dobro uklapaju u to što i kako Scarpa piše. Jer, ako sudimo po tekstovima prevedenim na hrvatski, pričama u antologiji suvremene talijanske priče *Animalije* i romanu *Oči na gradeli*, riječ je o piscu koji želi šokirati, iznevjeriti čitateljska očekivanja, bilo na način da se poigrava jezikom, miješa diskurse i unosi elemente trivijale u, tobože, visoku književnost, bilo da mrvni narativne obrasce, koristi druge medije, referira se na popularnu kulturu itd. Ipak, njegovi eksperimenti i montaže daleko su od složenih postmodernističkih rebusa ili zamorne i suvremenom teorijom nadahnute proze; Scarpa piše jednostavno i neopterećeno noseći u tekst sve što mu, naizgled, padne na pamet. Rezultat toga je duhovita, ironična i dijelom groteskna proza koja se lako čita i koja je, recimo tako, po *slavljenju života* bliska felinijevskom naslijeđu talijanske kinematografije.

(Anti)ljubavni roman-patchwork

U svom romanu-prvijencu *Oči na gradeli* autor iznosi priču o djevojci Carolini čiji je posao doctavanje spolnih organa u japanskim stripovima *manga* (cenzurirani u izvorniku), kako bi ih se prilagodilo talijanskom tržištu; o njezinoj ljubavi sa studentom Fabriziom koji iznajmljeni stan plaća dozom svoje sjemene tekućine kojom njegova gazdarica svakodnevno maže lice i tako pobjeđuje starost, te Alfredu koji prikuplja informacije o djevojci i neuspješno je zavodi. Toj jednostavnoj i samo po bizarnim detaljima originalnoj fabuli o ljubavnom trokutu, zanimljivost daje način i jezik kojim je ispričana. U romanu se, naime, izmjenjaju pripovjedačke perspektive, pa nam jednom priču kazuje Alfredo, drugi put o događajima čitamo iz dnevnika djevojke, treći se pojavljuje nepristrani glas koji na znanstveno-popularan način analizira aspekte priče..., i tako u krug. Zatim se, miješaju različiti diskursi i oponašaju odnosno parodiraju različiti žanrovi; pa se s naracije prelazi u forme dnevnika, znanstvenog esejizma, dramskih dijaloga, novinskih pisama čitate-

lja, karikiranih vodiča... Riječ je tako o tekstu sklopljenom od mnoštva fragmenata, pastiša različito obojenoga autorskoga glasa, čime se želi izbjeći prepuštanje i umrtvljenje recepcije; odnosno održati odmak u čitanju – jer ne *boravije* ni u jednom liku, ni u jednom diskursu dovoljno dugo da biste ga *zavoljeli* – i otvoriti tekst k sveopćoj parodizaciji. Scarpin (anti)ljubavni roman-patchwork najuspjeliji je upravo tamo gdje je i najsmjeliji, na području leksika – u neologizmima, kalamburima, kombiniranju riječi (prevedenih sasvim u duhu hrvatskoga), i semantike – u paradi parodijskih stilova, koketeriji s trivijalom, dekonstrukciji modela mišljenja (feminizam), mini-esejima nadahnutim pojedinim metaforama (Venecije)...

Karta tvoga tijela

U poigravanju jezikom najvažniji su izrazi, metafore ili značenjski potencijali koji se odnose na tjelesnost, pa je roman prepun raznih fizikalija (i fekalija), grotesknih izobličenja, metamorfoza, pretakanja/istiskivanja/ispuštanja tjelesnih tekućina. Dojam nije nipošto naturalističan, nego prije oslobađajuće rableovski. Zbog opijenosti tijelom, često se u kritici naglašava da je Scapina proza puna seksa; no nije riječ o seksu kao znaku otuđenja i izgubljenosti (poput onoga u djelima Michela Houellebecqa), nego prije o seksu kao znaku vitalnosti ili pak seksu kao najvažnijoj ikoni današnje kulture. Uz to, seks je ovdje i povod parodiji; jer, dok u romanu nedostaje prizora stvarnog seksa (Carolina i Fabrizio ne uspijevaju skupa spavati), sve je prepuno simulacija i umišljaja – restauracija spolnih organa u *manga* stripovima, svakodnevna nadnica sjemene tekućine itd.

Ako se, dakle, sve u romanu *smišćava* na svoj tjelesni, fizički oblik, i sam grad, Venecija postaje metafora tijela i seksualnosti; naime, autor preuzima i groteskno proširuje Apollinaireovu definiciju Venecije kao *ženskog spolovila Europe*. On duhovito ispisuje novu geostrategiju Europe, novu tjelesnu kartu Italije, primjećujući, među ostalim, *da noga talijanskog poluotoka nije gola ni bosa nego je, baš tako, utegnuta u čizmu s pravom potpeticom*

i zašiljenom mamusom: vagina Italije je dakle vagina domine, governess, odgojiteljice, masseuse, usukane u priljubljenom crnu kožu, uzze, bičeve, lance, opaku opremu i ostala uobičajena sranja sadomuzo repertoara. Moć Serenissime i

kulturno naslijeđe koje donekle paralizira suvremeni život prikazani su tako u liku grada kao moćne domine. U drugom odlomku, zatvorena venecijanska laguna postaje unutarnja stripova *manga*. Poetizirana slika grada kao *vodenog žiga* Brodskoga pretvara se u jednako poetiziranu sliku grada kao ženskog tajanstva.

Provokativan ali i kratkotrajan

Ako su, dakle, najbolji dijelovi romana oni u kojima autor slobodno žonglira jezikom i lopticama značenja (reference na kulturu svakodnevice brojne su), manje je uspješan u vođenju priče i svrsishodnosti pojedinih elemenata. Ponegdje kao da Scarpa ne zna kako bi odmotao pripovjedačnu nit, kamo usmjerio radnju, u kojem trenutku i zašto je zaustavio. Naime, moguće je zamisliti da se istom tehnikom priča ista priča o mangi, Veneciji i seksu na još stotine stranica, a da se pritom u svijetu romana ništa bitno drukčije ne dogodi. Nije riječ o tome da iz Scarpine proze vire viškovi tekture koje bi valjalo porubiti, nego da joj nedostaje fabularne kompleksnosti i značenjske slojevitosti. Vrlo dobar u detaljima, slabiji u ukupnom dojamu; odličan stilist, no ne i pripovjedač velikog zamaha; provokativan dok se konzumira, no s vremenom pomalo blijedi – to su *dijagnoze* Scarpe-pisca. Stoga bi on za titulu najboljega suvremenog talijanskoga pisca, prozaika, prema mojemu mišljenju, trebao ponuditi nešto više. ▣

Polutama velegrada

Grozdana Cvitan

Mučno osjećanje svijeta i mučne slike podzemlja pozadina su autorovih priča o ljudima koji su sudionici događaja zbog kojih svijet ostaje neizmijenjen i ničim bitnim dotaknut

Andrzej Stasiuk, *9/Devet*; s poljskoga prevela Ivana Maslač; Fraktura, Zaprešić, 2003.

Simboličan broj kretanja i isto toliko ljudi čiji se životi dodiruju na ulicama Varšave u naslovu su i u središtu romana Andrzej Stasiuka *9/Devet*, ako je o nekom središtu moguće govoriti kad

je to djelo u pitanju. Uostalom, središte je jedna od onih kategorija koje Stasiuk upravo dovodi u pitanje. Mudrosti koje on zapisuje da bi definirao odnos grada i njegovih stanovnika možda je prva tema ovog romana.

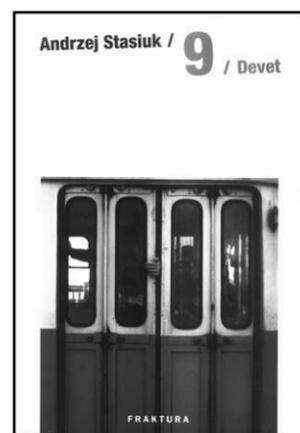
U prvom dijelu knjige autor zapisuje da *svi događaji pristaju jedni uz druge kad jednom prođu*, dok u drugom dijelu knjige razmišljanje o događajima dopunjuje primjedbom da oni jednostavno *završe, prekinu se bez traga, i svijet na tom mjestu istog trenutka sraste*. Upućuje to na ništavnost sudbina o kojima autor priča kao o ljudima čija djela nemaju traga u općem, a oni sami sudionici su događaja zbog kojih svijet ostaje neizmijenjen i ničim bitnim dotaknut.

Vrlo plodan prozaist, Stasiuk ulaže golem napor u stilsku dotjeranost djela, svojevrsnu raspadnutu zbirku slika koju osim same radnje veže i atmosfera prostora, mjesta – u ovom slučaju Varšava i tranzicijsko poljsko društvo. On stalno pali i gasi svjetla ulica, autobusa, pothodnika, lokala; njegov grad razlijeva se kao neprekinut niz slika koje se na trenutak pokažu, a onda zgasnu ili brzo nestaju – nije ih moguće zadržati kao ni vrijeme, i ništa nije ni važno ni trajno da bi bilo ne samo slika grada nego i slika ljudi. Svjetla su to koja traju kratko pa i kad bljesnu ostavljaju polutamu i prolaze brzo. Likovi u djelu samo su pojedinci čija su i imena malo važna (jedan od njih je samo, ako je to samo – *Plavokos kovčevi tip u trenirci*) i oni, kao i svi drugi građani, u stalnom su pokretu, transportu, trku, spavaju s bukom prometa u snu i budućnošću u kojoj će se i sami pridružiti rijeci ljudi da bi se s njom stopili i iz nje izdvojili kao da brzo ulaze u ekran i iz njega još brže izlaze. Stoga Stasiuk ostvaruje atmosferu doku-

mentarne slike ili filma o ljudima na kojima se nijedno svjetlo ne zadržava dulje, pa ni ono koje sami plaćaju u vlastitu stanu.

Razlog tom posljednjem bljeskanju nepouzdanosti svjetlosti najčešće je u činjenici što njegovi junaci nemaju za struju, a ako imaju, onda ih goni netko pa nije dobro da su im prozori previše osvijetljeni... Uostalom, to je svijet polutame, svijet koji zna život kao trajnu borbu, doslovnu i prenesenu, koji zna živjeti samoću, svijet koji živi na *mjestima gdje se vrijeme gasi*. Teško je odoljeti primjedbi da je u tom trenutku već štošta ugašeno pa je vrijeme jedno od rijetkih bogatstava koje preostaje.

Stasiukovi likovi oni su koje obično nazivamo ljudima s dna, ali to dno je posvemašnje. Jedna od njegovih junakinja želi otputovati bilo kamo, ali joj to ne uspijeva. U jednom trenutku želi otići u planine. Susreće čovjeka koji je bio na planinama, ali noću. Zapravo, jednom je bio i danju, ali s njim je tamo bila i magla pa ništa nije vidio. Niti je on imao što od puta u planine niti ona od njegove informacije. To potpuno izmicanje autor formulira kao život koji se zadovoljava bilo čime. U takvom životu lica su bezizražajna, pomalo mrtva od ukočenosti, jer *da bi čovjek nešto napravio s licem,*

treba zato imati razlog, reći će jedan od junaka. Međutim, Stasiukovi junaci najčešće imaju lica kao maske: ona nemaju grimase jer sve im je unaprijed poznato. To su ljudi čiji su se snovi u životu okretali oko svjetla središta grada. Oni su drukčije zamišljali ta svjetla. Tamo su stigli iz predgrada ili iz drugih dijelova Poljske i našli su se na ulici. A na ulici, posebice noćnoj, slabo i umjetno osvijetljenoj, sve je nekako beživotno, plastično, hladno... Njihova sjećanja ili stvarnost – svejedno – puna su brojeva tramvaja i slika koje vode prema predgrađu noću, u gluho doba. Ujutro, u svijetlom dijelu dana ti brojevi vode ih prema gradu i na taj način odvajaju od onih koji ujutro sele u industrijsku zonu da bi se s večeri vraćali u socrealističke spavaonice golemih dimenzija i skromnih boja. Davnu sliku prema kojoj u središtu grada zasigurno postoji os oko koje se svi oni okreću i grad zajedno s njima nisu prestali sanjati, jer bi se kao komadići otrgnuli i razletjeli, iako im je odavno jasno da ono što su u svojim snovima pridavali gradu pripada samo snovima. U stvarnosti ne postoji ni središnja os, ali ni središnji ventilator jer *razletjeli bi se na sve strane kao gozno*.

Mučno osjećanje svijeta i mučne slike podzemlja pozadina su (ako je riječ o pozadini) na kojoj autor nudi priču o sitnom i ne baš uspješnom trgovcu Pavlu, njegovim prijateljima i znancima, neprilikama i nastojanju da se bude mačka bez obzira na to hoće li neka od njezinih nogu stradati u vratolomnim skokovima života. Pavel, njegovi prijatelji i neprijatelji pripadaju ukupnosti podzemlja, bez obzira na slojeve tog svijeta mjerljivog i u mikrokozmosu raslojenog bojom i količinom novca na koji pojedinci u njemu mirišu. ▣

kratki rezovi

Skeniranje privatnog i globalnog

Siniša Nikolić

Potencijalni kulturni pjesnik

Nikica Talan, *Religiozno-metafizička problematika u pjesništvu Jorgea de Sene*, HFD, Biblioteka književna smotra, Zagreb, 2003. ▣

Kao što je poznato, portugalska je književnost jedna od najbogatijih i najzanimljivijih europskih pa i svjetskih književnosti, poglavito u odnosu na veličinu i važnost Portugala kao zemlje i broja Portugalaca kao potencijalnih čitatelja ili stvaratelja na portugalskome. Usprkos značajnoj kolonijalnoj povijesti i, u skladu s time, rasprostranjenosti portugalskog jezika po svim kontinentima, ovaj jezik nije ni približno važan poput španjolskoga, primjerice, a s obzirom na veličinu države, taj se jezik utjecajem ne može mjeriti ni s jednim od većih europskih jezika. To se još više potenciralo okončanjem kolonijalnog razdoblja i samostalnošću bivših kolonija, kad slabi gospodarska i politička snaga nekoć velike kolonijalne sile.

Ipak, ugled i važnost portugalske književnosti, a poglavito pjesništva, daleko nadilazi zemljopisni položaj Portugala. U Hrvatskoj, pak, teško da će prosječni konzument lijepo književnosti znati za ikoga drugoga osim za sveprisutnog Ferdinanda Pessou, što je i razumljivo, jer osim u posljednje vrijeme izdanih nekoliko antologija i prijevoda suvremene portugalske poezije i proze, ili sporadičnih bljeskova po stručnim časopisima, drugih informacija nema.

Tu neželjenu "informacijsku blokadu" snažno razbija knjiga pred nama. Iz pera Nikice Talana, uvaženog profesora luzitanistike na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, dobivamo sveobuhvatni prikaz rada i djela Jorgea de Sene (1919.-1978.), po mnogima najvećeg pjesnika post-pesoina doba. U svojoj ponešto preradenoj doktorskoj disertaciji (iz 1988.) on će prikazati cjelokupni kontekst portugalske poezije, ali i kulturne povijesti od kraja devetnaestog do sedamdesetih godina dvadesetog stoljeća, temeljito i duboko iznijeti detalje Senina života i rada kao i interpretaciju 14 njegovih zbirki poezije uz ilustrativan prijevod lijepog broja njegovih pjesama. Uz to, knjiga je dvojezična, hrvatsko-portugalska, pa je moguće čitati i studenti luzitanistike (Senine se pjesme donose i u izvorniku) i zainteresirani Portugalci. Tako se ova knjiga, silom prilika, prometnula ne samo u odličan interpretatorski rad nego istodobno i u vrijedan primarni izvor za upoznavanje Senina pjesništva. Treba također istaknuti da je Talanov izričaj sinteza stručnosti, ali i pristupačnosti. On ne pati od *metafizične*

histerije u kojoj je nerazumljivost stručnih termina obično u proporciji sa sadržajnom prazninom, ali zadržava stručnu relevantnost, razumljivu širem krugu čitatelja, dokazujući da formalno-metafizična dogmatičnost nije preduvjet kvalitete.

U užem smislu, knjiga se bavi, kao što sam naslov kaže, sadržajnim, religijsko-metafizičkim slojem značenja Senina pjesništva, koji prema Talanu čini integrativni sklop njegova književnog opusa. Iz tog je gledišta Sena, iako agnostik i po mnogočemu ateist, ipak moderni pjesnik transcendencije. U duboko filozofskom, duhovnom smislu, pokazuje on svu dubinu i krajnje granice ljudskoga udesa postojanja, dotičući prije svega teme života i smrti, slobode i ograničenosti, ljubavi i mržnje, pesimizma i optimizma, ali na jedan do tada nesvakidašnje dubok i moglo bi se reći paradoksalan način. On slobodno ulazi u dijaloge s Bogom, i kroz sumnju ili negaciju božanskoga ipak dopire do transcendentne razine postojanja. Talan tako otkriva svojevrsno kretanje i paradoksalne obrate u Seninu stvaralaštvu, čime nam taj veliki pjesnik postaje još bližim.

U normalnim okolnostima, Jorge de Sena bio bi zasigurno kulturni pjesnik, a Talanova knjiga otkriće vrijedno maksimalne pozornosti. U našim prilikama to su "samo želje puste", da ne kažemo "okultne". Ipak, skloni smo reći da je pred nama velika knjiga o velikom pjesniku za jednu malu zemlju. U nadrealnom iščekivanju, primjerice, nekog suvislog izbora Senine poezije, i to je nešto. ▣

Utjecaj literature na snove

Zlatko Crnković, *Knjiga snova*, HENA Com, Zagreb, 2003. ▣

Sav pismen svijet u našoj zemlji zna tko je Zlatko Crnković i kakav je njegov kapitalan polustoljetni rad u hrvatskom prevoditeljstvu i izdavaštvu.

Kladim se u sav novinarski honorar da je taj vrijedni čovjek zadnja osoba na kugli zemaljskoj u čije biste snove, onako "na prvu loptu", imali zanimanja zaviriti. Ovaj smireni, flegmatični, tipični "knjiški crv"

imao je, rekli bismo, najdosadniji život na svijetu, pa mu ni snovi ne mogu biti bolji. Ali, ne lezi vraže. Knjiga polustoljetnih Crnkovićevih snova otkriva nam jednu sasvim drukčiju osobu od one koju smo, medijski posredovanu, dobivali. Osim toga, kao i u mnogo drugih slučajeva, ovaj je stari književni lisac donio u naš literarni prostor potpuno novi žanr, nepoznat u našoj kulturi: knjigu vlastitih snova.

Da bi taj tip sasvim osobite *faction*-literature imao elementarnog smisla, mora on poštivati neke zakonitosti, a to su prije svega opipljiva iskrenost, poštenje i dosljednost u iznošenju nečega toliko intimnog kao što je vlastiti san. Da bi san bio autentičan, ne smije se ništa dodavati niti oduzimati bez obzira na neugodu ili nelogičnost "građe". U tom je pogledu ova knjiga zadovoljila, pa imamo prilike doznati dosta toga "golicavoga" iz podsvijesti našega uzoritog građanina, koji se u mnogim snovitim situacijama pokazuje prije kao bečar iz Čaglina nego kao sterilni knjiški čovjek hladne i dosadne metro-pole. Sasvim *cool*, reklo bi se.

Drugi intrigantan aspekt u ovome slučaju je mogućnost praćenja utjecaja literature na podsvijest pojedinca koji se njome intenzivno bavi. Poznato je, naime, da su podsvijest i snovi književnika imali velik utjecaj na njihovo književno stvaralaštvo, pogotovo od trenutka kad je Sigmund Freud dao snovima, u svojoj psihoanalizi, odgovarajuće mjesto. Nije, međutim, istražen obrnuti proces, povratni utjecaj literature na snove jednog, mogli bismo reći idealnog, pomnog čitatelja, kao što je to prevoditelj/urednik Crnković. Sada je, eto, moguće pratiti i tu pojavu, pa tako njegovim snovima špaciraju poznati ljudi iz javnog i literarnoga života u svim mogućim i nemogućim varijantama, kako to već u snovima biva.

Šteta je možda, jedino, što knjiga nije deblja, a broj zabilježenih snova veći, pa bismo imali kapitalno kulturno-povijesno djelo kao temelj za istraživanje podsvijesti kulture jednog zanimljivog polustoljetnog razdoblja na ovom našem politički i povijesno "trusnom" području i vremenu. Ipak, i u ovom je izdanju sasvim zabavno pratiti snovite događaje druge strane osobnosti našega literarnog profesora Baltazara. ▣

Književnost gdje je najmanje očekujemo

Julijana Matanović, *Kao da smo otac i kći*, Profil, Zagreb, 2003. ▣

U posljednjih nekoliko godina uvriježio se u nas običaj da koliko-toliko poznati i uspješni književnici pišu feljtone za tjednike svih mogućih profila, od "ozbiljnih", političkih do onih sasvim neobveznog, revijalnog stila. Koliko god čovjek imao razumijevanja za financijske potrebe

naših ubogih književnika s jedne strane, i za utrku u snobovskome "prestižu" tjednika da imaju "svog" književnika s druge, rijetko su to tekstovi čitljivi i zanimljivi, sukladni svome mediju, s izborom dovoljno atraktivne teme, da bi čovjek uopće zadržao svoj pogled na pojedinoj kolumni ili, ne daj bože, kupovao neki tjednik samo zbog tekstova nekog takvog "spaljenog" književnog feljtonista. A skup takvih tekstova, sabranih u knjigu, mogao bi nam se pričiniti kao krajnje pretenciozna stvar, gotovo drskost, kako autora tako i izdavača. Ako još, k tomu, niste ljubitelj ženskog časopisa *Mila*, Matanovićkina ili "ženskog pisma" uopće, tada biste njezinu novu knjigu sigurno otpisali kao izdavački i autorski suicid.

Ipak, stvari s ovom knjigom stoje sasvim drukčije. Iako je njezina intencija da literarno dopadljivo, ali i novinarski ekonomično poveže u jedinstven izričaj književnost, svakodnevicu i vlastitu životnu priču – na prvi pogled nemoguća misija – ona u tome uspijeva na izniman i neponovljiv način. Nemojte me pitati kako, ali "profesorica književnosti" sa svojim štreberskim pristupom životu i književnosti čitav niz "životnih banalnosti" i "trivijalnosti" našega svagdana prelomljenih kroz specifičnu životnu priču, na ključnim točkama povezanih s različitim aspektima nekih manje ili više relevantnih književnih djela, pretvara u svojim feljtonima u suvisao i nadahnut književno-novinarski tekst. Sklopljen u knjigu, taj se niz feljtona može čitati višeznačno: kao osobnu životnu priču, skup eseja o književnosti, ili zapis o tome kako svakodnevnice i banalne trivijalnosti mogu ili moraju postati književnošću. Prava mjera svake od tih triju dimenzija daje ritam i dimenzionira prijelaz iz jedne razine u drugu. I baš se tu krije njezino spisateljsko majstorstvo, u tim točkama prijelaza, iz života u književnost pa natrag u život, iz detalja, preko srednjeg plana na cjelinu, pa natrag do točke iz koje se krenulo, kroz prizmu pojedinačnoga, posebnog prema općem i onda opet prema pojedinačnom.

Kao i uvijek, Julijana Matanović je velika tamo gdje nadilazi trivijalno, osobno ili štrebersko, tamo gdje napušta "žensko pismo" sagledavajući osobnu sudbinu ili svakodnevicu iz neke nove perspektive, pri čemu dospjevamo u sasvim novi literarni svijet. Upravo je ta nova i svježja literarnost, književnost gdje je najmanje očekujemo, pače držimo nemogućom, najveći doprinos njezina pisanja. Iako su kritičari u prvi plan isticali motiv

kritika

prepoznavanja, nesumnjivo bitan u ovoj knjizi, čini mi se da su nesmiljena iskrenost a onda opet svojevrсна blagost u motrenju zbivanja ono što drži cijelu konstrukciju ovog zanimljivog književno-novinarskog životopisa. U svakom slučaju, netko tko nam se tako srdačno smije s naslovnice knjige, s nesavršenim, ali simpatičnim razmakom u gornjem redu savršeno bijelih zubi, ili netko čiji je otac u olovnim godinama prošloga stoljeća po bosanskim kasabama naizust izgovarao Faulknerov *Dok ležah na smrti*, sigurno ima pravo na iznošenje iskrene i osobne priče, i zaslužuje našu čitateljsku pozornost i povjerenje. ■

Biologizam u psihologiji

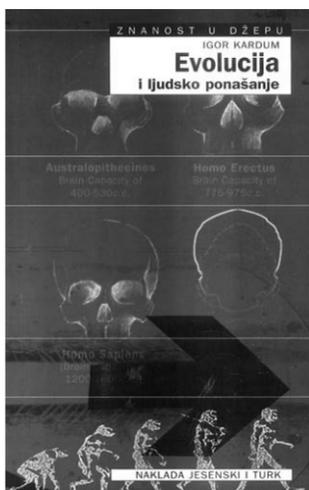
Igor Kardum, *Evolucija i ljudsko ponašanje*, Jesenski i Turk, Zagreb, 2003. ■

Od samih početaka europske civilizacije čovjek je pokušavao razumjeti i objasniti svoj položaj u svijetu. Od Aristotelova određenja čovjeka kao *zoon politikon*, preko kršćanstva pa do suvremenih bihevioralnih teorija, čovjeku se davao povlašten, izdvojen položaj u odnosu na njegov prirodni, biološki *background*, što je rezultiralo biheviorističkom antropološkom tezom da je ljudsko ponašanje u najvećoj mjeri uvjetovano kulturalnim okruženjem i njegovim utjecajem na čovjeka tijekom odrastanja. U najšire shvaćenoj humanistici to mišljenje prevladava i danas. Ipak, od Darwina i Mendela, na području biologije, počinje su javljati teza da ja za sav živi svijet i njegovo ponašanje bitno genetsko naslijeđe i evolutivna biološka pozadina. Ta se teza u početku odnosila prije svega na životinjski svijet, a tek u novije vrijeme vrijedi i za čovjeka. To je bilo moguće tek silnim razvojem biologije, a u tom okviru genetike, molekularne biologije, ali i evolucijske biologije i paleontologije. Međutim, tek je spajanjem tih bioloških grana s nekim granama u psihologiji i empirijskim istraživanjima na tom području omogućeno ispitivanje te teze u području ljudskoga ponašanja. U početku je to bila sociobiologija a danas je to evolucijska psihologija.

Igor Kardum je izvanredni profesor na Odsjeku za psihologiju FF-a u Rijeci gdje, uz neke druge, predaje i kolegij evolucijske psihologije. On je revni zastupnik suvremenoga *biologizma u psihologiji*, tvrdeći da je jedini put razvoja društvenih znanosti njihovo sustavno povezivanje s prirodnim znanostima. U tom je okviru evolucijska psihologija zapravo jedna od rijetkih disciplina psihologije koja pripada znanosti u užem, metodičko-strukturnom smislu.

Riječ je o interdisciplinarnoj znanosti koja na stečevinama gore spomenutih grana biologije propituje temeljne zakonitosti ljudskoga ponašanja. Temeljna je teza te znanosti ... *kako su*

tijekom milijuna godina ljudske evolucije određeni vanjski izazovi, pogotovo oni vezani uz preživljavanje i reprodukciju, procesom prirodne selekcije oblikovali specifične kognitivne mehanizme, odnosno

mehanizme psihološke adaptacije. Um suvremenog čovjeka ovdje nije prazna ploča, nego skup nasljednih psiholoških adaptacija koje olakšavaju preživljavanje i reprodukciju.

To, zapravo, znači da je naše svakodnevno ponašanje u znatno većoj mjeri određeno genetskim i evolucijskim naslijeđem nego je to suvremena humanistika bila spremna prihvatiti.

U nastavku će Kardum, da bi demonstrirao prihvatljivost te znanosti, iznijeti evolucionističke interpretacije i istraživanja vezana za izbor spolnog partnera i konflikt među spolovima te konflikt i nasilje u obitelji.

Mora se priznati da je u nedostatku suvremenih teorija iz biologije i psihologije, a poglavito mnogih interdisciplinarnih, novonastalih znanosti i njihovih najnovijih spoznaja, Kardumova knjižica svakako dobrodošla. Ona ukratko, sažeto i bez dodatnih komplikacija iznosi suvremeno stanje stvari u, široj javnosti, manje poznatoj grani psihologije. Ipak, ne može se ne primijetiti određena dogmatičnost i "vesela neupitnost" nekih temeljnih teza, kao i prilična lakoća u neprihvatanju nekih, u biti, redukcionističkih konzekvencija takva biologističkog pristupa ljudskome ponašanju. Uostalom, nije baš ugodno ako vaš sasvim "legitimni" ispad ljubomore prema voljenoj osobi, u biološkoj komparaciji bude uspoređen s ponašanjem tuljana u vrijeme parenja. Ili smo samo temeljito zaraženi neizbježnim antropocentrizmom, za koji je već vrijeme da ga odbacimo kao otrcane kaput, potpuno suvišan u ovo vrijeme globalnog zatopljenja? Tko preživi, pričat će, a u međuvremenu, možda ćemo, uskoro naučiti biljni i životinjski svijet gledati drugim očima, otkrivajući neki novi svemir u sebi. Tko zna? ■

Izvrсни fragmenti, loša cjelina

X. stoljeće – zbornik, uredila Irena Lukšić, HFD i Biblioteka Književna smotra, Zagreb, 2003. ■

Krajem prošloga stoljeća, u humanistici je bila izrazito popularna zbornička literatura s temom svodenja računa na kraju stoljeća pa i tisućljeća. Kako je milenaristička histerija prošla, a mi obični smrtnici preživjeli ugriz *milenijskog buga*, tako je i ta vrsta literature iznenada presahnula. U svojoj općenitosti, čini se da ju je povijesni trenutak pregazio, a silina tekućih zbivanja nakon 11. rujna 2001. ostavlja bez daha teoretičare "opće prakse" a da bi imali vremena ili volje baviti se naricanjem nad "sudbom nam kletom". Ipak, zbornik koji je pred nama, iako nalikuje spomenutoj "lijepoj književnosti", po mnogo čemu se razlikuje od svoga površnog uzora. Iako se naslovom i temom općenito uklapa u spomenuti korpus tekstova, ova knjiga ima značajan otklon – ona, naime, iznosi načine prezentiranja te teme kod širokog spektra različitih nacionalnih ili apartidnih književnika i književnih djela dvadesetog stoljeća.

Zbornik je podijeljen na tri velika bloka i jedan manji: *Čemu smo bliski*, s temama iz ruske književnosti, *U središtu djela*, različitih teorijskih ponajviše komparativističkih paralela, *Samosvojnost*, blok o značajnim inovatorima i njihovim postupcima u umjetnosti dvadesetog stoljeća. Knjigu zatvara tekst-blok *Onkraj vremena*, o prijevodima i statusu *Biblije* kao kapitalnog djela u suvremenom svijetu.

Autorski sastav je internacionalan i šarolik. Domaće snage čini uglavnom ženski svijet, s iznimkom autora zadnjeg teksta Borislava Arapovića. Tu su,

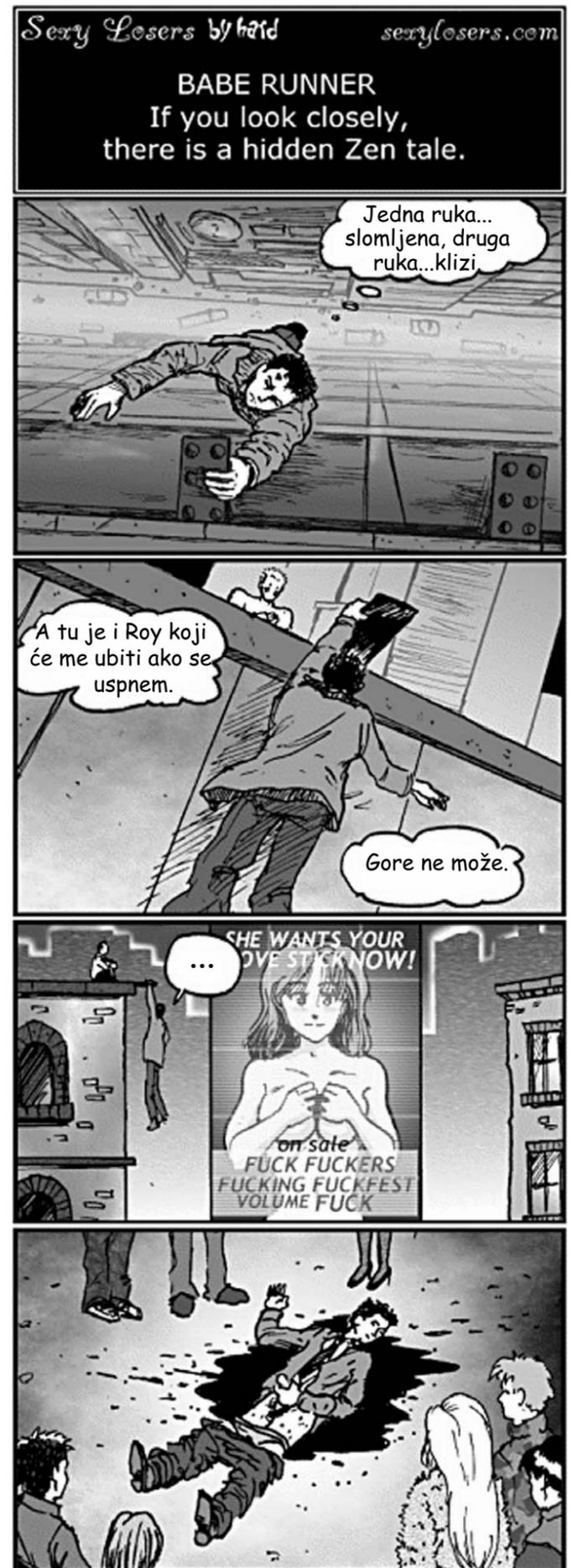
dakle, Nataša Govedić s ambicioznim teorijsko-etičkim tekstom *Moljac u mantiji kulturalnog autoriteta*, Morana Čale s još opsežnijom komparativističkom studijom poduljeg naslova (koji donosimo u skraćenom obliku) *Rođenje nesuvremenog protagonista iz duha glume* (poredba Pirandellova *Henrika IV* i Krležina *Areteja*), Gordana P. Crnković s tekstom o Johnu Cageu i Tatjana Peruško s tekstom *Nevidljivost, utopijski atlas književnosti*, koji je interpretacija Calvinovih *Nevidljivih gradova*. Tu su još i Jadranka Pintarić i Milica Banjanin, s uvodnim tekstovima u temu zbornika.

Združeni odred međunarodnih snaga čini jaki ruski bataljun uz pojedince koji obrađuju teme drugih nacionalnih književnosti. To su Jurij Družnikov s temom o Puškinu u trećem tisućljeću, Tatjana Novikov s tekstom o Andreju Platonovu, Jevgenij Dobrenko obrađuje sudbinu soc-arta, Korine Amacher piše o životu i djelu rusko-židovskog pisca Fridriha Gorenštejna, a Marina Temkina iznosi poredbu Nabokovljeve *Lolite* i Duchampova djela *Budući da*. Od "ostalih", Julio P. Rivero donosi tekst iz hispano-američke književnosti (Gallegos-Asturias-Sabato), Rita Guliani poredbu Bulgakova i Sveva, Morton P. Levitt intrigantnu poredbu književnih svjetova istaknutih romanopisaca naroda "zakletih neprijatelja": Grka, Nikosa Kazantzakisa (*Grk Zorba*), i Turčina, Yashara Kemala, pokazujući velike sličnosti fikcionalnih Grka i Turaka. Nama malo poznatog bugarskog književnika Gea Mileva predstavlja Nikita Nankov, a prodor izvan književnih tema čini već spomenuta Gordana P. Crnković prezen-

tirajući međuovisnost različitih aspekata Cageove multimedijske umjetnosti.

Kao što se može vidjeti, ovaj je zbornik solidan komparativističko-slavistički seminar sa zanimljivim i poticajnim poetičko-teorijskim izletima u različite aspekte naše književno-kulturalne suvremenosti. No, ono što sjajno funkcioniše u fragmentu teško se uklapa u cjelinu, koja zapravo puca po svim šavovima i teško održava kakvo-takvo tematsko jedinstvo. Zato će mnogi tekstovi ovog zanimljivog zbornika biti čitani kao vrijedna literatura o suvremenoj književnosti na različitim odsjecima Filozofskog fakulteta, ali teško da će sama knjiga biti prepoznata kao značajna publikacija koja je dala veći doprinos razumijevanju enigme dvadesetog stoljeća, što joj je naslov, i znak raspoznavanja u moru sličnih djela. Ipak, ako je to cijena pristupa svim tim kvalitetnim tekstovima i likovima na suvremenoj književnoj pozornici, može se reći da ju je vrijedno platiti. ■

riječi i stvari

Zarezi ludog smetlara

Ivica Juretić

Porkovani:

Ja sam lud, smetlar
i pišem. Dio napisanog
evo šaljem vama.
Želim da me obavijestite
da li moje pisanje zadovoljava
vaše uvjete. Ja i crtam i
pravim instalacije.
Želim inovirati.
Čistim kenucijevu
potkornu od 22h.
I bolujem od šizofrenije.
Čehi bi rubrike „Smetlar / vek
ispod tepiha“ ili tako nešto.
ili „Zarezni smetlar“
ili „Sve bun vas zablal“

IZMEĐU DVIJE FURE memoari djelatnika „Čistoci“, neposrednog manipulantu.

NA POSLU SAM. RADIM U NOĆNOJ SMJENI. LETO JE. PROŠLA JE PONOĆ. LIJEPA NOĆ, SAMO U VISINI ONEČIŠĆENA NEKAKVIM BIJELIM, NE ZNAM, DREKOM KOJI SE MIČE I POPRSKANA NEKAKVIM MALIM, PERVERZNO SITNIM, PRAVILNIM FLEKICAMA, JEDNAKO BIJELIM. MOTAM SE, SA VREĆICAMA I VREĆAMA SMEĆA U RUKAMA ČOSKOM BOGIŠIĆA ULICE. POLU MRAK POLUTERIFERIJE. POLU ČOVJEK SAM. POTPUNO SAM. SAM NA ULICI, ALI JOŠ NE ZNAM DA NISAM USAMČEN. VUČEM SMEĆE ODLOŽENO U HAUSTORIMA BLIŽE KOLNIKU, RADI BRŽEG UTOVARA. ČEKAM KAMION DA SE VRATI SA ISTOVARA. NIGDJE NIKOGA, NI ZVUKA HRKANJA. TIŠINA. ODJEDNOM IZ GRMA IZLAZI, RAZGRČUĆI GRANE I TETURAJUĆI, ŽENSKA SPODOBA. PRILAZI MI. PITA ME: „OĆEŠ JE BAT?“ I ŠTUCNE NEPRILAGODENO. POKUŠAVA STAJATI. ŠUTIM I GLEDAM JE. DOBAR KOMAD, „MASNA“, REKLI BI BOSANCI. TU, PRIZNAJEM, POLAKOMIH SE. BRZO, KOLIKO MOGU DEBILI PRENEČEM BRABONJKE U GLAVI. ČUJEM KAKO SI GOVORIM: „ČUJ, STVARNO JE DOBAR KOMAD, NIJE STARA PRETJERANO, ZAŠTO JE NE BI JEBO KAD SE NUDI I JOŠ TOJ MOGU ISKRAT ALKOHOL IZ GRLA.“ MAŠTAM, POTPUNO SMETNUH S NE ZNAM ČEGA, DA SAM IMPOTENTAN. IZ BEZUBE PONOVO IZLETI PITAMJE, SA PERJEM BLAGE, SIMPATIČKE AGRESIVNOSTI: „TI, MUTAVI, OĆEŠ JE BAT?“ OVAJ PUTA DOLAZIM SEBI I ODGOVARAM LUBAZNO: „NE BI, HVALA“. SASVIM MI JE BLIZU, VIDIM DOBRO, LIJEPA JE, DOBRO PODBUNJA, OFUCANA, OGUCENA, ALI, LIJEPA JE, ZAPRAVO DRAGA MI JE – POLIŽO BIH TOJ PIČKU. JOŠ SE VIŠE Približivši, PRUŽA RUKU PREMA MOJEM NEBUDUĆU uz PITAMJE: „KAKAV KURAC IMAŠ, DAL VELIKI?“ E, SAD DEFINITIVNO UZMIČEM I IZMIČEM. NE, MALI, ODGOVARAM. ONA: „A KAD SE DIGNE?“ JA: „MALI, MALI“ ONA: „ČUJ, AK OĆEŠ JE BAT DAJ 200 KUNA“ ZA: „DA, DOBRO, ALI NISMO JOŠ DOBILI PLACU“ „ČUJ, AK OĆEŠ JE BAT, SAMO SE JAVI, JA JAM TU“, POČINJE ŠIKARU IZMEĐU DVA STABLA. ZA: „DOBRO“. OKRENULA SE, ZAGUČALA PREMA HRANU I KESTALA U PUCHETANJU, I EVO, DOHVAĆAM NOZDRVOM SLATKI MIRIS OKOTAČENOG ŽUTOG GERMANŠKOG BRUNDE I EVO, DIVOTE PRAŠINE I ČTOVO JE, ENDE, IDEMO DELAT. SAMO DA SE POPIŠAM. NA ARMEK.

poezija

Mrtvac u Armanijevom odijelu

Mario Brkljačić

Mario Brkljačić rođen je u Zagrebu, gdje živi i radi. Objavljivao u *Godinama novim, Quorumu, Republici, Vijencu, Libra Liberi...* Objavio knjige pjesama *Gledaj me u oči*, SC Naklada 1000 komada, i *Nikad nije plesao pogo*, DPKM, www.elektronickeknjige.com

Umorni

Vjerovali smo da možemo sve.
Ipak, kako su godine odmicale mi smo sve manje raskirali.
Napokon, utopili smo se u otupjelosti.
Sada ujutro sjedimo uz kavu i zurimo u pod.
Iz arabeski na pločicama izlaze mravi.
Oni opasni, jantarno žuti.
Penju nam se po nogama.
Grizu.

Od poga do boga

Kad sam pijan mislim da te volim, mislim da u tebi ima *ono* nešto za što vrijedi izgarati. Dobro, priznajem da ovo malčice vuče na reiki ali moje lice sad poprimalo boju zidova uz koje promičem poput sjene. Evo me u parku, sjedam na klupu. Vadam pljugu i limenku piva. Pušim i pijem i gledam majke s djecom i očeve kako sjede i smiju se u obližnjem kafiću. To je to; djeca u pješčaniku, majke listaju *Gloriju*, a očevi... ah, oni... sjede tamo u birtiji i lupetaju o nogometu.

Ipak, kad sam pijan mislim da te volim. Sjećam se kako sam padao i dizao se kao kakav alkos razbijena lica u krvi. S nekom nacerenom grimasom bauljao bih dalje jer nešto me gonilo da ne zastajkujem. Spiralno kretanje prema dolje, od poga po underground klubovima do osobnog boga koji je tu, sveprisutan. Eno ga tamo, i tamo, i tamo...

Sjećam se kad si rekla kako si čitav svoj život igrala za druge, majku i oca, učiteljice, rodbinu, tete, bake itd., a sad si napokon skužila da svijet ionako ne mari za tvoj trud. Neki su od njih mrtvi, neki su još živi, no živi te se više ne sjećaju. Trebala si im dok su bili u najboljim godinama. Bila si onakva kakvi su oni htjeli biti, a nisu, naravno da nisu. Jer to je *ono* nešto za što vrijedi izgarati; mudrost dolazi kad ti ne treba. Ili, barem više s njom ne znaš što da učiniš. Tu je, nekad žuđena, sad zamalo a.

Kao biserna ogrlica, veoma skup parfem ili propali život.

Dati otkaz i otići na pivo

Slušaj, tip mi veli u govornicama smo, račun je blokiran, nemam love za plaće.
Ja sjedim za stolom i gledam kroz izlog. Ispred lokala je parkiran njegov novi automobil. Vidim bijelu krunicu obješenu o retrovizor.
Razmišljam kako ću platiti stanarinu, šta ću jesti i ta sranja.
Onda se okrenem, ustanem i kažem mu: Direktore, prodajte taj auto.
On me začuđeno pogleda.
Sjednem na stol i zapalim cigaretu. Diša se uzvrpoljio, ushodao se gore-dolje, gleda me ispod oka, nije mu drago što mu rušim autoritet pred ona tri imbecila koji su spremni raditi za badava.
Oni bulje u kompjutore, prave se da ne čuju tu spiku, ponašaju se ko pizde, kao da to nema s njima nikakve veze.
Diša sjedne za stol i nastavi raditi kao da me nema.
Jedan od one trojice imbecila donosi mu neke papire, ponizno, govornar zna da se u takvim situacijama učvršćuje status u tvrtki.
To me iznervira i ja ugasm cigaretu, skočim sa stola i kao u vesternu krenem laganim koracima prema dišnom stolu.
Gledam ga onakvog upicanjenog, u kožnoj fotelji, na debelom zapešću sjaje se zlatan sat i zlatna narukvica

debelih karika.
Dam se kladiti da vas u nedjelju mogu naći u crkvi, kažem mu.
On rastegne čube u ciničan osmijeh.
Ona trojica imbecila izviruju iza monitora.
Onda bacim foru kao da ću se okrenuti i otići.
Znam da je podigao glavu.
Okrenem se i pogodim ga desnicom. Loše sam to izveo: šaka mi je skliznula niz njegovu čelu.
On se odgurne od stola i skoči na noge.
Ja poludim, zgrabim telefaks i zavitlam njime prema gadu.
Promašim ga.
Obojica gledamo u gomilu razbijene plastike na podu.
Kao štakor, on se leđima primakne zidu i spuzne u zahod.
Zurim u smeđa vrata.
Čujem kako se zaključava i mobitelom zove drotove.
Izidem na ulicu.
Vruće je i pomislim na hladno pivo.
Potpuno miran krenem prema birtiji.
Radnici ZET-a izbijaju granitne kocke uz prugu, zjebavaju se, zvižde za ženama u minicama, u njihovim tačkama kipi asfalt.
Sjednem na terasu i krenem čitati novine koje sam našao na stolu. Natočim čašu do vrha i zapalim cigaretu.
Smijem se jer u novinama vidim *oca domovine* u bijeloj generalskoj uniformi.
Malo dalje kočoperi se grupa svećenika. Ispred njih valjaju se tenkovi i stupaju mrki vojnici.

Mrtvac u Armanijevom odijelu

svi ti bogataši u zakračunatim vilama
iza gubica oštih pasa
iza visokih video kamerama osiguranih zidina
iza ostakljenih veranda
s kurvama na jahtama

sav taj kruh od kokainskog brašna
svi ti ulašteni blindirani automobili
sve te skupocjene apstrakcije na zidovima
svi ti partyji & kokteli & izlasci & promocije & izložbe
sve te tupe kazališne predstave
te bijedne knjige poezije
te svježe novčanice u sefovima
ti dijamanti na prstima koji venu

sav taj napor da se odagna strah
taj divan trud da se živi
da se stvori predodžba
da se život isisa kao meso kamenice
da se bude ime & karijera & opus
enciklopedijska bilješka
naslovnica časopisa
poseban klijent banke
onaj po kojeg dolazi službeni vozač

mrtvac u armanijevom odijelu

Kažeš opet kiša

Ali meni ne smeta. Znaš da volim oluje. Znaš da volim kad se grane povijaju do pucanja i kad led se razbija o asfalt. Kad bi mogao živio bih na sjeveru. Šest mjeseci dana i šest mjeseci noći, aurora borealis, nebeska apstrakcija, kaleidoskopski pejzaži. Ovdje je sve tako predvidljivo; umorni ljudi, nema posla, nema para, ljeta su vruća i sparna, klinici se ubijaju, odrasli su uplašeni, starci umiru sami, pjesnici se kriju iza teorije. O, jebem ti mater, mrzimo ovu zemlju!

Sparina

Na stolu u blagovaonici ostaci večere; komadići kruha, ljuške jaja, zgužvano crijevo paštete, kriške rajčice, salama na masnom papiru, paprika, prevrnutna solenka...

Zidni sat udara osam puta.

Ona ulazi u sobu. Sjeda u naslonjač koji je prekriven ručnikom. Noge ispruži na tabure. Pripaljuje cigaretu. Otpuhuje dimove u strop. Iako su svi prozori u stanu širom otvoreni, dim je nepomičan, kao magla.

On leži na kauču i tek povremeno teško uzdahne. Prebaci nogu preko noge.

Meteorologinja govori prognozu. Nemoćno širi ruke. Na karti iza nje posvuda ikone sunca.

U sobu se dovlači pas. Neko vrijeme zuri u gazdu. Pa u gazdaricu. S jezika mu otječe slina. Pas spuzne na trbuh i glavu spusti na šape. Povremeno i on tek teško uzdahne.

Ona ga pomiluje stopalom po ušima. On joj poliže nogu.

Tišinu odjednom poremeti sirena kola hitne pomoći. Tu su već, u susjedstvu.

Ona ustane i nalakti se na prozor. Iz ambulantijskih kola izlaze ljudi u bijelim kutama. Bljesak doktoračinog bedra dok otvara vrata. Klinac na romobilu doziva mamu. Neki starac u bermudama i potkošulji sjeda na stepenice. Bijelom maramicom briše čelu. Naočale. Na prozorima se pojavljuju glave stanara.

Između zgrada lete golubovi.

Sunce napokon zalazi za najviše nebodere.

Iz zgrade izlazi doktorica. Razgovara s vozačem. Oboje kimaju glavama. Bolničari odlaze u hlad.

Ima šta? - reče on.
Zasad ništa - reče ona.

On ustane i ode do frižidera po bocu piva. Pije iz boce. Podriguje. Prdne. Zatim se strovali natrag na kauč.

Evo ih. Mrtvačka kola - reče ona.

Klinac s romobilom privija se k mami koja ga miluje po glavi.

Iz stana na četvrtom katu dopiru krikovi. Ridanje. Jato vrabaca u krošnji topole prhne u nebo.

On ustane i privije se uz njezina toplu leđa. Ona ga miluje po ruci.

Dva momka u crnini izvlače limeni lijes iz automobila. Crvena zraka sunca lomi se na sjajnom limu. Momci navlače gumene prozirne rukavice i nestaju u zgradi.

Digo ti se - ona reče.
Aha - reče on.

Źrtve

Travis Jeppesen

Źrtve (Victims) Trvisa Jeppesena dvosmislen je, zagonetan i neobično lijep kratki roman koji naizgled govori o vjerskome kultu čiji se članovi sami Źrtvuju u maniri kulta Rajskih vrata; ali retorika kulta i priča o njemu samo je jedan od sastavnih dijelova ili jezika ili perspektiva koje se pojavljuju u sažeto isklesanim odlomcima minimalističke proze. Knjiga kruži oko temeljnoga životnog beznađa, ali sadrži sve – od pomnih opisa gotovo ničega na način ruganja *nouveau romanu* do autorefleksivne lirske meditacije o ispraznosti i boli. Čini se kao da su se na neki način ovdje izmiješali svi kristalni fragmenti svih žanrova suvremene proze. Za mene je roman odveć profinjen, nezemaljski pa ga, sve u svemu, ne mogu smatrati neobično zanimljivim, ali ga smatram nezaboravnim upravo zbog njegove prolaznosti, njegove *ignis fatuusa* koji nikad ne mogu posve zgrabiti (Steven Shaviro)

Zvoni telefon. Nemam što raditi, pa se javljam. *Da? Zove L. D.* Źeli da dođem k njemu, ali ne znam. Uvijek samo gledamo televiziju i ševimo se. Televiziju mogu gledati kod kuće i dovesti se do vrhunca bolje od bilo kojeg frajera. Prije dva tjedna pokušao me poševiti bez kondoma. Samo bi mi još trebalo da budem trudna s njegovim djetetom. Moji roditelji. Prisilili bi me da ga rodim. Već je i sad dovoljno grozno što mi svaki dan u grkljan gura Isusa. Bljuje mi se od toga. Seks mi se baš previše ne sviđa, ja samo volim njega i Źelim ga usrećiti, iako mi uglavnom dosađuje. Još je bolji od većine koja me okružuje. Kažem mu da ne mogu doći te poklopim slušalicu. Ionako ćemo se sutra vidjeti u školi.

Osam sati ujutro. Sat prirodopisa, profesorica je debela crnkinja, stara kuja s grimiznom kosom koja joj strši na vrh glave. Totalno je senilna i svakome uvijek sjebe ime. Mene iz nekog razloga zove Delila, a L. D.-a L. P. Samo se hihoćemo i ignoriramo je. No, ona je prava kuja. Mama mi je rekla da joj godinama pokušavaju dati otkaz, ali ne mogu zato što je crnkinja i u stalnom radnom odnosu.

U svakom slučaju, L. D. ima ljepilo, pa iz torbe izbacujem svoj sendvič s puretinom i u nju uštrcavamo malo ljepila te se saginjemo pod klupu i snifamo. Vrlo brzo vidimo mrlje kako lebde oko nas te imamo osjećaj kao da su se naši mozgovi uzdignuli u drugu dimenziju. Gospođa Roseboro nastavlja govoriti o elementima u periodičkoj tablici, a ja i L. D. se ne možemo pogledati a da se ne nasmijemo.

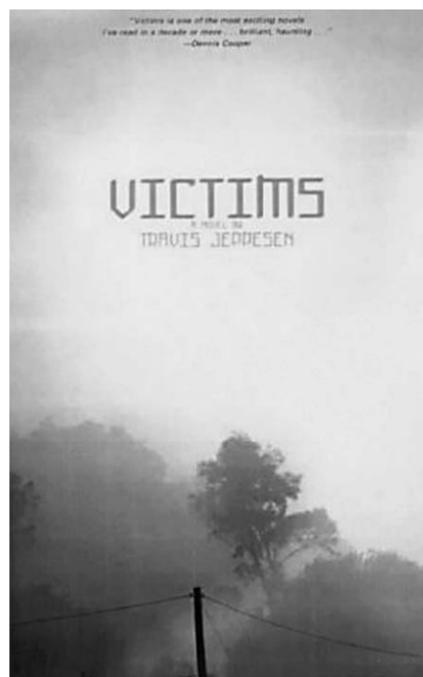
***

Herbert dosta često pada u rupe. Kad se nalaziš dolje u jarku, vlastito oskvrnuće neće te izvući iz toga. Na kraju je uvijek najbolje pasti. Usprkos tome, on je preplavljen pamćenjem – prošlost živi koseći se s njegovom nemogućnošću da živi u sadašnjem trenutku.

Ceremonija Grimiznoga Jarca događala se samo jednom svake zvjezdane generacije. Herbert je započeo dan berući cvijeće na livadi iza školskoga kompleksa, jedine lokacije na otvorenom koju je razred smatrao prihvatljivom. Livada se protezala na nekoliko jutara. Rukoveti korova žive u kućama napravljenim od mrtve trave. Livada, namijenjena za rekreaciju, bila je lijepa alternativa mreži sterilnih hodnika raspoređenih po unutrašnjosti kompleksa, iako je ostajala prazna tijekom cijele godine, čak i kada je proljeće u hladnu, sumornu klimu počinjalo ispuštati svoj topli dah. Kompleks je bio smješten u zgradi nekadašnje Osnovne škole Buick, koja je zatvorila svoja vrata kad je grad propao slijedeći ekonomsku recesiju ranih devedesetih. Bijaše kao da se taman oblak nadvio nad ovim gradom ili kao da se svemir urotio pokušavajući izbrisati njegovu sudbinu. Započelo je industrijskim radničkim štrajkom u tvornici Buick Mercury koji nikad nije bio pošteno riješen. Onda se, razmjerno neočekivano, u školi dogodila nesreća koja je odredila propast grada.

Nekoliko petardi eksplodiralo je u garderobnom ormariću. Jedan učenik, koji se zvao Bliff, imao je nesreću da je za vrijeme eksplozije stajao pokraj ormarića. Nekoliko metalnih komada odletjelo mu je u oči, što je završilo sljepoćom. Mnogi drugi učenici bili su traumatizirani vidjevši krv koja je šikljala iz njegovih očnih šupljina, kao i visokim tonom Bliffovih krikova – dosta dobro su ga poznavali, ali ga nikad nisu čuli kako viče. Kratko nakon toga škola je zatvorena nakon niza otegnutih, neuspješnih parnica koje je pokrenula šačica očajnih roditelja. Građani Buicka ostali su bez posla i bez škole u koju bi mogli poslati svoj podmladak, pa su nekamo odselili u potrazi za nečim. Bilo čim.

Kada su se doselili Overcomersi, koji su plaćali zakupninu nasljedstvom koje je donirao jedan član

skupine, s nekadašnjeg su igrališta uklonili svu opremu ostavivši za sobom potpuno prazno igralište, tiho i ružno. Činilo se da je njegova otvorenost zastrašivala većinu ljudi koji su više voljeli privatnost svojih stanova od takve izravne konfrontacije sa suncem. Herbert je bio jedini koji se onamo povremeno odlazio sunčati, zuriti u blijedo, sivo nebo – sjetno, prazno.

Herbert je odnio cvijeće svojoj majci. Sjedila je na jeftinu, pletenu kauču u stražnjem dijelu sobe, a ruke je čvrsto sklopila. Stanovi su se sastojali od pojedinačnih sobica za svaku obitelj. Herbert i njegova majka bili su sretni što ih je bilo samo dvoje. Skučeni smještaj naučio ih je nešto o preživljavanju, no što točno, nitko nije posve siguran. Njihova je profesorica smatrala kako je nužno smanjiti prostorije za spavanje – svatko je dobio samo malenu enklavu – jer su se ljudi sve više zbližavali, bebe su frcale na sve strane a onda su one dobivale vlastite bebe, i nitko nikad nije odlazio.

***

Škola je završila, a autobus nas je odbacio natrag otkuda smo krenuli. Prigradski pakao. Nije moguće uteći, nema izlaznih vrata. Odgađamo povratak kući kolikogod možemo, jer ondje nemamo apsolutno što raditi – možda samo televizija i telefon, to je sve. Stoga odlazimo na dugu šetnju, pričamo i pušimo gomile cigareta, ponekad prošećemo kroz šumu dolje prema dolini te vodimo ljubav. L. D. uvijek Źeli ići dalje nego ja. Ne razumijem što je to s frajerima, zašto svaki put moraju ići tako daleko. To je potpuno ludilo. Mislim, ja se nikad ne uspalim, nijedna od djevojaka koje poznajem nije čak niti imala seksualne odnose. Znam da me on voli, pa nisam toliko protiv, samo to ne Źelim raditi svaki prokleti dan.

Što drugo ovdje možemo raditi? Dok ne budemo dovoljno stari da počnemo voziti, ovdje smo zapravo

uhvaćeni u zamku. L. D.-jevih roditelja nikad nema, a moji me roditelji ne Źele voziti na mjesta koja nemaju veze s crkvom.

U našem se susjedstvu uvijek grade nove kuće, a to uglavnom traje dosta dugo. Kompliciran je to proces jer je cijelo susjedstvo okruženo šumom, pa moraju srušiti sva stabla i najprije očistiti parcelu prije nego što uopće počnu graditi. Onda konkretna gradnja može trajati oko šest ili sedam mjeseci.

Stoga se, kad nam je zaista dosadno i kad smo očajni, noću odlazimo igrati u te kuće, dugo nakon što su građevinski radnici otišli. Uglavnom izvodimo budalaštine, gađamo se ciglama, sa zida skidamo Źbuku, na podu ostatkom boje crtamo sranja.

Ponekad se pitam kako će ovo sve izgledati za tisuću godina. Sve ove kuće jednako izgledaju, dvokatna čudovišta od cigle sa samo neznatno različitim obilježjima. Garaža je iza kuće umjesto postrani ili su kapti prozora obojani u drugu nijansu plave boje. Pretpostavljam da će ovdje nicati sve više kuća, sve dok popuno ne nestane šuma i kad više neće biti doline u kojoj se klinici mogu igrati, kad više neće biti skeletnih temelja kuća koje valja uništiti, samo ćemo se svakoga dana vraćati iz škole i buljiti u zid te se pitati što mama kuha za večeru.

***

Svjetlo je zabljesnulo nad prizorom. Herbertovo se stopalo spustilo na tratinčicu. Sve je to, kratko rečeno, besmisleno: dan, cvijeće, krave na polju, sjećanja nekadašnjih zapažanja i sadašnja svijest stapaju se jedno u drugo poput dvaju različitih karaktera koji su zapravo ista osoba... Kako zbrkano može djelovati vrijeme kada se nalaziš na njegovoj pravoj strani. Kako bi uzvratilo dosadi koja ga je zarobila, Herbert počinje paliti cvijeće u polju na kojemu stoji, u novom polju koje je zamijenilo ono staro iz njegova djetinjstva. Krave su podigle pogled kad su nanjušile smrad prženoga. Napao je njihove goleme, široke sinuse kao da su okusile zapaljenu šibicu.

***

Stojim naga pred zrcalom i zurim u sebe. Oči sam namazala *eyelinerom* jer sam mislila da ću izgledati seksi, ali ne funkcionira, samo izgledam poput nekakve jeftine kurve. Sigurna sam da bi se to svidjelo L. D.-u. Neki sam mu dan prvi put popušila i oduševio se, pa Źeli da to činim stalno. Radije bih da me samo ševi jer tu ima mnogo manje posla. Meni nikad nije doista lizao, a kada to čini, to traje samo minutu prije nego što ga izvadi.

U svakom slučaju, proučavam svoje tijelo u zrcalu. Voljela bih da mi barem sise budu veće. Kakva sam ja nakaza. Ne znam zašto

proza

sam kosu odlučila obojiti u crno. Tada mi se ta ideja činila dobrom, ali sada mi je koža odveć blijeda. Izgledam tužno. Totalno bolesno, kao da umirem ili neko tome slično sranje. Možda to uopće nije važno. Voljela bih se pretvoriti u nekoga drugog, na neko vrijeme samo nestati u nečijem tijelu. I počela sam se debljati. Prošli mjesec moji bokovi ni u kom slučaju nisu bili tako široki. Nekad mi je trbuh bio ravan i gladak, a sada imam kolut od masnih naslaga. To je tako jebe-no gnjusno.

Ok, a druga stvar je da već dva tjedna nisam dobila mingu. Mislim da je to samo zato što mi je tijelo sjevano; u posljednje vrijeme ne spavam mnogo niti jedem, uzimam mnogo kofeinskih tableta. Ako je do sutra ne dobijem, počet ću paničariti.

***

Herbert je prošetao cijelim poljem. Vidjevši šumu ispred sebe, prešao je granicu i nastavio hodati. Herbert je znao da je to zabranjeno. Kazne su bile stroge. Iz nekog razloga nije mario. Cijelog je života proučavao vlast. Razumio je činjenicu da se vlast javlja samo onda kad nešto zahtijeva od tebe. Od Herberta se nije moglo ništa tražiti. Nitko od predstavnika vlasti nikad ga nije potražio. Kao da nije postojao, kao da je bio puka ljuska među gomilom ljusaka. Možda se cijelog života tako osjećao.

U svakom slučaju, kako bi inače bilo moguće ispuniti zadatak? Jarca ne možete naći u polju. Stoga je Herbert morao napustiti posjed. Njegova je majka znala koliko se to smatralo opasnim; njihova bi misija bila u velikoj opasnosti kad bi netko iz vanjskoga svijeta shvatio gdje oni žive. To je bio rizik, ali to nije bio njezin rizik, pa u određenu smislu nije bilo važno.

Tko zna hoće li ona i Herbert uopće imati isti odnos na Sljedećoj Razini? Nije bilo nikakvih dokaza da hoće. Isus je u Bibliji najvažnije poruke upućivao pojedincima, a ne skupinama. Spoznala je koliko je on bio važan kao njezin sin, iz stanične perspektive, poštujući činjenicu da se ona nikada neće moći istinski identificirati s njim. Odnose bilo kakve vrste smatralo se simptomima – ili točnije, očajničkim slabostima ljudskoga svijeta – nečime što je trebalo prevladati.

U svakom slučaju, Herbert je bio sretan što je klipsao po novom plodnom području. Nekoliko mjeseci kasnije s posjeda je krenuo na izlet. S njega se nikad neće vratiti.

***

Oh, moderan život je tako banalan. Iako je takvo razmišljanje možda izopačeno i snobovsko, Herbert ne mari za to. Razdvojio se od svega: duh od lica, prošlost od sadašnjosti – zdrava doza streljiva. Majčin lik čarobne je ljepote. Ponekad mu nedostaje, usprkos njegovoj volji. Naučila ga je nešto o pamćenju, nešto što neće pasti u zaborav. Ono nešto u njezinim očima. Humanost, ljubav, privrženost: ona je osjećala sve to, a možda je čak osjećala nešto drugo. Tko zna kako se osjećala iznutra. Herbert se samo sjeća kakav je vanjski dojam o svojim osjećajima htjela ostaviti.

Nazivati je majkom nije posve ispravno. Iako nije bilo moguće zanjekati biološku vezu, održavanje tradicionalnih obiteljskih odnosa nije bilo poticano. Smatrali su ih još jednom preprekom na putu prema konačnom cilju, nužnosti da se “ode onkraj”, a oni su se tome predavali bez dvojenja. Više su nalikovali na molekule koje pripadaju široj staničnoj jedinici. To je način na koji su navikli gledati na sebe.

Onda je došla noć u kojoj je Micky Tim imao rođendan. Micky je bio biološki sin Turnipa, glazbenoga časnika. Turnip bijaše jedini crnac među članovima Overcomersa. Osim boje njegove kože, vanjskim izgledom prilagodio se svima drugima (obrijana glava, bijela odjeća), osim indiskretne prisutnosti zlatne naušnice na lijevoj resici uha. Kao student, mnogo godina prije nego što je pronašao Overcomerse, bio je uključen u pokret *Black Power*. Pridružio se kampanji *Povratak u Afriku* na sveučilištu, a njegovi su ga drugovi hrabрили u razvijanju njegovske diplomatske radnje o američkom ropstvu. Jedna od stvari koja ga je

najviše zbunjivala bila je činjenica da su na kraju građanskoga rata mnogi nekadašnji robovi kojima je bila darovana sloboda odlučili ostati na istome mjestu i nastaviti raditi za svoje gospodare. To su, navodno, učinili iz ljubavi i odanosti prema svojim nekadašnjim vlasnicima, ali i iz straha od života izvan ropstva, izvan života u kojem su rođeni i odgojeni. Vanjski je svijet još bio hladan i neprijateljski, ostavljajući pokornost kao jedinu moguću opciju. Simbol njihove suglasnosti bila je zlatna naušnica na lijevome uhu.

Budući da je sam iskusio taj okrutan svijet kojemu su se oslobođeni robovi odbijali priključiti, Turnip je svojega izgubljenog učitelja pronašao u Martinu Jonesu, zemaljskome predstavniku iz Sljedeće Razine Egzistencije. Stoga su značaj toga glupog zlatnog privjeska svi znali i prihvaćali.

Vijeće staraca došlo je na bri-

ljantnu ideju da organizira karaoke rođendansku zabavu za Mickyja na kojoj će se izvoditi pjesme o svemirskoj letjelici koje je napisao Turnip. A Turnip je te klavirske tipke draškao kao nikad dosad. Tina Jones slučajno je pojela nokat i porigala se. Morala je otići u krevet, pa je izgubila priliku da zapjeva *Isus me želi zbog mjeseeve zrake* (kod kojeg će se takta pojaviti mjeseeva zraka?!). I tako se zabava na-

stavljala. I nastavljala, i nastavljala...

Mnogo sati kasnije majka i sin ležali su jedan pokraj drugoga u krevetu, iscrpljeni zbog sudjelovanja u slavlju. U polusnu ruka joj je slučajno kliznula niz unutarnju stranu bedra njezina sina. Bijelo svjetlo koje je dopiralo kroz prozor lagano je osvježavalo sterilnu unutrašnjost sobe uronjene u tamu svakodnevice, gušeći se pod teretom koji se krije iza... scenarija. U kompleksu ima trideset sedam tijela koja spavaju, svako s crnom opeklinom na lijevome ramenu. Harmonično, šareno društvo debelih i mršavih, daha koji iz usta struji polagano, unisono, poput gnoja iz inficirane rane. Svjetlost mjeseeve zrake miluje. Ali to samo budan Herbert može vidjeti. ■

S engleskoga prevela Gioia-Ana Ulrich.

Početna poglavlja romana *Victims*, Akashic Books, 2003.

broj 100 • rujna • 20 KN • 3,5 EU • 7 KM

ZAPOSLENA

ČASOPIS ZA USPJEŠNU ŽENU

MODA
MADEMOISELLE
COCO

ZDRAVLJE
THINPREP - NOVOST U
GINEKOLOGIJI

LJEPOTA
ZDRAVA I LIJEPA
KOSA

TJELESNA STRAŽA

RAČUNALA
TKO TO TAMO
ŠPIJUNIRA?

INTERVJU
BERNARDICA JUSTIĆ
IVANA BUBIĆ
DAKOTA FANNING

ŽENE I
AUTOMOBILI
SEAT ALTEA 1.9 TDI
REFERENCE

KUHINJA
DELICIJE S ROŠTIJAJA

ISSN 1330-6642
9 771330 664002

100 BROJEVA
ZAPOSLENE

KOLUMNISTE: TENA ŠTIVIČIĆ • BOJAN KARIVAN •
GORDANA KNEŽEVIĆ • NATAŠA PETRINJAK

Pariz nema jutra

Yves-Alexandre Tripković

Što povezuje Molièrea i Držića, sestre Viceversa, Oscara i Kleopatru, tko je kome popalio ideju, i čemu sve to, tajne su koje nam otkrivaju pariška bezjutra

party animals / 01

Bilo je petnaestak platna malog formata u nekom modernističkom stilu u levitaciji s prikazima ljudskih tijela sa životinjskim glavama, jeza, i jedno veliko koje je nazvao Pomrčina sa stotinjak životinjskih tijela s ljudskim glavama, dvostruka jeza. Na platnima je vladala strašna gužva, kao i među uzvanicima koji su se nalazili u toj minijaturnoj galeriji. Budući da nije bilo ničeg za staviti pod zub, otpio sam dvije-tri čaše bijelog i naslonio se na stup u sredini galerije koji ju je bit će pridržavao da se ne uruši. S čašom u ruci, čekao sam da se okonča to ishinjeno klanjanje geniju, srećom da još postoje pismeni ljudi, mislio sam listajući katalog te samozvane izložbe. Tekst na koji sam naišao zaintrigirao me. Bilo je govora o djetinjstvu i leptirima, prinčevima putnicima i magovima hipokritima. U nikakvu dosluhu s reprodukcijama. Paralelni svijet koji je nadilazio onaj o kojem je govorio. Vidio sam Argentinu koja je tamo časkala s nekim kad začujem: *Volite li?* - okrenuh se kako bih otkrio izvor tog neuobičajenog pitanja. S druge strane, naslonjena na stup, stajala je djevojka pogleda plavog kojim je gledala kroz strop: *Zovem se Sophie. Ovo je izložba mog brata, se znate? Ne mislim da je umjetnik. Nedostaje mu iskrenosti. Precerebralan je, mislim da se cure ne zabavljaju dok se ševce s njim.* Istina je da nije za baciti, ovakav s tom austom neshvaćenog pjesnika starice se lako hvataju na njega. Jedna od tih starih glupača organizirala mu je izložbu. Jednom riječju žigolo, rekli biste. Brzo se navuče na priču... *Ste Vi sad s Argentinom? Znate da je podbacila s mojim bratom. Vidjela sam Vas kako skupa ulazite, još Vas nije poševala, jel' da? To su stvari koje se brzo primijete.* Nisam znao što bih joj odgovorio, kimao sam glavom, listao katalog. Mora da sam zapalio cigaretu, prošao rukom kroz kosu, pogledavao prema Argentinini dok je govorila o njoj, gledao u njezina brata dok ga je spominjala, više ne znam. Ta je cura imala bogat unutarnji život. Prebogat za mene. Očete popiti nešto? Nisam ni primijetio da sam ispraznio čašu. Vidio sam je kako se vraća s napola punom bocom u je-

dnjoj i dvije čaše u drugoj ruci. Ako se dobro sjećam, od tog je trenutka više nisam želio napuštati. Ne znam zbog čega, no bio sam gotovo uvjeren da je ta cura koja mi je tako neopterećeno pričala o svemu što nas je okruživalo bila vidovita i da je očekivala nešto od mene. Zbog čega bi mi u suprotnom dala toliko u tako malom vremenskom razmaku?

Žigolo starica pridružio nam se obgrlivši svoju sestru oko struka: *I, jel' vam dobro u mom zvjerinjaku, hi, hi, hi* - nasmije se hijenski. Odmakne mu ruku i predstavi me: *Ovo je Andreas, piše za Popodneveni* - izmisli novog mene. Ovaj me put razmažena beba primijeti, rukovasko se kao da to ne učinismo prije, imao sam čak pravo i na prijateljsko namigivanje i na: Nije adekvatno mjesto za ozbiljnu spiku o slikarstvu. Prolistajte si katalog, Sophie ga je napisala, nikad joj čovjek ne bi reko. Ništ', ostavljam vas, ne smijem zapostaviti ostale. Andreas, zar ne? Nazovite me ovih dana, složiti ćemo večericu doma...

Ne bi se reklo, al' ti ševi Argentinu - Sophie je uvijek vraćala kusur. *Argentina!* - svi se okrenuše prema nama, s velikim osmijehom pozivao ju je da nam se pridruži. Napravila je gestu u smislu pričekaj me, ostavljajući svog sugovornika. Kad nam se približila, smješkajući se i dalje procijedi: *Ne želim te ovdje, vrati ovog kretena gdje si ga našla. Marš kurvetino!* - Barbierna replika zadržati, a umjetnik mi smijuljeći se nanovo pruži ruku: Večeru ćemo jednom drugom prilikom.

Nisam takvim zamišljao Vašeg King-Konga - pokušaj da nasmijem Argentinu čim smo izašli iz galerijice nije uspio. Dodite, dugujem Vam objašnjenje - držeći me za ruku odvela me do bara koji se zove *Les Palettes* ili tako nekako, u svakom slučaju znam da je u nekoj vezi s bojama.

Na kraju se ispostavilo da joj je slikar suprug i da nije želio priznati njihovo dijete i da se i sama osjećala premladom da bi ga odgajala pa ga je smjestila u dom za siročad, a otac njezine djevojčice viđao je druge žene i prepuštao se brizi starica, i da joj je bilo dozlogrdilo čekati ga noću pa je kurila tipove kako bi se osvetila pa ju je jednom osumnjičio prateći je jednog dana pa je upućao tipa koji joj je pružao cunnilingus zbog čega je osuđen na tri godine, iz čega se izvukao zahvaljujući njezinu lažnom svjedočenju. Ipak su na autopsiju poslali jezik pokojnog što ga je moglo koštati doživotne, no mito jedne dobro plasirane buržujke izbrisao je čitavu priču i sad joj je još samo preostalo dočekati rastavu.

Bila je šteta jer su mi osjećaji prema toj fatalnoj ženi koja je pripitomila King Konga

na plastificiranom papiru bili utemeljeni na dobrim nakanama, naivnim, bezbrižnim, na granici dječjih. Nakon što mi je ispričala sve o sebi, nisam se mogao zamisliti kako krstarim tim prostranstvima koja su čuvala uspomene na lizača ubijenog tijekom servisa. Kada ispraznismo čaše, na salveti mi ispiše svoju adresu i kod. Nevjerojatno je kako neke osobe žele da znamo toliko o njima. Uzeli smo taksi koji nas je odveo do Montmartrea. Dok smo se vozili čuli smo samo zvuke s radija: Prvi krug predsjedničkih izbora zaprepašćuje Europu. Kandidat ekstremne desnice uz trenutnog predsjednika najozbiljniji je kandidat. Protukandidat najavljuje povlačenje s političke scene nakon završenih izbora - odluka je to čovjeka koji više ne prihvaća biti vječiti drugi - ne zaustavljajući se da udahne kričao je radio. Ne izgovaramo ni jednu riječ, spremni pojačati ulog, šutimo. Je li i čovjek koji nas vozi jedan od onih glasova koji su omogućili da uopće dođe do onoga o čemu galami radio? Čiji glas omogućuje podjelu na one koji žele ono što ostali ne žele i one koji više neće biti u stanju išta zaželjeti ako oni koji žele ono što ostali ne žele izglasaju većinu. Rečenica koja koketira s apsurdom, poput situacije koja ju je izazvala. No sve to ne može biti potpuno istinito. To se ne može dogoditi. Proizvod je to očajničke mašte, u stvarnom svijetu te su stvari nepojmljive, Hieronymus Bosch ne bi osmislio slične orgije. A te riječi ne proizlaze nego iz straha, otvorenog, iskrenog, potpuno legitimnog, kao i iz zabrinutosti onime što manifestiraju ti simptomi. Kritični. Pacijent je mrtav: *Svi oni koji ne vladaju nesvršenim perfektom - van!*

Mislio sam je ostaviti pred njezinim ulazom i vratiti se kući pješice i to sam joj i govorio kad mi počeo pričati o tom nekom perverznojaku koji živi u zgradi i koji je često čeka pred njezinim vratima na četvrtom. U ulozu tjelesnog čuvara otpratio sam je do praga. Kad sam se uspravio s ključevima koji su joj bili pali na pod, obujmi me oko struka oslonivši se na mene, odmaknuo sam je, nakon svega onoga što sam čuo, nisam htio izigravati Kena. Zalupila mi je vrata pred nosom. Kako bi mi odmah potom ponovo otvorila, ovaj put morao sam pokazati malo

od svoje galantnosti. Kao što sam i predvidio, vraćao sam se kući pješice, no kako se osjetih iznenada oslabljenim, sjeo sam u neki tamo bistro i naručio *croque monsieur* koji sam na miru pojeo nakon što sam se osvježio.

adam je eva

Sve ovo nije starije od jučer. Obukla sam se nabrzinu i s Oscarom podzemnom uputila prema tipu kojeg sam srela sinoć. Namrtno sam se dosađivala. Na *vernissageu* moga brata visoki Alessandro nije prestajao trčkarati za mnom, a kako je galerija sićušna nisam ga se mogla riješiti, pa mi je to pošlo za rukom čim sam ugledala Argentinu u pratnji nekog muškarca, pohrlivši prema njemu čim ga uhvatih samog. Alessandro koji uvijek govori rukama nastavio je gestikulirati u znak nerazumijevanja što sam otišla bez riječi, prateći me pogledom pokunjenog psića. Čim začuh glas tipa koji je listao katalog više ne obraćah pozornost na Alessandra, neumornog inkasatora riječi.

Imao je ugodan glas, muževan, i pokušavao je svojim riječima dati dojam da uopće ne uzima za ozbiljno ono što izgovara, no to je bila samo ugodna iluzija. Sigurno sam djelovala poput glupače, onako ukupljena pred njime, nisam rekla gotovo ništa, valjda sam izvalila neku glupost. Kako bi izbjegao ono što sam upravo rekla, prođe rukom kroz kosu. Nisam više znala što bih rekla, srećom u tom nam se trenutku pridruži Argentina. Bila sam fakat ljubomorna na tu ženskaču.

Njezina priča s mojim bratom dio je prošlosti, no sada je nanovo držala u šaci tipa koji mi se počinjao sviđati, bez obzira na to što sam ga tek srela više nisam ništa čula i osjećala sam se tako glupo što ga tako upijam, ipak sam nastavila pričati, više ne znam o čemu, mora da sam rekla još neku glupost. S obzirom na facu koju je Argentina složila, jer kad je riječ o narušavanju dobre atmosfere u tome joj nema ravne. Otišli su brzo kao što su i došli, i kako su mi svi oni koje sam vidjela oko sebe ozbiljno počinjali ić' na živce, obuhvatih Alessandra pod ruku ispričavajući mu se što sam ga napustila. Rekla sam mu da je on brat jedne frendice s Akademije i da je redatelj i da priprema

Yves-Alexandre Tripković rođen je u Parizu 1972. Na Sorboni je diplomirao slavistiku, a trenutačno studira na poslijediplomskom studiju komparativnu književnost. Objavljivao je u *Vjesniku, Mostu/The Bridge, Fakkatu, Jet Setu i Zvonu*. U nakladničkoj kući Theatroom Noctambundi registriranoj u Francuskoj radi na intenziviranju književnih razmjena. Preveo je *Pohvalu parazitu* Lucijana iz Samostata. Tripković je dosad napisao *Moždani sudar Montesquieua i Montypytonovaca* - antički satirički trijalog i roman *Pariz nema jutra*. Autor je pregleda francuske proze devedesetih *French connexion*. ■

proza

predstavu koju će nazvat' *Adam je Eva* i da me pitao kako napreduje moj studij i jesu li mi profesori po mjeri.

Ti je predložio da glumiš u njegovoj predstavi? - inkasator riječi bio je znatizeljan, iz njegove znatizelje izbijalo je zrno ljubomore.

Rekao mi je da nazovem njegovu sestru, da je ona ta koja organizira kasting i da traže statiste, eto, to je sve, treba im i muškaraca, i ti bi zapravo mogao, izgleda da još nisu našli onog koji bi glumio vraga, pa ti bi bio savršen! - uskliknula sam uhvativši ga jače pod ruku.

Otišli smo kod njega, mačkica Kleopatra se rastezala, proveli smo večer gledajući telkač. Zaspala sam na kauču s mačkom u naručju. Oko tri kad sam se probudila, on je spavao. Nisam bila sigurna što sam zapravo radila kod njega, možda me neka tuga nagnala da uopće prihvatim njegov poziv. Mlijekom sam napunila zdjelicu s crtežom Miki Mause i otišla doma.

Moj je brat bio mrtav pijan, bio je razvaljen na kauču propitkujući me a da gdje sam dosad, da me svugdje tražio, da me tražio po okolnim barovima. Derao se da mu je dosta toga da se mora izlagati, i da je sretan što sam ovdje, i da ću uvijek biti njegova mala sestra, i da je Oscar jeo prije negoli je zaspao, i da je moj dečko dobar tip i da ne zaslужuje da ga razočaram, a meni je bilo dosta toga da mi prepričava svoj život i da mi cucla krv pa sam mu donijela aspirin i otišla spavat'.

Moj usnuli princ tonuo je u sve dublji san, bila sam sigurna da me čekao, vidjela sam ploče razasute po podu, nekoliko listova papira na kojima je ispisao neke stvari među kojima i: Čak i čovjek vrijedan najvećeg štovanja nije imun na nagle preokrete. Poljubila sam ga u čelo, namjestila mu budilicu u osam - uvijek zaboravi - s obzirom na to da mora biti na buvljaku u devet, i mrtva umorna legla pokraj njega.

Nikad ne zaboravljam svoje snove. Bila sam se u velikoj dvorani za probe, bilo je mnogo uzvanika, svi su bili dobro skockani, u kostimima iz četrdesetih. Bio je tu jedan zgotan čovjek, operni pjevač kojeg su na klaviru pratile sijamske bliznakinje. Svi su bili opčinjeni njegovim pjevanjem na talijanskom. Više se nisam bila u stanju pomaknuti, bila sam ukočena, poput svih, u znak odobravanja, povremeno bih kimnula glavom. Bila sam zanesena glazbom i malo je nedostajalo da pustim suzu. U jednom sam trenutku zaboravila da sam okružena pa sam pohrlila prema prozoru, ugledala sam krasan vatromet i grupu cigana s instrumentima, ali ih nisam čula. Kad sam se okrenula, u dvorani više nije bilo nikoga, čak je i klavir nestao. Iznenada sam u jako uskom hodniku, dvije duge klupe na kojima sjede ljudi u kostimima iz pedesetih. Razgovaraju među sobom i gledajući ih imam osjećaj da razgovaraju samo kako bi ubili vrijeme. Djeluju kao da nešto iščekuju. U jednom trenutku zabljeskujuća svjetlost izranja kroz vrata na dnu hodnika. Sva se lica okreću prema tom izvoru svjetlosti, ne mogu reći o čemu je riječ, ali svi izgledaju ugodno iznenađeni, uključujući i mene. Neki počinju izvoditi piruete u tom uskom hodniku, drugi trče prema vratima. Ostajem sjediti, neodlučna. U tom trenutku začujem Oscara koji me pita jesam li jučer navečer nahranila svog brata.

Uzvracam mu da je dovoljno velik da se sam brine o sebi. Odmahnuo je glavom u znak neodobravanja.

Već je bio otišao kad sam se probudila. Prije nego što je otišao pospremio je ploče ostavivši mi poruku: *Vidimo se kasnije, Pepeljugo*. Nazvala sam ga na mobitel: *I, bundevo, se šljaka?* Često bi otišao prije nego bih se probudila, svakom subotom, nedjeljom i ponedjeljkom na svom je motoricu išao na buvljak. Ponekad bih mu se pridružila u dućanu u kojem je radio. Pogotovo u početku kad bih se čak znala probuditi kad i on kako bismo dan proveli zajedno. Obožavala sam provoditi dane na buvljaku. To je bilo jedno od rijetkih mjesta na kojima sam se dobro osjećala. Sve te boje, svi ti ljudi, glazba odasvud. U posljednje vrijeme išla bih tek tu i tamo, ali sam ga pokušavala nazvat' dva-tri put na dan, kad god bih stigla. Ponekad bi mi tek tako spustio slušalicu, kad bi bilo mušterija, ponekad bih ga tek tako nazvala, samo da mu pošaljem pusu ili da mu kažem da mi nedostaje. Bit će skoro pa dvije godine što smo zajedno. Preko tjedna ne izlazi mnogo, ostaje doma i svira gitaru, ponekad piše, kuha. Prije nego smo se upoznali proveo je neko vrijeme u pritvoru, nikad mi nije rekao zbog koga ili čega. Kad počne nedostajati Oskarovih biskota nabavu preuzima na sebe, ide po vrećice od dvadesetak kila i donosi ih na svome motoricu. Ponekad ga pozivaju da svira u drugim bendovima, to nam malo pomogne za stanarinu, no draže mu je ostati kod kuće i svirati ono što mu se sviđa, jer kad se pridruži nekom bendu više nije svoj. Ponekad potraju trenuci tišine među nama, u početku sam se trudila prekidati ih izmišljajući što sve ne, no s vremenom sam odustala i danas pokušavam biti manje nametljivom, mislim da se hrani tišinom i da me voli.

Ne znam što činim točno, ali ne mogu prestat' razmišljati o tipu kojeg sam srela jučer navečer. Uzrujao me, uvjeren sam da nema izlaza, pod svaku cijenu moram iznaći način da ga ponovo vidim. Ne znam. Nitko mi nikad nije do te mjere privukao pozornost. Ima nešto irealnog, kao da je fulao razdoblje, kao da je nekog izvanvremenskog podrijetla. Ne bi me čudilo da se ne zna služiti mobitelom. Kad sam ga vidjela gotovo sam se prepala. Zapravo sam tek kasnije shvatila da je s onom. Pojma nemam o onome čime se bavi u životu, i ne znam kako to objasniti, toliko bih voljela biti njegovim dijelom.

Baš me briga, izmislit' ću već neku priču, idem ga kidnapirat'. Možda ima ženu i djecu, ili je stvarno s prokletom Tarantulom, baš me briga. Što bih mogla izmisliti? Ne znam čak ni kako se zove. Dođi Oscare, idemo se prošetat'.

la sainte chapelle

Sutradan ujutro, nakon što ispisah nekoliko redaka nečega što bi se jednoga dana moglo pretvoriti u moj roman - "Razmetljivac koji nam poput kakve stoke užarenim metodom pokušava u pamćenje trajno otisnuti pečat naše ovisnosti", izgovarala mu je podsvijest sve dok nije ugledao dvije prilike koje su se tiho primicale stolovima dovršavajući pripremu i pažljivo provjeravajući raspored tih stolova raspoređenih u obliku konjske potkvice na kojima se nije nalazio samo vidljivi pribor

za jelo u vrijednosti nekoliko dobrih mjesečnih plaća nego i štošta što ljudskom oku na prvi pogled nije moglo biti vidljivo - vrzmao sam se po stanu kad začuh zvono. Mjesecima nitko nije navraćao kod mene i osim roditelja koji su se skrasili u vikendici, mog brata koji je promijenio kontinent, vlasnika tvrtke u kojoj radim i jedne bivše, nitko nije znao gdje živim. Ako ono što tada proživljavah može pretrpjeti taj glagol.

Nisam stigao ni potpuno otvoriti vrata, a ona je već ušla u sobu u pratnji živahnog psa. Skinula je sako i pulover. Sjedeći na kauču, u trapericama, potkošulji i sandalama počeo mi pričati o svom bratu koji je proveo noć u Hitnoj. Ispraznili su mu želudac i sad je bio kod nje i pisao nešto, jer mladi gospodin navodno i piše. Ova cura očekuje nešto od mene, ponovih si. Ali što, k vragu, najobičniji sam bijedni make-tist koji provodi dane razmišljajući o bedastocama.

Njihovi roditelji rade u diplomaciji, vide ih samo za Božić, živi s dečkom koji svira gitaru i radi na buvljaku. Brat je naziva najmanje jednom na dan kako bi se uvjerio da je sve u redu.

Mogu nam skuhat' kavu? - priupita me ustajući. Oscar, čim je vidi da ustaje, počinje lajati poput guske. Ona mu se približi, podraga ga i nestane u mojoj maloj kuhinju u pratnji Oscara. Zapalio sam pljugu, to uvijek činim kad ne znam kamo bih s rukama.

Dođi, ohladit' će se!, *Vau!, vau!* - Sophie i Oscar pozivali su me: *Moram se požuriti, kasnim. Pa danas je nedjelja. Ima jedno mjesto koje posjećujem svake nedjelje, možeš doć' samnom ak' 'očeš, znaš za la Sainte Chapelle, unutar Palače pravde, oslikani prozori i to, samo što će nas Oscar morat' pričekat' vani. A to ne, hladno je vani, smrznut' će se jadan. Kak' 'očeš. Pa to nam je usput. Možemo skoknut' do mene i ostavit' Oscara s mojim bratom, može? Nisam*

siguran da me baš želi vidjet'. Ništ' ti ne zamjera, znaš, al' ak' ga ti ne želiš vidjet', ne moraš. U svakom slučaju, sad je preslab da bi se zanosio i glumio frajere. Dođi, idemo. *Oscar, pokret!*

Volio sam hodati gradom sa Sophie i Oscarom. Ljudi su se zaustavljali kako bi podragali Oscara i osvrtni kako bi gledali u taj trio koji smo formirali. Ponekad bismo se bacili u trk. Ukrcali smo se u metro i za dvajst minuta bili smo na Saint Michelu. Fontana se restaurirala, mravinjak ljudi. Ušli smo u zgradu u kojoj je kino. Uzak ulaz kamuflirao je raskošnu unutrašnjost. Potrčali smo stubištem zaustavivši se na šestom na kojem se nalazilo jedno od, kak' bi reko, možda najzračnijih mjesta koje sam ikada vidio i koje nije moglo pripadati nikome doli Sophie. ▣

Noga filologa

Vlastita pompejanska soba

Neven Jovanović
neven.jovanovic@ffzg.hr

Pompejanci su bili drukčiji od nas – živjeli su drukčije, živjeli su tako da se nama to čini čišćim, jaćim, jarkijim. A opet, radili su sve isto što radimo i mi – *Menschliches, Allzumenschliches* – pri čemu se u Pompejima elementi toga “sve isto” međusobno naguravaju tako drastično da se jednostavno ne mogu apstrahirati, sterilizirati. Kupleraj i tragedija, mitologija i predizborno podmićivanje, produhovljenost i navijačke tučnjave. *Antika je sve to*, baš poput našeg svijeta – ali na drukčiji način od našeg svijeta

Dok sam morao stanovati po tuđim sobama, onakovim kakove sam baš našao, bilo mi je kao da tuđe odijelo nosim. Već u toj tuđoj sobi nastoji čovjek da joj daje kakvo obilježje. Pa kad joj ni to ne da, onda već u tom leži jedno obilježje. Kad sam u tuđim kućama stanovao, pa sam dospio u položaj, da sam sebi mogao što priuštiti i koju voljicu ispuniti, dao sam sobu gdje pišem na pompejanski način slikati, a uređio sam ju po mogućnosti tako, da je posoblje tom stilu odgovaralo, a kad sam dobio uredske prostorije, učinio sam isto u većem stilu. Bavio sam se u ono vrijeme mnogo s arkeologijom, pa sam bio pun uspomena iz Rima i Pompeja, godilo mi je, dakle, da sam mogao prostor u kom sam radio, udesiti tako da se je slagao s mislima, koje su onda moju dušu ispunjavale(...)

Ovako je prije nekih 130 godina, u Zagrebu Hrvatsko-ugarske nagodbje, u zaostaloj analfabetskoj zemljici, zemljici pijunu usred vječnih nadmudrivanja Habsburga i Mađara, jedan čovjek osvajao prostor.

Taj se čovjek zvao Iso Kršnjavi.

Sablasi iz prošlosti

Iso Kršnjavi rodio se (u Našicama) 1845., negdje u doba kad Karl Marx počinje objavljivati knjige. Već s osamnaest godina predavao je na osječkoj gimnaziji povijest, njemački i filozofiju – u to doba, sam piše, trebalo je u srednjim školama predavati na hrvatskom, a nije bilo dosta učitelja koji bi ga znali, pa su primali i maturante za predavače. Potom je studirao u Beču i Münchenu, “filozofiju” (koja tada obuhvaća glavne humanističke znanosti) i “umjetnost”. Dok Friedrich Nietzsche razrađuje svoju teoriju tragedije, Kršnjavi, u svojim tridesetima, boravi u Italiji, slika, proljeće i ljetno 1874. provodeći u Napulju i Pompejima. S 33 godine Kršnjavi odustaje od slikarstva i postaje u

Zagrebu sveučilišni profesor povijesti umjetnosti. Radi kao kulturni aktivist: osniva Društvo umjetnosti, priređujući izložbe i sponzorirajući umjetnike; oslanjajući se na arhitekta Hermanna Bolléa, potiče stvaranje Obrtne škole i Muzeja za umjetni obrt (oboje se još i danas nalazi na zagrebačkom Trgu maršala Tita, u zgradi za čiju je gradnju također zaslužan Kršnjavi). S 39 godina (1884.) “daje se birati” za saborskog zastupnika, kao član vladi sklone – tj. kralju Franji Josipu sklone – Narodne stranke. Sedam godina kasnije – nakon puta po skandinavskim zemljama, gdje je proučavao obrazovni sustav i upoznao se s Ibsenom – Kršnjavi ulazi u vlast samu: postaje predstojnik Odjela za bogoštovlje i nastavu kraljevske zemaljske vlade, ekvivalent današnjem ministru obrazovanja i znanosti (i kulture k tome), u vladi bana grofa Karla Khuen-Hedervárya. Da, *onoga* Khuen-Hedervárya. Tu na scenu stupaju pompejanski interijeri: tijekom cijelog mandata Kršnjavi uređuje zgradu svog ministarstva, u zagrebačkoj Opatičkoj ulici 10, gdje je danas Institut za povijest. Šminkanje vlastite “kuće” omiljena je igra svakog ministra; ali Kršnjavi nije na tome ostao. On gradi i obnavlja zgrade školske i crkvene (više od njih 180), modernizira gimnazije, muzeje, sveučilište, nastavu, znanstvene publikacije... a prije svega – nalazi novac kojim će sve to izvesti, nalazi ga praktički *mimo* državnog budžeta, jednostavno štopajući dotadašnje rupe. Na funkciji se Kršnjavi održao četiri i pol godine; onda je Khuenu dozlogrdio, smetajući i kralju i Mađarima, te su ga nogirali prvom prigodom (kad su 1895. pri otvaranju zgrade zagrebačkog HNK i posjeta Franje Josipa studenti demonstrativno spalili mađarsku zastavu). Kršnjavi se vraća profesuri i prevodi *Božanstvenu komediju*, zamišljajući među likovima Pakla svoje neprijatelje. Poslije nekoliko godina iz provladine i mađaronske Narodne stranke prijeći će u nacionalistički-radikalnu Čistu stranku prava – među pravaše, gospodo, iako one koje više ne vodi Ante Starčević s novčanice od 1000 kuna, nego Josip Frank – pravaše koji su u tom trenu, gospodo, od svih hrvatskih stranaka najbliži Habsburzima (kladim se da vas to nisu učili u školi!). Nakon Prvog svjetskog rata, u Kraljevini SHS, Kršnjavoga, penzionera, ljudi će doživljavati kao “sablasi iz prošlosti” – kako je pisalo ispod jedne njegove karikature.

Kud baš Pompeji?

Dobro je, gotovo je. Možete se opustiti; enciklopedizam je završio. Uh. Ovaj jedno stoljeće udaljen svijet danas izgleda tuđ poput svijeta antike. Na izvjestan način još i više. Ovi su ljudi praktički do maločas hodali Ilicom – imamo njihove fotografije, rukopise, privatne stvari i potomke – znamo gdje su im grobovi i kosti su im još unutra – kad sjedamo na stolac u HNK, možda sjedamo na njihovo mjesto – možda smo išli u istu školu u koju su išli i oni, prolazeći istim putevima, gledajući iste uglove i iste ukrase na fasadama. A sve je to toliko drukčije. Toliko da smo za njihove probleme, za njihove ideje, nazore i strasti, ravnodušni; nezainteresirani; “objektivni.” Ili, s druge strane, toliko da i njih i njihov svijet navlačimo na Prokrustovu postelju vlastitih interesa i vlastitog svijeta

– postelju u kojoj pravaši i Starčević bezuvjetno ispadaju *good guys* do ‘koske’, Khuen i mađaroni crni negativci (sjetite se samo što smo u školi učili o razdoblju od Nagodbe do Prvog svjetskog rata!), a jedino što je u svim tim vremenima postojalo bila je borba za stvaranje hrvatske države u kojoj danas živimo – jedino o čemu su mislili svi ti likovi po kojima se danas zovu ulice bilo je kako ćemo *mi* jednog dana, škupa s našim rukometašima i našim Škorom, Jelačiću pod repom, farbati lica u crveno-bijele kvadrate.

Svim ovime treba žonglirati da bismo se uopće (odnosno: bar s mrvicom nade u odgovor) mogli zapitati: što znači to da je hrvatski ministar prosvjete dao svoju privatnu sobu i jedan od ureda u svom ministarstvu “na pompejanski način slikati”? Kakva je to gesta, kakav je to čovjek... i zašto baš Pompeji?

Tri dimenzije privatnosti

Na posljednje je pitanje možda najlakše odgovoriti. Još od polovice 18. stoljeća – stoljeće prije nego što će Kršnjavi doći u Pompeje – posjet iskopinama grada pod Vezuvom je *in*, neizostavna postaja “Velike ture”, turističkog *cruisinga* po Evropi; u Pompejima su “svi bili” (na stranu to da “svi” u to doba ne bi nipošto uključivalo mene i vas – turizam je tada više elitna nego masovna zabava). Svi su hrlili vidjeti grad kojemu se film zamrznuo u jednom danu 79. nove ere – hrlili vidjeti kako je prošlost – pa još antička prošlost, ono o čemu svi uče u školi – kako je ta prošlost *stvarno izgledala*.

U Pompejima ih je u punom sjaju dočekalo ono o čemu “velika povijest” govori tek usputno i kroz zube – ono o čemu u školi nisu ni sanjali. Bila je to antička *svakodnevnica*. A, među ostalim, jedan posve elementaran aspekt te svakodnevice: *unutrašnjost* rimskih kuća. Uređenje interijera, namjenu prostorija, namještaj. Trivijalno? Ali činjenica je da bi bez Pompeja *privatna* antika za Evropu ostala (kao što je dotad i bila) prvenstveno *dvodimenzionalna*, očuvana *razizemno*. Ono privatno što arheolozi otkopavaju drugdje jesu *tlocrti*; batrljci stupova i zidova; podni mozaici; kanalizacija. Trodimenzionalno očuvane antičke građevine su *javne*, i to najreprezentativnije – najjavnije – od javnih. No Pompeji su nam pokazali i javno i privatno, jedno uz drugo. Tu se, tako, prvi put otvorila mogućnost da *uđemo Rimljanima u sobu* – i, dakako, da činimo obratno: da iz vlastitih soba napravimo rimske.

Zašto bismo poželjeli tako nešto? Recimo, zato što su pompejanske sobe u našim očima umjetnička djela. I to fascinantna umjetnička djela. I to fascinantna ponajprije po tome što jedan nama dobro poznat zadatak rješavaju na *drukčiji* način.

Pompejanska tempera

Za razliku od modernih kuća (kako naših, tako i još više onih iz doba Kršnjavoga) namještaj pompejanskih kuća bio je sveden na minimum, na nekoliko nužnih komada. Sve dekorativne efekte Pompejanci su prepuštali *zidnom slikarstvu*. Njihove zidove nisu zakrivali ormari, regali, stalaže – a ni tapete, tapiserije, uokvirene slike, poster, pločice, brodski podovi. Udarni element dizajna pompejanskih interijera nalazio se *izravno* na zidovima. Oni su bili oslikani (u specijalnoj,

kolumna

tehnološki iznimno zahtjevnoj varijanti tempera-tehnike) privlačnim motivima i sjajnim bojama; neki su valeri toliko posebni da danas postoje nijanse koje se zovu "pompejanskima": nijanse crvene, svjetlo-crvene, žute, plave, crne (Pompeji su Evropi pokazali antičke boje; prije njih je antički svijet bio dostojanstveno bijel, boje togâ i golog mramora). Zid je podijeljen na zone, gornju, srednju i donju; na glatkim površinama iluziju arhitekture i perspektive stvaraju plohe boja, naslikani arhitektonski elementi, naslikani stupovi, ornamenti, vijenci i svijećnjaci. U žarištima takvih struktura nalaze se, slično medaljonima ili stripovskim kvadratima, figuralni prikazi – realistični prikazi krajolika, domaćih ili egzotičnih; portreti; mrtve prirode; prizori iz svakodnevnog života; odgoj, kazalište, prizori iz mitova. Točno su to, i točno tako, po narudžbi i po do tiranije potankim uputama Ise Kršnjavoga, u pompejanskoj sobi Odjela za bogostvo i nastavu u Opatičkoj 10, izveli lokalni zagrebački majstori i hrvatski slikari. Čak su i radili kao i njihovi kolege u Pompejima, modularno: majstori "podloge", a slikari likove i ornamente.

Dakle: zašto baš Pompeji? Zato što su oni idealan antički *Gesamtkunstwerk* za nekoga koga zanimaju slikarstvo i primijenjena umjetnost. No, pitanja ima još. Zašto bi netko želio živjeti u pompejanskoj sobi? I zašto bi netko želio da mu namještenici rade, da mu stranke dolaze u ured u pompejanskom stilu?

Odgajamo značajnike

Objašnjava sam Kršnjavi: *Temeljna ideja, koja me je vodila, bila je da zgrada, u kojoj se obavljaju najodlučniji poslovi na polju nastave, u kojoj se utječe i na upravná pitanja bogoštovlja, vanjskim svojim oblikom bude primjerena toj zadaći vlade. Želio sam da se tu na umjetnički način izraze svi kulturni temelji, na kojima stoji naša nastava: klasična prošlost i kršćanstvo; idealizam i realizam. (...) Htio sam, nadalje, da jedna soba bude u pompejanskom stilu slikana, jer je klasična prošlost jedan od glavnih temelja naše nastave, a drugu sam sobu dao urediti u stilu renesanse, jer smo prožeti duhom tog duševnog pokreta.*

"Historicizam", komentirat će povjesničari umjetnosti. "Neoklasicizam", dodat će kad ih pogledamo ispod oka. "Takvo je bilo vrijeme, takav je bio ukus. Kasno 18. i 19. stoljeće, kod nas k tome još malo zakašnjelo." Ali lijepljenje etiketa samo premješta problem: ono što nismo razumjeli kod jednog čovjeka sada ne razumijemo kod čitavog vremena. "Kulturni temelji na kojima stoji naša nastava." Sve do početka 20. stoljeća "duh je klasičnosti još uvijek oblikovao ideale odgoja čovjeka i njegovih međuljudskih odnosa. Idealan je muž Mucije Scevola, junak značajnosti. Muža moraju resiti vrline starorimskoga građanina: kreposnička strogost, dostojanstvena odmjeranost, trijezna rječitost, bezuvjetna pokornost zakonima, od kojih najvažniji veli *dulce et decorum est pro patria mori*. Svi su muševci hrvatske prošlosti po tom nosili crte starorimskih junaka. Odgojiti značajnike bijaše cilj toga odgoja," piše Josip Horvat koji je sam prošao takvu školu (rođen 1896.). I dodaje, jetko – budući dijete 20. stoljeća – "Suvišno je ispitivati je li uspjelo postići taj cilj."

Da, ljudi moji: to što sam ja filolog na račun države – to što ste vi možda gulili latinski i grčki u gimnaziji – to što je pitanje za milijun kuna glasilo "Koji je u Linnéovoj klasifikaciji *latinski* naziv za murinu" – sve su to odjeci, odbljesci, titraji i trzaji doba koje je završilo s Kršnjavim, u Horvatovoj mladosti, prije Prvog svjetskog rata. Doba koje nam je ostavilo pompejansku sobu u Opatičkoj 10. Doba koje nam je danas toliko zbunjujuće, enigmatično, da ga poimamo tek na jedan od tri načina: kao laž (ma da – govorili su jedno, a mislili i radili drugo), kao karikaturu (luđaci!) ili kao muzejski izložak (zanimljivo, za-nim-lji-vo..., a sad ajmo popit!).

Gaža i izazov

Pa ipak. Kršnjavi nije bio bedak, niti luđak. Niti zadržati profesor. Čak niti tragično-romantični *luzer*-fantast kakvi su omiljeni štof za hrvatsku nacionalnu mitologiju. Kršnjavi je bio realpolitičar – o tome svjedoče memoarski *Zapisci: iza kulisa hrvatske politike* (Zagreb, 1986.) – lukavac i cinik ("Jedan hrvatski ministar mora imati poprilično jaku dozu gluposti, ali on uveliko prelazi danu kompetenciju") koji je naizust znao sve aksiome od "Tko maže, taj i vozi" do "Money makes the world go round". Recimo, uređenje Opatičke 10 nije imalo za cilj samo ušminkavanje legla birokrata: "Htio sam da u toj zgradi mladi naši umjetnički početnici nađu prvu priliku, gdje će se osposobiti za velike monumentalne zadaće isto kao što su se umjetnici u srednjem vijeku i u doba renesanse učili na velikim monumentima, gdje su kasnije i kao gotovi umjetnici radili", pisao je o tome kasnije Kršnjavi. Pa su tako Pompejansku sobu oslikavali Bela Čikoš Sesija, Oton Iveković, Ferdo Kovačević, Ivan Tišov; svi na početku karijera, studenti sa stipendijama. Kršnjavi im je ponudio ne samo "gažu" nego i zanatski izazov, priliku za stilsku vježbu: naučite raditi *à la Pompeji!*

Ovdje negdje čuči i tajna Pompejanske sobe.

Dvije pompejanske sličice

"Ništa nije prijatnije i jasnije od pogleda na svlačionicu u pompejanskom kupalištu, gdje je svod pokriven malim likovima, reljefno oblikovanim u bogatim medaljonima, gdje povorka Herakla ide duž zida, snažnim ramenima podupirući strop. Svi su ti oblici vitalni i zdravi; nema ničeg prenapregnutog ili prenapregnutog. Kakva li kontrasta u usporedbi s našim modernim kupalištem, i njegovim artificijelnim, neukusnim slikama golotinje, sa svim tim sentimentalnim i sladostrasnim crtežima! Kupalište je danas mjesto za pranje; u ranije je doba ono bilo ugodno utočište i gimnastička ustanova. Ondje se provodilo nekoliko sati dnevno; mišići su postajali krepki, koža sjajna; tu je čovjek kušao strasnu animalnost koja mu je proždimala krv i meso u izmjeničnim stezanjima i širenjima; živio je tada ne isključivo putem glave, kao danas, nego putem tijela."

"Na jednom je uglu bio hram, a iz jedne ulice u drugu brže se moglo skrenuti između stupova tog hrama nego oko njih – i pazi, generacije užurbanog nogu izlokale su u tvrdom kamenom podu hrama duboku stazu! Nisu htjeli obilaziti kad je brže bilo proći. Tako činimo i mi u našim gradovima."

Ove su oprečne dojmove iz Pompeja ponijela dvojica suvremenika Kršnjavog – još dvojica pripadnika toga davno prošlog doba. Autor prvog pasusa jest Matošu drag Hippolyte Taine (*Putovanja Italijom*, 1865.); pisac je drugoga Mark Twain (*Nevini u inozemstvu*, 1875. – autor *Toma Sawyera* bio je u Pompejima otprilike kad i Kršnjavi). Koje je od ovih opažanja "jedan od glavnih temelja naše nastave"?

Idealizam i realizam

Pustimo najlakši odgovor. Hajmo se igrati da je Kršnjavi prelukav za to. Onda je glavno – da Pompeji nisu samo jedno. Kao što ni obnavljanje Pompeja nije samo jedno.

Sjetite se – pročitajte ponovo – naizgled usputnu, provodnu, ukrasnu sintagmu Kršnjavoga: "idealizam i realizam" (čini se da je njegov najveći potencijal u takvim usput nabacanim opaskama; u migovima). Idealizam i realizam. Ne jedno – dvoje istovremeno.

Da, Pompejanci su bili drukčiji od nas – živjeli su drukčije, živjeli su tako da se nama to čini čišćim, jačim, jarkijim. A opet, radili su sve isto što radimo i mi – *Menschliches, Allzumenschliches* – pri čemu se u Pompejima elementi toga "sve isto" međusobno naguravaju tako drastično da se jednostavno ne mogu apstrahirati, sterilizirati. Kupleraj i tragedija, mitologija i predizborno podmićivanje, produhovljenost i navijačke tučnjave. *Antika je sve to*, baš poput našeg svijeta – ali na drukčiji način od našeg svijeta. Način dovoljno blizak da bi bio razumljiv – a dovoljno drukčiji da bi bio fascinantan – fascinantan jer nas tjera da gledamo drugim očima.

Idealizam i realizam. Budući do guše u jednome, ne zaboraviti na drugo. Kako u umjetnosti i *Altertumswissenschaftu*, tako i u kulturi i politici. Eto tajne spoznaje i talenta Kršnjavoga, eto što ga je (uz talent za samopromociju s mjerom) učinilo iznimnim

ministrom i menadžerom. I zbog toga je, dakako, ostao neshvatljiv i sumnjiv kako do srži korumpiran i ciničnim "realistima" tako i do mahovitosti fanatičnim – ali za licemjerje spremnim! – "idealistima". Sjedeći u tišini i polumraku usred sobe koju su mlade nade (pritom, jasno, pomalo njurgajući) oslikale u stilu tisuću osamsto pedeset godina stare kulture s druge obale Jadrana, stari je austrougarski uštirkani bradonja, na vrlo kratak rok neka šarža pri batrganju analfabetske polukolonije u fliperu između Pešte i Beča, masirajući od cvikera nažuljan korijen nosa, plutao nošen plimom svojih omiljenih, već do opsesije ponavljanih misli. *Ideal mora biti krvav ispod kože. Realnost mora imati boje. Dašak veselja i lakoće usred ove depresije. Umjesto da tuđe prisvoji nas – prisvojimo mi tuđe*. Ili tako nekako. ▣

Čitajte provjereno.

Egotrip

Male lastavice nam se smiju

Željko Jerman

Krunoslav STIPEŠEVIĆ – Stipe, poslao mi je snimku ptičica, s nazivom u atačmentu: "MALE LASTAVICE NAM SE SMIJU" Od tada lakše izlazim na kraj s najlon vrećicama, jer mi to sasvim osvježi sav "sumornistički" realizam. I prisjetim se, svih tih dragih osoba, koja su mi u crnoj korčulanskoj situaciji ipak učinila da, bar u par navrata, i Ja dobijem osjećaj kako sam na odmoru a ne umoru

bolovah od dijagnoze poremećenog ponašanja i sna (jedna od mojih sitnih psihopatominima) odveo na stranice – www.i.korcula.net... Da, da, ulovila me nostalgija za mojim drugim boravištem... makar tamo tijekom duljeg boravljenja pišam po gradu i moru na dohvat pljuvačke iz spavaće sobe, il konobe pretvorene u zajedničku kuhinju (u kojoj dva skoro gola kuhara, Mladen Kuspilić – zagrebački bratić jedinstvene mi zadnje Jedine, i Ja, naizmjenice dežuramo). Dakle, bez pardona sam htio reći, odveo me Komp i na stare vijesti, pa... nađe i ovu što me ponajviše zainteresira. (INACE! Gluh med za pisanje mi lijenim bodulima, ja znatiželjan purger doznah raznorazne oprečne informacije o noćasnoj pogibiji, primjerice da je zadnji puta u životu lavovski riknuo neki Švabo, Digić... uglavnom furešt, pa sam npr. drugi dan post nevere gledao kako neki momci iznose na obalu raznorazne potopine, očigledno s neke barke... a među njima zamijetio i svog mladog prijatelja Mihovila Depola – Mičeta... ter ga, kako je i u me bila aktualna havarija zapitao: "kaj, i tu je bil brodolom"? a on mi kimne glavom znak YES(!)... našto ja odvratim: "ma nema veze, glavno da nije bilo mrtvih"! I osjetim neugodu, zamijetim tužna lica, a Mladen mi Mafiš, jedan od brodskih egzorcista da rukom znak (kaži-prst na nos!) pssst!!!

Poslije sam tek doznao da je među tim mladićima bio i sin pokojnog već mi znanca, te poslao desetak poruka isprike preko Mičeta, Antiše i drugih mladića, jerbo sina utopljenika nisam osobno poznavao.)

TKO NE VIDI DUHOVE U ZBILJI, NEĆE IH NAĆI NI NA MOJOJ SLICI

Sparno subotnje predvečerje, dok su se Korčulani i njihovi gosti potezali gradom, svi lagano kuhani od pritiska južine, prekinula je žestoka nevera koja se pojavila u svega desetak minuta sa zapada.

Kada se ionako već slaba dnevnja svjetlost naglo pretvorila u mrak svi su shvatili što se sprema pa je nastala velika strka prema kućama, sobama, brodovima, apartmanima, kafićima i restoranima, dok su konobari skupljali stolove i suncobrane a prodavači izloženu robu.

Evo Tome nevjerni, eto što mi skine OPET ŽIV kompić; ništa ja ne izmišljam u svojim tripovima, ta ne živim u pravom LSD – tripu, sve je kako pišem i u STVARNOM BIVSTVOVANJU, a kako rekoh u nazivu jednog fotokemijskog nedavnog rada: "TKO NE VIDI DUHOVE U ZBILJI, NEĆE IH NAĆI NI NA MOJOJ SLICI"!!! Zato mi pokušajte vjerovat i ovo! Odmah kako sam po povratku iz Korčule ušao u dvorište, na gornjoj bandi zelene oaze primijetih na tri konopa obješene najlon vrećice. U RANU ZORU (zoru, zoru, kad svane dan – Demure(!) pjevaj to spiralo!) kesice šutkom šute, a Ja očekivao zbornu popevku Duhova i Duhica: "DOBRO NAM DOŠEL..." (onako neispavan i polumamuran). Međutim, naja! Ni popevke, ni duhova, ni dobrodošlice, tek doma lipo me dočekaše probuđeni sinko, moja gospođa i divno novo mezimče Mokica... E, ta je piškila od veselja, a ja se bojao da me nakon dva mjeseca mlada nova kujica neće ni prepoznati! I sve razbuđene ostavim, te namjesto njih spavat nastavim! Nu, pred sam usanak pojave mi se one najlonice! I, u komi – niti spim, niti sam budan, vidim ŽIVU SLIKU; nad svježe posadenom travom, brojim vrećice i u

njima nalazim UISTINU MRTVE DUŠE! Imam ih ko bogati turisti velike škampe, drito na pladnju – osamnaest (18!) komada... što muških, što ženskastih... većma familijskih, ali i nekih van krvnih veza, na druge načine vezanih uza MOJ SVIJET! Ali, umor me savlada, začorim i zaboravim na kese, koje su zapravo trebale biti strašila za SVA TA DIVNA STVORENJA, posebice pernata i leteća, ali i kao oznaka minskih polja za naše cucke (ima i gospon psića, nažalost često na dohvat noge), a to je jedini tetak Jedine postavio, nit ne sanjajući da otvara KAMP ZA MRTVACE!

(Što bi uostalom jedan ING. mogao znati o duhovima, osim što s distance i podsmijehom tu i tam, iz zajebancije čita članke o parapsihološkim pojavama!).

On PUN ŽIVOTA, Ja PUN SMRTI

Isti dan navečer odem malo vidjeti svoj dragi Zagreb, o kome sam pisao sred ljeta na negrastoj Korkyri u Tino komp. birtiji, PARDON, HTIO SAM REĆI... (se kuži moj manirizam gospodine Meandar pl. Julije?)... komp butigi, i to jedini s dozvolom (nakon pojašnjenja šefu da naprosto neumijem pisati ukoliko nije pored mene zapaljena pljuga i neko piće)... tekstuljak od jedne kartuline za *Vjesnik*, rubričicu *Zašto volim Zagreb*. Agram do svog omiljenog odredišta Kaptolske kleti, i NIKAM DALJE. Crni Kralj točen u trodecilitarske čaše, odurna pseudogotička katedrala preko puta, iz koje izlaze nenadjebive budale što nemaju kaj pametnije delat, nego slušat kukavelu popova u DRŽAVNOM ANTIALKOHOLIZMU, zgodni frajeri i djevojke u ljetnoj obleki, pokoji interesantan klošar... i kaj treba veći?! To je Zagreb, kojeg imam tak rad, ko i hrapav glas pok. glumca Glovackog (+ Gornji Grad, područje Vražjeg trokuta oko nakaradnog pseudobaroknog kazališta, & još dosta toga do Save) što i napisah u Tinu krumpirašu, samo ja kod kralja Tomislava stanem i nejdem dalje (od spomenika u krigli).

Hiii J !!! Spet razvlačim stvar! Dočekah zadnji bus Mirogojac te uz par otkačenih teen dečka i cura, te par pijanih Zombića, krenem na Breg... Šalatu, ne, već sam 100 x rekel taj stari domorodačkoljubivi naziv. I sve bi OK. – deca razmjerno mirna, zombiji tihi, šofer uinat crkvenoj bagri na 0,00 promila... do silaska na "mojoj" stanicu. Tu mi, kada ode vozilo, dođe živa slika travnjaka s najlonkama, vidim je pred sobom iako do kuće imam još oko 5 minuta flaksanja. O jebo te, idite kvragu vrećuljci prokleti! Zažmirim i otvorim okeca svoja zelenkasta dva. Nema ih! OCKEJ! Ali dočekaše me u živo, u dvorištu, no ne mogu nikako niz svoje suterenske štenge a da ne prodem uz njih, a, a... osjetio sam frketaču baš kao prije nevere. Jasno – U NAJLONICAMA DUHOVI i samo su čekali moj povratak. Jasno, prvi mi se javio iz prve vrećice s prvog štrika Jadranko Kovač, korčulanski zubar kog je more bacilo pored mog sa sidrišta odbjeglog brodića, kog nije kao mene spasio NadDuh poslavši mi preko nonića poruku da odem po cigarete. Neću dosadivati s tom spikom, uglavnom se svela na naše svakogodišnje svađe, završene tek onda kada mi iz nosa potekao slap krvi, kada mi je čovik puno pomogao, i odkada smo postali si dobri... kaj je imal protiv mene (opet)... niš, samo mu je bilo krivo što nisam sa njime plivo!!! Tj. on PUN ŽIVOTA ne živi više, a Ja PUN SMRTI sam živ. Tu su bili i druge kese što no jedva dočekaše da krenem dalje! Tata: "Uvek sam ti govoril – voli more drš se kraj!" Odgovor: "Jebo te kraj! SVE JE BESKRAJNO"! Baka, ponajdraže biće iz djetinjstva: "Jožek, tak sam sretna da te vidim i da su mi tvoji mama i tata rekli kak je s tobom najlakše komunicirat iz vrećica". Razgalio sam se, zvao je na čaj, kavu, štogod želi, no ona mi rekne – drugi puta, kada ne bude takva gužva i kada ćemo moć na miru pričat o tome kako mi je za Božić ujutro donosila svoje kolače u krevet, und,

nezaboravno razrijeđeno mirišljivo kuhano vino! Na brzaka se oprostim sa zadnje dvije vrećke... jedna plava, druga roza, par koji se ljubio i pod stare dane kao u vrijeme začetka ljubavi, visio je na užetu u vidu dviju zagrljenih najlonica. To su bili barba Drago i teta Albina iz Praputnjaka, a u duetnom nadvikivanju barba je bio glasniji (jer ko 1. kapo makine nagluh, jako je vikao i prije, pa mu je to ostalo u navici i sada POSLIJE SMRTI): "Znam sve o motorima, dobro si prošal, Đilato će ti sredit Yanmar, ne brini, nema bolje makine za male brodiće"! I, sav vriti konačno pozdravim duhove u vrećicama, aš ni samo tak drugovat s onima ODOZGO; prođem bez pada stepenicama, dojdem mado ter najdem prekrasnu poruku... il je to bilo koji dan poslije, da, poslije, pošto je tada kompanjon Komp bio na liječenju... no nema veze dan simo, noć tamo... bitno je da sam uvjerio čitateljstvo kako ne lažem, već "hemingvejski" pišem malte ne dokumentaristički (jesam li??)...

OLIMPIJADA NA ŠKOJIMA

Krunoslav STIPEŠEVIĆ – Stipe, poslao mi je snimku ptičica, s nazivom u atačmentu: "MALE LASTAVICE NAM SE SMIJU". Od tada lakše izlazim na kraj s najlon vrećicama, jer mi to sasvim osvježi sav "sumornistički" realizam. I prisjetim se, svih tih dragih osoba, koja su mi u crnoj korčulanskoj situaciji ipak učinila da, bar u par navrata i Ja dobijem osjećaj kako sam na odmoru a ne umoru.

A, što-kaj-ća je s tim lastavicama bilo? Opet moja 100% gluhoća nije shvaćala sva zbivanja, a kamoli čula pjesmu. Daklem, kako rekoh prošli puta, bila je OLIMPIJADA NA ŠKOJIMA... JA, u pobjedničkoj ekipi art društva & com. No s minimalnim učinkom (BITNO JE imat volju!!!). Došao primjerice na boćanje iz birtije, samo da pokažem da nisam pijan, ta vozim brod s deset ljudi (ha, popeki, kaj ne protestirate protiv toga!!! I na moru je 000,000 posto, no kada bi se tog pridržavali, propao bi nautički turizam... a to nam je, iako ga mrzim kao i sav turizam u globali, veći izvor prihoda od vašeg LAGANJA I NERADA na kojeg mi porezni janjci samo trošimo, a pizdin dim dobivamo... auf, opet SKRETNICA!... smirizacija... da nastavim, primim boću i važno pogodim najbolje pozicioniranog, pojma nemajući da je to moj pajdaš... i hitim ga ča...

DODJELA MEDALJA u "Faktor – vili" u Javić. Uz kolajne od čepova pive (rekoh to prošli put, nisu me izludile vrećice, znam kaj pišem!). Sve bi ko na pravim olimpijskim igrama... (a sada što nisam zapisao!)... (J) hahaha! Sviralo je nešto, mi se zekali ko da je himna, ja stavio ruke – jednu na srce, a drugom se vatao za muda (ko da sam pravi HR sportaš). I tek sada zamolih Jedinu da mi točno objasni u čem je bio štos, jer moja je nepamet i cuga i ostalo – napola sjećanja. Napisala mi kako ne bi bilo zabune:

"Stipe je u Njemačkoj našao u staretinami gramofonsku ploču na hrvatskom. Mora biti negdje (po mom računu) oko tridesetih godina. Glas, melodija, tekst ("LASTAVICE NAM SE MALE SMIJU") sve je za umrijeti od smijeha. Netko je tvrdio da je to Ivo Robić, al meni izgleda nemoguće, a i Fak je potvrdio moju sumnju..." Tko zna, ne čujem, al nazvat ću Iveka, ma koliko ga ko stari roker mrzio, njega (i u doba pred-periknog stanja) i njegovo izigravanje Sinatre, i pjesmice na koje su padale šiparice. Morti bu štel s menom spikat, Ak neće, možda mi uspije kod nekog drugog iz te pederske škvadre (oprostite homići, to je samo figurica, a ne vrijeđanje vas)... prezir prema kojekakvim Robićima, Novoselimima, Kljakovićima i slikovitim majmunima, koji su mi zagorčavali dječjačke nedjelje, dok su starci, u pred TV-eri slušali radio emisiju *Po Vašim željama*. Nemam nimalo sentimenta prema tim ljudima, za njih bi pjevao navijačke stadionске pjesme... izuzevši pevca "Lastavica".

KORČULA – Oko 21.15 sati more je iznijelo tijelo muške osobe na žal pored spomenika na Plokati. Tijelo su uočili braća Joško i Dinko Anzulović te pokušali pomoći unesrećenom. Hitna pomoć je stigla vrlo brzo i medicinsko je osoblje uz pomoć Dinka Anzulovića, također liječnika, dvadesetak minuta pokušavalo pomoći, pretpostavlja se, utopljeniku, i prevezlo ga u korčulanski Dom zdravlja.

Nemamo informacija o identitetu unesrećene osobe ni o okolnostima nesreće, ali nadajmo se da će sve završiti dobro....

EVO! Gospon Kompmann došao s oporavka, pardon, htio sam reći – vratio se frend Kompić iz bolnice doktora Tefika, specijalista za egzorcizam elektronskih naprava... ter me umah jedne noći kad

Nijedna od nas nije meso

Snježana Klopotan

Popularna kultura nudi niz sadržaja kojima se naglašava doživljavanje žene kao potrošne robe – mesa. Ogladni primjer su jumbo-plakati mesne industrije Gavrilović, koja opetovano reklamira svoje mesne proizvode mizoginim portretiranjem žena kao mesa. Na posljednjem nizu plakata, netko je uz plakat koji prikazuje sliku žene i poručuje *Volim je i na stolu*, napisao grafit *Ne kupujem žene i meso*

PETA, najveća svjetska organizacija za prava životinja, nedavno je izazvala kontroverze reklamnom kampanjom koja povezuje sudbinu ubijenih žena sa sudbinom zaklanih svinja. Reklamni pano u Torontu i Edmontonu pokazuje fotografiju žene i svinje sa sloganom *Nijedna od nas nije meso*. Kampanja je potaknuta u javnosti vrlo eksponiranim slučajem serijskog ubojice Roberta Picktona, koji je na svojoj farmi ubio petnaest kanadskih prostitutki i ovisnica o drogi. Dodatno zgražanje javnosti izazvali su izvještaji službenika zdravstva kako su proizvodi od svinja koje je Pickton uzgajao na svojoj farmi i prodavao bili pomiješani s ljudskim mesom, za koje se pretpostavlja da su ostaci ubijenih žena. U obrazloženju kampanje koja želi potaknuti ljude da prestanu jesti meso, PETA je podsjetila da je svim živim bićima stalo do njihova života, neovisno kojoj vrsti pripadaju: "Nijedno živo biće ne zaslužuje da se s njim postupa na način na koji postupamo sa životinjama na industrijskim farmama. To je ono krajnje u rasističkom razmišljanju što odlučuje kako su sva ostala inteligentna i društvena stvorenja koja nemaju moći da se obrane, prikladna samo za na stol. Potrošači koji su možda pojeli ljudsko meso to vjerojatno nisu primijetili, jer su i svinje i ljudi načinjeni od mesa i krvi, tj. *mesa*".

Ne kupujem žene i meso

Spomenuti slučaj povezivanja žena i životinja indikativan je za razobličavanje široko rasprostranjene percepcije i jednih i drugih kao mesa. U svojoj knjizi *Meso: prirodni simbol*, Nick Fiddes razotkriva meso kao sredstvo pomoću kojeg muškarci izražavaju svoju prirodnu kontrolu nad ženama, kao i nad životinjama: "Muškarci su obično ritualno u položaju kontrolora, lovaca, dobavljača, a uz to su i primarni potrošači mesa, prisvajajući si pravo prvenstva na dostupne resurse". Na mikrorazini ta je kontrola uočljiva u institucionalizaciji rodnih uloga, na primjer, pri podjeli kućanskih poslova, u kojima će svakodnevno kuhanje biti dijelom ženske uloge, dok će pečenje mesa (osobito na roštilju) biti posao muškaraca, koji u pravilu obavljaju ubijanje i ljudskih i neljudskih životinja.

Kroz odgoj i obrazovanje žene prihvaćaju znatan dio impliciranog simboličkog sadržaja muške ideologije i inkorporiraju ga u svoju vlastitu ideologiju: "Muškarčevu prikazivanje žena kao mesa tipičan je pri-

mjer općenito iskrivljene slike žene kao životinje... Baš kao što je meso znak muške kontrole nad svijetom prirode *par excellence*, tako žene kao meso predstavljaju osobito snažan iskaz njezine navodne neobuzdanije društvene uloge te raspoloživosti kao prirodnog izvora za muškarce. Znakovita je asimetrija ovog podsustava ideja. Žene se nazivaju mesom kao da su određene za muškarčevu potrošnju, što se ne događa i u obrnutom smjeru: meso se obično ne doživljava kao ženstveno. Priroda nudi opsežan i iscrpan model sustavu patrijarhalne kontrole nad ženama, ali uglavnom ne vrijedi obratno".

Popularna kultura nudi niz sadržaja kojima se naglašava doživljavanje žene kao potrošne robe – mesa. Ogladni primjer su jumbo-plakati mesne industrije Gavrilović, koja opetovano reklamira svoje mesne proizvode mizoginim portretiranjem žena kao mesa. Na posljednjem nizu plakata netko je uz plakat koji prikazuje sliku žene i poručuje *Volim je i na stolu*, napisao grafit *Ne kupujem žene i meso*.

Nasilje počinje u jeziku

Analizirajući sličnosti između jezika *sustava mesa* i terminologije koju u pornografskom i mainstream diskursu upotrebljavaju muškarci kako bi opisali žene, Fiddes uočava kako je jedan sistem eksploatacije oblikovan po uzoru na drugi. Analiza rodnih odnosa, sadržanih u jeziku, upućuje ga da "podčinjavanje prirodnog svijeta, kao što je prikazano u slučaju *sustava mesa*, prethodi seksualnom podčinjavanju". Riječ je o metaforičkoj uporabi pojma mesa, koja se sastoji od nekoliko komponenata, počevši od muškarčeva opisa žena u kategorijama životinja (koka, kuja, kučka, mačk(ic)a, krava, ždrebica, zečica), do opisa žena kroz kategorije lova ili uzgoja, pa se ženu, kao plijen Muškarca-Lovca, može jahati, zauzdati i timariti. Fiddes navodi primjere prikazivanja žena kao jestivih objekata u *Rječniku povijesnog slenga* kroz izraze popularne u govornom jeziku sve od petnaestog stoljeća, a koji prizivaju sliku "žene kao mrtvog mesa koje je mesar ili kuhar dok je još bilo krvavo razrezao, raskomadao i sitno nasjeckao, i koje će na kraju poslužiti za mušku konzumaciju. *Komad mesa* je prvo-

bitno označavao spolni odnos (sa stajališta muškarca), a kasnije prostitutku. *Mlado meso* je označavalo mladu prostitutku na tržištu... *Sirovo meso* odnosilo se ili na голу prostitutku u seksualnom činu ili je bio općeniti izraz za žene. Bordel je bio *mesnica*. *Tržnica mesa* je bio izraz za sastajalište prostitutki, ženske grudi i vaginu; danas ga koriste feministkinje kako bi diskreditirale natjecanja za izbor ljepotica u kojima potiču djevojke da paradiraju svojim tijelima poput stoke za prodaju... U dvadesetom stoljeću izraz *odrezati komad mesa* britanski je sleng koji koriste muškarci, a znači da su spavali sa ženom". U suvremeno doba posljedica takva percipiranja žena analogno s ulovljenim ili uzgojenim mesom ogleda se u dodjeljivanju imena dijelovima njezina tijela koje nose životinje s polica supermarket – noga, but, križa ili prsa: "Humor ili nelagoda nastaju dozivanjem slika žena putem metafore mesa, simbolički potvrđujući njihov status u odnosu na muškarce."

Institucionalizirano nasilje: žensko i životinjsko meso

Feministkinja Carole Adams kao oruđe opresije vidi tri stvari: opredmećivanje postojanja tako da se ono vidi kao objekt radije nego kao biće koje živi, diše, pati; fragmentaciju ili klanje tako da se uništava postojanje kao potpunog bića; zatim potrošnja – i doslovna potrošnja neljudske životinje ili potrošnja fragmentirane žene kroz pornografiju, prostituciju, silovanje, premlaćivanje. U svojoj knjizi *The Pornography of Meat* ona istražuje način na koji popu-

larna kultura, reklame i pornografija zajedno stvaraju neprijateljsku, ponižavajuću sredinu za žene i životinje koje se javno prikazuju kao *zabava*: "To pokazuje kako su životinje seksualizirane/feminizirane, a žene su animalizirane. To predstavlja ideju *antropornografije* – opisivanje životinja kao kurvi".

Eksploatacija žena i životinja u pornografske svrhe poprima najradikalniji oblik u zoosodomijskim filmovima, gdje se životinja siluje, prisiljava na seksualni čin s pripadnikom druge vrste, manipulacijom njezinim prirodnim nagonima. Zanimljivo je da je u ovom slučaju riječ o obrtanju situacije, jer je uglavnom silovan muški pripadnik životinjske vrste. Analogiju sa silovanjem u životinjskom svijetu priziva današnji tretman krava kao bioloških strojeva za dobivanje velikih količina mlijeka i mesa. Današnje su krave muzare gotovo stalno trudne, a oplođuju se najčešće umjetnom oplodnjom. Muzare imaju samo dva ili tri mjeseca za oporavak od poroda prije nego što ih ponovo umjetno oplode. Carole Adams ovakvo tretiranje životinja sagledava kao dio feminističkog promišljanja pornografije: "Gledamo kravu i kažemo zašto uopće ta krava postoji osim da bi postala naš obrok? Riječ je o prisilnom identitetu koji otkriva više o nama. Naše distanciranje od životinja pojačava odnos subjekt/objekt i stvara lažnu konstrukciju životinja kao mesa. Kada sam to prepoznala, prepoznala sam i kako pornografija konstruira lažne identitete. Istražujući *žensko meso*, pokazujem kako žene postaju nositeljice *identiteta vrste*, a farmske životinje su izgubile status u našoj kulturi zbog potrebe za kontrolom ženki vrste, kako bi se osigurala reprodukcija životinja da bi one mogle postati mesom. Tako vrsta postaje kategorija koja se dovodi u vezu sa *ženskim*".

U vizuri poruke koju odašilju Gavrilovićevi plakati mesna industrija je samo ogledalo društvenog poimanja žena i životinja kao onih koje treba podjarmiti i iskoristiti. Prepoznavanje jednakih mehanizama opresije prema ženama i životinjama omogućuje sagledavanje te razumijevanje problema društvenog tretiranja žena u kontekstu široko rasprostranjenog podjarmljivanja i zlostavljanja životinja. ▣

Vegetarijanstvo i zdravlje

Goran Majetić i Snježana Klopotan

Vegetarijanci darovali krv

Clanovi udruge Prijatelji životinja, dugogodišnji vegetarijanci, organizirali su u suradnji s Hrvatskim zavodom za transfuzijsku medicinu 9. rujna 2004. akciju dobrovoljnog darivanja krvi. Nakon darivanja krvi vegetarijanci, ali i ostali građani koji su se odazvali pozivu Udruge da se pridruže akciji, dobili su vegetarijanski obrok. Prijatelji životinja upozorili su na znanstvena istraživanja koja pokazuju da u prosjeku osobe koje ne jedu meso imaju više od 20 posto manje potrebe za bolničkim liječenjem, čime zdravstvu smanjuju troškove za milijarde kuna godišnje, a time su i zdravi darivatelji krvi.

Kravlje mlijeko namijenjeno je teladi

Kako bi javnost upoznali s okrutnošću mliječne industrije te opasnosti mlijeka za ljudsko zdravlje, Prijatelji životinja su 18. rujna 2004. ispred hotela Dubrovnik u Gajevoj ulici u Zagrebu postavili info-štanu na kojem su zainteresiranima dijelili informativne materijale o mlijeku i mliječnim proizvodima. Organizirana je i velika degustacija sojinog, zobenog i rižinog mlijeka, kao i biljnih vrhnja, pudinga, jogurta, kefir, sireva, namaza i veganskih kolača. Mlijeko je namijenjeno mladunčadi vrste, a čovjek je jedina vrsta koja pije mlijeko (druge vrste) i u odrasloj dobi. Prijatelji životinja željeli su ukazati kako mit mliječne industrije o sretnim kravama na zelenim pašnjacima vodi nastanku osteoporoze, alergija, raka dojke i prostate, juvenilnog dijabetesa, arterioskleroze i drugih bolesti, te su pozvali građane da, i zbog etike i zbog zdravlja, u svoju prehranu radije uvrste proizvode od biljnih mlijeka.

Vegetarijanski obroci u vrtiću

Prvi privatni karlovački dječji vrtić *Tintilinić*, koji je s radom počeo 20. rujna 2004., pohađat će i maleni vegetarijanci. Uprava vrtića ponudila je roditeljima odabir prehrane, u okvirima propisanih normi, a tu će mogućnost i iskoristiti nekolicina djece koja ne jedu meso. *Tintilinić* je i najstarija privatna igraonica u Karlovcu, koja ove godine slavi desetu obljetnicu rada. Uz vege-obroke jedini nude karlovačkoj djeci i učenje stranog jezika. ▣

Austrija

Rubens u Albertini

Peter Paul Rubens (1577.-1640.) jedan je od najznačajnijih umjetnika baroka. Najslavniji flamanski slikar, crtač i diplomat, već je tijekom života bio traženi umjetnik i voditelj slikarske radionice u kojoj su njegovi suradnici slikali prema njegovim skicama. Izložba u bečkome muzeju Albertina, otvorena od 15. rujna do 5. prosinca 2004., posvećena je Rubensovim "vlastoručnim" djelima. Na temelju najvažnijih radova, polazeći od uljanih skica i crteža, može se rekonstruirati Rubensov proces rada. Izložba predstavlja sto šezdeset umjetničkih radova, odnosno četrdeset ulja na platnu i sto dvadeset crteža, uljanih skica i studija. Prvi put nakon četriristo godina u Albertini je izložena slika naslovljena *Danijel u lavljoj jazbini* (ulje na platnu, vlasništvo Nacionalne galerije u Washingtonu) zajedno s cjelokupnim predskicama. Najvažnijem kasnom djelu, *Vrtu ljubavi* (vlasništvo madridskoga muzeja Prado), posvećena je jedna cijela prostorija u Muzeju, u kojoj su izložene sve studije, kao i sjajni crteži velikoga formata te srodne slike i gvaševi. Osim skica i studija nastalih pod utjecajem antike i historijskih slika, portreta i krajolika, vrhunac izložbe čine slike njegove djece; portret sina Nicolaasa koji je ponovo izložen nakon punih trideset godina (iako je u vlasništvu Albertine) te njegove kćeri Klare Serene. Ujedno su izloženi portreti njegovih dviju supruga i njegov autoportret iz 1623., inače iz stalnog postava Rubensove kuće u Antwerpenu. Jezgrou retrospektive čini tridesetak crteža iz vlasništva Muzeja, koji sa svojih sedamdeset umjetničkih djela posjeduju na svijetu jedinstvenu kolekciju Rubensovih djela.

Cjelokupna izložba osigurana je na četriristo milijuna eura, posudbe potječu iz pedesetak svjet-

skih zbirki i muzeja, a otvorena je u suradnji Albertine i njujorškoga muzeja Metropolitan, gdje se seli u siječnju sljedeće godine. ▣

Italija

Davidov petstoti rođendan

Golem, masivan, lijep, visok i nadasve skupocjen – po mnogima najljepši firentinski muškarac, Michelangelov *David*, 8. je rujna proslavio petstoti rođendan. Najslavnija renesansna skulptura još svjedoči o genijalnosti njegova autora, a građani Firenze ujedno su službeno stupili u godinu *David*a. Skulptura je na glavni firentinski trg Piazza della Signoria postavljena 1504., gdje se nalazio do 1873., kada je premješten u Galleria dell'Accademia. Michelangelo je tri godine radio na skulpturi, i u to je vrijeme imao samo dvadeset sedam godina. David teži pet tona, visok je više od pet metara, a izrađen je iz jednog komada relativno nekvalitetnoga mramora, što se u ono vrijeme smatralo neizvedivim. S jednim komadom mramora iz Carrare pokušao je 1464. raditi i kipar Agostino di Duccio, no doživio je neuspjeh, što se 1476. dogodilo i Antoniju Rosselinu.

Tijekom *David*ove godine grad će organizirati seriju koncerata i različitih priredbi, seminare te natječaj za mlade kipare. Ujedno će u Galleria dell'Accademia biti otvorena izložba moderne umjetnosti naslovljena *Oblici za David*a na kojoj će izlagati George Baselitz, Luciano Fabro, Jannis Kounellis, Robert Morris te fotograf Thomas Struth. Izložba će trajati od 29. studenoga 2004. do 4. rujna 2005. godine.

David je 1527. tijekom gradskih nemira izgubio lijevu podlakticu, 1810. prekriven je zaštitnim slojem voska, a 1843. izgubio je jedan sloj originalne patine, i to pri pokušaju skidanja voska klorovodičnom kiselinom. Jedan je ta-

lijanski umjetnik 1991. u napadu ludila čekićem zdrobio jedan nožni prst na skulpturi. Početkom 2004. restauratori su kip očistili destiliranom vodom, čime su odstranjene naslage prašine i prljavštine koje su se nakupile od posljednjega čišćenja sredinom devednaestog stoljeća, a cijeli proces koji je trajao nekoliko mjeseci stajao je šesto tisuća dolara. ▣

Gioia-Ana Ulrich

Njemačka

Cézanne i njegovi nasljednici

Muzej Folkwang u gradu Essenu od 18. rujna predstavlja umjetnička djela francuskoga slikara Paula Cézannea i umjetnika na koje je imao snažan utjecaj. Na izložbi koja će biti otvorena do 16. siječnja izloženo je pedeset Cézanneovih radova te slike Picassa, Matissea, Déraina i Légera. Ukupno je prikazano sto remek-djela iz različitih međunarodnih muzeja, među ostalim iz Eremitagea, moskovskoga muzeja Puškin, Louvrea i muzeja Metropolitan. Djela su razvrstana u petnaest tematskih skupina. Vrhuncem izložbe stručnjaci smatraju Cézanneovu sliku s prikazom harlekina pod nazivom *Karneval* i Picassov *Harlekin s maskom*.

Prije Cézannea, essenski muzej Folkwang posvetio je veliku retrospektivu dvama velikim slikarima i prijateljima – van Goghu i Gauguinu. ▣

zarez
”””

raspisuje

**NATJEČAJ ZA
KRATKU PRIČU I ESEJ**

u suradnji sa **Zagrebačkom bankom**

U natječaju imaju pravo sudjelovati svi građani Republike Hrvatske do **35** godina starosti (isključujući članove redakcije).

Tema kratke priče nije određena.

Esej mora pokrivati teme iz *suvremenog* života.

Tekstovi u obje kategorije ne smiju biti dulji od 10 kartica (1 kartica = 1800 znakova).

Tekstove koji e-mailom ili poštom stignu u redakciju *Zareza* do 1. listopada 2004. bit će u konkurenciji za dodjelu

- prve nagrade u iznosu od **5.000** kuna i
- druge nagrade u iznosu od **2.000** kuna

(u kategoriji kratke priče i u kategoriji eseja).

Osim nagrađenih *Zarez* će na svojim stranicama objaviti još 5 najboljih tekstova u svakoj kategoriji.

Žiri natječaja čini devet članova redakcije *Zareza*:

(Z. Roško, N. Govedić, K. Luketić, L. Kozole, G. Cvitan, S. Kalčić, T. Matasović, N. Petrinjak i G.-A. Ulrich).

Odluka o nagradama bit će objavljena u *Zarezu*, 18. studenoga 2004.

Tekstove slati na adresu:

Zarez,

Vodnikova 17,

10 000 Zagreb,

ili na e-mail adresu zarez@zg.htnet.hr

s naznakom “za natjecaj”.

Sponzor nagrade

Zagrebačka banka

zarez
”””